

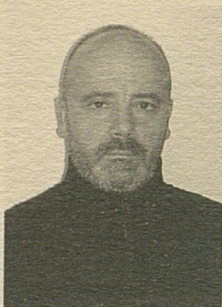
Miquel Pieras Villalonga
Baltasar Perelló Carrió

ANTONI FLUXÀ FIGUEROLA

1853-1918
Família, indústria i formació

Ajuntament d'Inca

BALTASAR PERELLÓ CARRIÓ

Neix a la vila de Muro el 21 d'abril de 1957. Actualment desenvolupa el càrrec de cap de la Policia Local d'Inca amb la graduació de sergent. Es llicenciat en Geografia i Història. Ha participat en la redacció del llibre *Inca, un segle ciutat*. És autor i col·laborador de diversos articles publicats al *Setmanari Dijous*. Ha participat en diverses edicions de les *Jornades d'Estudis Locals*. Entre d'altres, és autor d'un estudi en profunditat sobre la Guàrdia Municipal a la II República, període històric en el que s'ha especialitzat. El 2001 publica el llibre biogràfic d'Antoni Mateu i Ferrer.

Miquel Pieras Villalonga
Baltasar Perelló Carrió

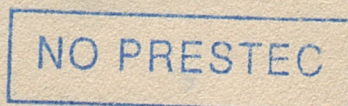
ANTONI FLUXÀ FIGUEROLA

1853-1918
Família, indústria i formació

Ajuntament d'Inca
2002

R. 23668

Sig. D7389

Ajuntament d'Inca

© Miquel Pieras Villalonga
© Baltasar Perelló Carrió

Assessorament lingüístic
Mateu X. Pieras Villalonga

Ho imprimeix: **ingrama.sa** (GRAFICAS GARCIA)

Dipòsit Legal: PM-3021-2002

Salutació a una biografia

Han passat disset anys des que l'Ajuntament d'Inca va voler proclamar fill il·lustre mestre Antoni Fluxà Figuerola. Per motius que ara no cal recordar, el poble d'Inca no pogué incloure aquesta persona dins la galeria de fills il·lustres. El dia 30 de juliol de 2002 l'Ajuntament, reunit en sessió extraordinària especial, proclamà Antoni Fluxà Figuerola fill il·lustre per assentiment de tots els regidors. Després d'anys es reconeixien els mèrits personals i públics d'un home que va marcar un abans i un després en la indústria del calçat.

Aquesta biografia s'ha redactat a partir d'un estudi profund de diverses fonts, tant orals com escrites, i ens mostra un personatge fins ara desconegut per molts de nosaltres. Fluxà és el creador d'una saga empresarial que arranca a la darrereria del segle XIX. I la creà amb uns condicionants que l'han feta perdurable durant anys i més anys. Els fills i els néts de mestre Antoni Fluxà Figuerola continuaren la tasca del fundador de l'empresa i, encara avui, continuen sent capdavaners en la fabricació de calçat i també en altres sectors econòmics. Tot això fa que la ciutat d'Inca se'n beneficiï.

Aprofit aquestes paraules de presentació per agrair la feina de recerca històrica que han portat a terme els historiadors inquers Baltasar Perelló i Miquel Pieras. Us puc assegurar que des d'un principi van mostrar una bona predisposició cap a la tasca que la

Regidoria de Cultura els havia encomanat. Els dos autors ja havien participat en la redacció d'altres treballs històrics sobre aquesta època i, per tant, són uns bons coneixedors del passat i de la realitat inquera.

La col·lecció “Galeria de fills il·lustres”, una iniciativa que dóna prestigi al panorama cultural inquer, es va iniciar al novembre de 2000. Es començà a biografiar Miquel Duran, després Antoni Mateu i ara mestre Antoni Fluxà.

Com a batle som conscient que projectes com aquests són necessaris per mantenir viva la memòria històrica del nostre poble. És per això que crec adient que l'Ajuntament d'Inca continuï impulsant obres tan importants i significatives. Per acabar, vull desitjar que aquest llibre cobreixi els objectius proposats i respongui a les expectatives dels lectors que de ben segur gaudiran d'un llibre alhora rigorós i amè.

Pere Rotger i Llabrés

Batle-president

Presentació

És tasca d'historiador elaborar un discurs compacte i complex sobre algun fenomen que va succeir, i que es vol donar a conèixer. El discurs pot tenir diversos motius i distints objectius, però un sol propòsit: la seva realització ha d'estar governada per les regles metodològiques que defineixen tot treball històric. Cal recordar que un bon historiador no és més que un bon menestral a qui agrada fer una tasca ben feta d'acord amb les regles del seu ofici. Precisament ofici d'historiador és el que Baltasar Perelló i Miquel Pieres mostren i demostren amb aquest petit estudi. Si bé es tracta d'una obra d'encàrreg, li han sabut incorporar la complexitat que exigeix estudiar la vida d'una persona. És cert que la personalitat d'Antoni Fluxà és molt rellevant, i que la seva tasca fou prou significativa per l'impuls que va donar a un sector econòmic que gràcies a ell, i a algunes altres personalitats tan rellevants com la seva, es va constituir en capdavanter de la indústria mallorquina. Però la rellevància dels fets i de les persones nos ens ha de fer oblidar el context dins el que neixen i se socialitzen, com tampoc les xerxes de relacions que van teixint al llarg de la seva existència. Perelló i Pieras així ho han comprès, i per això l'interès del seu treball rau a fer una biografia que no és tan sols la d'un personatge (amb independència de la seva singularitat), sinó una biografia coral que integra les persones que varen ajudar a construir la singularitat del personatge. Precisament aquesta coralitat ens permet calibrar la força del personatge, la seva capacitat d'organitzar, la seva activitat creadora, el seu compromís envers una col·lectivitat. Però sobre tot ofereixen una panoràmica que permet comprendre que dins el món que ell va ajudar a construir, no fou l'únic.

Esperem que aquest petit treball –curt i molt ben fet– tampoc sigui únic. Esperem que els seus autors, aprenents avantatjats del noble ofici d'historiador, tenguin el coratge de continuar la tasca enllestida amb la present biografia. És un deure que tenen amb els altres personatges. De fet, escriure la seva biografia permetrà la seva inclusió dins la història.

Isabel Moll Blanes

Universitat de les Illes Balears.

Pròleg

Un bon dia en Miquel Pieras i en Baltasar Perelló van enviar-me un missatge electrònic demanant-me referències generals i teòriques sobre l'estudi històric de les empreses familiars per poder contrastar el seu estudi d'àmbit local amb un tema d'ampli abast del qual s'havien publicat nombrosos treballs dintre i fora de l'Estat espanyol. Aquesta ambició, la d'anar més enllà del que és potser anecdòtic i localista i traspasar fronteres, és la que sens dubte va caracteritzar la vida de l'Antoni Fluxà Figuerola i la que finalment descriu el tarannà d'aquesta biografia que ara sortosament publica l'Ajuntament d'Inca.

La biografia, com se'ns diu a la introducció, ha pretés no només parlar del biografat, sinó connectar el personatge amb el seu entorn. És un objectiu gens fàcil d'aconseguir, que requereix una formació d'historiador sensible al context econòmic, social, i cultural. A França, Itàlia, Alemanya, Espanya, Gran Bretanya i els Estats Units han començat a proliferar obres de coneguts historiadors (George Duby, Giovanni Levi, Tom Brady, Francisco Chacón i el Seminari d'Història de la Família de Múrcia, James Casey, Mary B. Rose, Philip Scranton, entre molts altres) que relacionen vides individuals amb xarxes familiars i entorns locals i regionals per poder entendre transformacions profundes protagonitzades per les societats occidentals entre l'Antic Règim i l'època del capitalisme industrial. Tant des de la història social i de la família com des de l'antropologia i la història empresarial és la localitat i el seu entorn comarcal i regional el territori prioritzat en la recerca de les relacions entre individus i grups socials i la seva activitat productiva i cultural.

Hom podria dir que és tornar una mica enrera, al vell historicisme decimonònic que lluitava contra els fets asèptics i quantitius de la visió positivista del món. També podria ser un tornar als ideals de l'Escola dels Annales de fer una història "total". El fet és que des que va caure el mur de Berlín les noves generacions d'historiadors formats lluny de les lluites dels anys 1970 busquen en el nostre país un paradigma científic que els pugui guiar i una temàtica propera a la seva visió del món –a la vegada local i progressivament globalitzada. Estudiar empreses familiars centenàries permet connectar amb el millor de la tradició humanista de la Història (l'historicisme, els Annales, el marxisme), estudiar realitats properes i per via de la comparació contrastar aspectes locals amb temes generals com ara la relació entre família i empresa en una Europa dominada encara pel capitalisme personal i familiar. És un tema, el de l'estudi de les empreses familiars, que sembla que s'està "posant de moda" per l'augment d'estudis acadèmics i divulgatius sobre empresaris i empreses. De fet tradueix noves inquietuds i interessos dels joves historiadors a Catalunya i a la resta d'Espanya. A més a més és una realitat que des de finals dels anys 1980 amb la crisi asiàtica i la crisi de grans corporacions està posant de manifest que les empreses de base familiar tenen un comportament que pot resultar més flexible als canvis ràpids en la demanda dels mercats que el de grans corporacions, i amb menys costos socials. El model italià de districtes industrials formats per petites i mitajnes empreses familiars interconnectades amb projecció als mercats mundials és paradigmàtic, com ja va descriure fa temps el Michael Porter i fa poc han tornat a explicar el Franco Amatori i l'Andrea Colli en un llibre sobre les "pocket multinationals" italianes.

La present biografia es podria inscriure en aquest corrent metodològic que des de diferents disciplines enfoca l'estudi d'empreses familiars en connexió als seus entorns, i relaciona la biografia d'un individu i la seva família amb la història contemporània del seu àmbit territorial proper. Les fonts que fa

servir són múltiples i inclouen fonts escrites que podríem dir habituals i són necessàries per reconstruir l'entorn social i econòmic d'Inca (actes municipals, padrons, matrícules industrials, arxius parroquials, premsa) i a més a més fonts orals contrastades i un epistolari possiblement únic d'una de les poques dones empresàries del passat per la qual tenim documentació individualitzada (les cartes de la Francisca Aina Fluxà).

És difícilíssim reconstruir i descobrir el passat d'un empresari a Espanya, però molt més el passat d'una empresària. L'epistolari que han descobert Miquel Pieras i Baltasar Perelló és una fita importantíssima per la seva singularitat en la història empresarial catalana i espanyola. Les cartes, i altres fonts, permeten veure fonamentalment dues coses: una fins ara desconeguda sobre com es formaven professionalment dones empresàries a Espanya al segle XIX i l'altra per la qual es sabia poca cosa relativa a la gestió concreta de dones empresàries al nostre país. Segons el que se'ns diu, sembla que els mecanismes formals i sobre tot informals de formació empresarial se semblaven als dels homes de l'època: tutors a casa, treball colze amb colze al despatx del pare i familiars, aprenentatge directe al taller i en visites a clients distants acompanyant el pare. Sobre la gestió concreta de la Francisca Aina Fluxà tenim menys informació, que algun dia els autors podrien ampliar, i només sabem que es va semblar al paper que l'Àngela Roca Soler va tenir al que seria l'empresa Roca Radiadores entre el 1913 i el 1921: en una època clau de transformació de taller a fàbrica i de pas de primera a segona generació el paper d'aquestes dues dones a les seves empreses va ser cabdal gestionant personalment comptabilitat i clients entre la mort del seu pare i l'arribada a edat adulta dels seus germans i germanastres, en uns anys (dècada de 1920) de forta transformació organitzativa i de creixement de la producció i les vendes.

La segona contribució destacada d'aquestes pàgines, tan breus i tan plenes d'informació, és il·lustrar amb l'estudi d'un cas la

transformació de la manufactura sabatera en indústria mecanitzada. En Jordi Nadal, en Javier Miranda i en Carles Manera han publicat treballs cabdals d'abast regional i espanyol però encara molt ens era desconegut. Aquesta petita biografia de l'Antoni Fluxà és una important contribució per omplir el buit informatiu a partir de l'estudi d'empreses concretes. Falten dades de finançament, de preus, de proveïdors, però ara disposem de dades que no teníem per Inca sobre l'augment en la dimensió dels tallers, el lent i gradual procés de mecanització de les sabates, els mercats on es venien les sabates, i la formació d'un mercat laboral per aquest sector. I tenim, sobre tot, i això és una de les seccions més importants quantitativament d'aquesta biografia, un estudi novedós -a escala local- de les institucions creades per proporcionar formació empresarial i professional a Inca, el que en alguns estudis d'economistes es qualifica de formació de capital humà, i que va jugar un paper important per difondre tècniques i formes noves d'organització de la producció.

Cal felicitar l'empenta i ambició dels autors d'aquest estudi, i l'impuls editor de l'Ajuntament d'Inca.

Paloma Fernández Pérez.

Prof. d'Història Econòmica, Departament d'Història i
Institucions Econòmiques.
Universitat de Barcelona.

1.- Introducció

Biografiar Antoni Fluxà ha estat una feina complicada. Donar a conèixer un personatge suposa un esforç notable. No basta amb dibuixar una línia cronològica i omplir-la de fets. Fer una biografia no és tan sols parlar del biografiat. Hem partit de la idea que fer una biografia era connectar un personatge amb l'entorn. Enteníem que biografiar seria com reconstruir una antiga xarxa elèctrica, dibuixar les connexions del passat, rescatar els antics punts de llum, plasmar sobre un llibre l'antic traçat de les vies que fa segles i dècades es trobaven en algun punt. Seria com reconstruir un antic escenari d'un obra escrita fa anys amb els seus decorats, en el centre, posar-hi el nostre protagonista, envoltat de la resta d'actors i escriure de nou els diàlegs.

Perdonau aquestes primeres paraules gens acadèmiques i que en un treball que vol esser rigorós ben bé sobriarien. Però durant mig any hem anat coneixent cada dia un poc més Antoni Fluxà. I la sensació que hem tengut ha estat aquesta: en una sala fosca s'han obert les finestres i hi ha començat a entrar la claror del matí; poc a poc les figures de la sala s'han fet més clares; passats uns instants hem pogut distingir unes formes i les hem pogut descriure. És una forma un poc romàntica d'entendre l'escriptura d'una biografia, no en el sentit de l'aventura que suposa descobrir un tresor amagat a l'interior d'un temple, sinó de rescatar unes vides que fins fa poc estaven enterrades sota metres i metres d'oblit. Això sí, la memòria de l'excavació, aquest llibre que llegireu, vol esser un estudi seriós, fet amb rigor, contrast, pensat, reposat, que no dona lloc a les mitges veritats.

Hem cregut necessari emmarcar aquesta biografia dins l'ampli camp de la història social. Volem deixar ben clar que hem escrit la

biografia d'un empresari no des del punt de vista estrictament econòmic. No pretén esser una investigació sobre l'empresa d'Antoni Fluxà, sinó que vol abraçar més camps. Amb aquesta biografia volem fer història contemporània d'Inca i, per tant, del profund canvi que es va viure a Inca fa uns cent vint-i-cint anys. No ens interessa fer només una biografia, mai una biografia laudatòria, i anirem més enllà. Tenim com a meta donar a conèixer els orígens socials i econòmics de la família de Fluxà, la qual cosa ens servirà de model per a moltes famílies inquieres. També ens interessa valorar les relacions familiars, residencials i personals que va establir Antoni Fluxà per tirar endavant la seva empresa i, per tant, conèixer millor com es va desenvolupar el procés d'industrialització a Inca. Al mateix temps, volem parlar de com es va formar empresarialment Fluxà, els seus obrers, els seus fills i els seus parents. Tot plegat ens permetrà conèixer millor la seva vida i el seu quefer empresarial; una obra que ha estat la base sobre la qual molts d'inquers i especialment els seus fills i els seus néts crearen un important teixit industrial que ha donat a conèixer el nom d'Inca més enllà de les reduïdes fronteres de Mallorca.

Hem dit que parlarem de la família de Fluxà. Però no ho farem d'una forma completa i exhaustiva. Tots els seus familiars no apareixen en aquesta obra. Els motius són obvis: en primer lloc perquè abraçam un període cronològic prou ampli, però al mateix temps concret (de finals del segle XVIII a 1920) i, en segon lloc, perquè l'estudi d'uns determinats grups familiars ens serveix per defensar les nostres hipòtesis i, per tant, no és necessari investigar tots i cada un dels familiars d'Antoni Fluxà.

Els nostres objectius s'emmarquen dins diversos corrents historiogràfics actuals que estan treballant des de diferents punts de vista el món social, econòmic i empresarial. Per una part, tenim en compte les propostes que darrerament s'estan desenvolupant sobre el procés d'industrialització a les Balears i a Espanya a càrrec, per exemple del professor Carles Manera o Jordi Nadal i que posen

Reunió d'empresaris inquers on es decidí la construcció d'un monument a Antoni Fluxà. (Gentilesa Feliu Martorell).

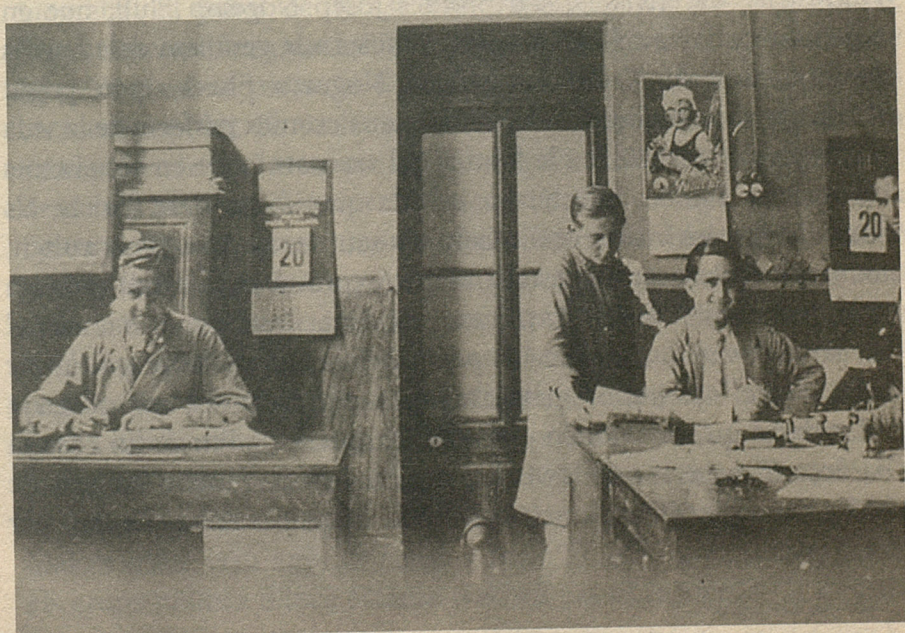
èmfasi en el sector secundari durant el segle XIX i XX. Per altra part, hem seguit les passes d'un altre corrent en el qual des de fa anys treballa la doctora Isabel Moll de la Universitat de les Illes Balears i que se centra en l'estudi de les relacions i l'estructura familiars relacionades amb diferents tipus d'organitzacions productives. Finalment, seguim els corrents historiogràfics que estudien les estratègies de creació d'empreses familiars i sobre formació empresarial i més en concret la tasca que porta a terme la professora de la Universitat de Barcelona Paloma Fernández.

Les fonts utilitzades per dur a terme aquest estudi són molt variades. En primer lloc, s'ha de citar per la seva importància tot un seguit d'entrevistes orals que hem desenvolupat sobretot entre els mesos d'abril i setembre de 2002¹. Les persones entrevistades tenien alguna mena de relació amb Antoni Fluxà, ja fos de parentiu, d'amistat, laborals, etc. Cap dels entrevistats, excepte el seu fill Antoni, de qui disposam d'una gravació en vídeo ja que en el moment de realitzar les entrevistes havia mort feia uns mesos, ha conegut directament el biografiat, és a dir, parlaven a partir d'informació que havien obtingut de terceres persones. Per tal de verificar l'autenticitat de les informacions orals sempre hem intentat creuar les notícies que rebíem i confirmar-les per dos o més entrevistats. Pel que fa fonts administratives de caràcter públic, les més utilitzades han estat els padrons de població d'Inca des de 1860 a 1920 i els padrons municipals de Palma de 1935 i de 1940. Dels padrons, se n'ha fet una selecció. Sempre s'ha optat per aquells que aportaven més informació (edat, estat civil, carrer de residència, lloc de naixement, ofici de tots els membres de la família, etc.) ja que alguns són simples llistes dels habitants d'Inca ordenades per carrer

¹ Les persones entrevistades són Feliu Martorell Ferragut, Antoni Fluxà Rosselló, Miquel Fluxà Rosselló, Llorenç Fluxà Rosselló, Antoni Fluxà Figuerola (fill, +) Antoni Fluxà Bestard, Maria de Lluc Fluxà Rosselló, Antònia Fluxà Rosselló, Bartomeu Alzina Fluxà (+), Bartomeu Fluxà Moyà, Pedro Reus Fluxà, Maria Muñoz Lemaure, Paula Muñoz Lemaure, Francisca Morageus Muñoz, Llorenç Fluxà Morro, Rafel Ferragut Moragues, Lluís Noguera Fluxà, Antoni Noguera Fluxà, Gabriel Oliver, Coloma Garriga Beltran, Bartomeu Pericàs, Andreu Genestra, Miquel Amer, Pedro Fuentespina i Antoni Beltran.

Francisca Aina Fluxà Rayó. (Gentilesa Lottusse).

Oficines de la fàbrica d'Antoni Fluxà Figuerola. (Gentilesa Lottusse).

i amb l'edat de cada habitant. S'han consultat les matrícules industrials d'Inca des de 1853 a 1925, sempre tenint en compte que les dades que ofereix aquesta font són orientatives i no es poden donar per completament segures com a conseqüència del frau fiscal. També s'han consultat els llibres d'actes de sessions plenàries de l'Ajuntament d'Inca des de 1900 a 1915. De l'arxiu parroquial de santa Maria la Major d'Inca s'han consultat els llibres de registre de matrimonis de 1735 a 1942, el llibre de registres de baptismes de 1748 a 1935 i el llibre de registre de defuncions de 1735 a 1945. La premsa escrita també ha estat una font constant d'informació. S'han consultat diferents periòdics: Setmanari Ca-Nostra d'Inca, Setmanari la Veu d'Inca, diari l'Almudaina, diari la Última Hora, l'Ignorància, el setmanari La Unión Republicana i el Diario de Mallorca.

Una altra font de cabdal importància és un recull d'unes 80 cartes que entre 1912 i 1915 Francisca Aina Fluxà Rayó, filla de l'industrial, va enviar al seu promès Josep Noguera Llull, que en aquells anys vivia a Buenos Aires. Gràcies a la gentilesa dels hereus de Francisca Aina, Antoni i Lluís Noguera Fluxà, hem pogut consultar aquesta font. Les cartes són una crònica perfecta de la vida d'una jove que treballa a la fàbrica del seu pare i que en coneix tots els secrets. També reflecteixen la vida quotidiana dels Fluxàs, els seus viatges, les visites que reben, els sentiments que els envolten; tot escrit en una prosa castellana que expressa amb detall cada un dels sentiments de la jove Francisca Aina: *"nada hace mermar el acendrado amor que profeso a Papà; mi hábito es consultarle todo lo que me acontece"*². La importància d'aquestes cartes no rau tan sols en la informació que ens poden oferir de l'empresa de Fluxà. En elles hi ha descrits aspectes de la vida quotidiana d'una família burgesa de finals del segle XIX i principis del XX. Francisca Aina ens diu, per exemple,

² Carta de Francisca Aina Fluxà a Josep Noguera, Inca 6 de maig de 1913. Correspondència Família Noguera-Fluxà.

“recuerdo cuando niña que era el gusto de mi madre (q.e.p.d) y tía Esperanza vestirme de payesita, ésto como disfraz de Carnaval, y luego por la noche íbamos al baile en casa de los tíos de <<La Constancia>> (societat de socors mutus i cultural)... Un día del pasado Carnaval, habiendo salido con Papá para dar un paseo, entramos, como de construbre, a saludar a los tíos de <<La Constancia>> y al cabo de un rato estalló la música anunciando el baile, pero nosotros salimos sin esperar más, pues se ha hecho en Inca tan ordinario este espectáculo que ni intentamos verlo”³.

També ha estat prou útil per obtenir informació, estudiar allò que fins ara s'havia escrit de Fluxà. Malauradament era molt poc i quasi sempre des d'un caire laudatori i repetitiu, fins i tot donant per vàlides algunes informacions que nosaltres no hem pogut autenticar. Des de la mort de Fluxà el 1918 se li han retut diferents homenatges i en cada un d'ells s'ha explicat breument la seva biografia. El juliol de 1922, amb motiu de les festes patronals, l'Ajuntament d'Inca va decidir dedicar-li un carrer. L'antic carrer de les Miloques va passar a dir-se Antoni Fluxà. L'acte va tenir un caràcter popular. Es va fer una cercavila amb la banda de música acompanyada per les autoritats municipals i pels familiars. Abans de descobrir la placa, el rector de la ciutat, Francesc Rayó, ja va lloar la figura de Fluxà i el seu intens treball industrial. L'any 1952, també amb motiu de les festes patronals, es va inaugurar un monument dedicat a Fluxà. La decisió de construir el monument va partir d'un ampli grup d'industrials inquers. Finalment l'escultura va ser pagada per subscripció popular. En aquells anys ja es veia Fluxà com a motor i impulsor de la indústria sabatera i se'l considerava el punt d'inflexió entre el món artesà i el món industrial. L'any 1977, la figura de Fluxà també va ser protagonista d'un llibre de Lluís Maicas sobre cent anys de calçat a Inca. El 1985 semblava que tots els grups polítics d'Inca estaven d'acord per nomenar-lo fill il·lustre

³ Ibid. Inca 26 març 1914. Correspondència Família Noguera-Fluxà.

de la ciutat, però, finalment, la votació del ple de l'Ajuntament va ser negativa. En canvi el 30 de juliol de 2002 va ésser nomenat fill il·lustre amb el vot a favor de tots els membres del ple municipal. Durant l'any 2002 les empreses hereves de la que va fundar Antoni Fluxà tenen previst organitzar actes commemoratius de l'aniversari de la fundació de l'empresa.

L'estructura del llibre està formada per diferents capítols i apartats que tracten la biografia d'Antoni Fluxà des de diferents aspectes: l'entorn familiar, l'entorn econòmic i social, l'evolució del taller i la fàbrica, el procés d'industrialització de la fàbrica, el moviment obrer, la formació empresarial de Fluxà, de la seva família i del poble d'Inca en general i, finalment, la projecció pública que tingué Fluxà en el seu temps. En cada un d'aquests capítols es tracta un tema concret, però certa informació bàsica sobre Fluxà va circulant de forma repetitiva per l'interior del llibre. Alguns capítols són la sombra d'uns altres, hi ha fragments d'algun apartat que són complementaris d'altres apartats. Hem intentat que el llibre, més que un pla de dues dimensions, fos un espai tridimensional que aprofita les repeticions de formes i línies per crear un conjunt d'elements relacionats entre sí. Malauradament la manca de temps i la impossibilitat d'accedir a determinades fonts, no ens ha permès arrodonir alguns capítols. Deixam espais obscurs i amb manca de claretat.

Munument dedicat a
Antoni Fluxà Figuerola.

Festa del dia de la
inauguració del monument
(Juliol de 1952)

Llorenç Fluxà Figuerola pronunciant un
discurs el dia de la inauguració del
monument (Juliol de 1952)

D'esquerra a dreta Llorenç i Antoni
Fluxà Figuerola. (Gentilesa Lottusse)

2.- Entorn i genealogia d'Antoni Fluxà

2.1.- Inca, de finals del segle XVIII a la meitat del segle XIX

Les primeres dècades del segle XVIII són una continuació de la decadència iniciada a Inca des de la pesta de 1652. Aquests anys la pesta bubònica va paralitzar per complet la majoria d'aspectes de la vida social i econòmica de la localitat. La Guerra de Successió va agreujar, segurament, aquesta situació negativa. De totes maneres l'activitat comercial i artesana sembla que comença a millorar a finals del segle XVIII. Aquests fets es poden comprovar a la descripció d'Inca que fa Jeroni Berard el 1789:

“Se llega a esta de Inca sin más subida que la que llaman el Coll de Santa María. Su vista en perspectiva da indicios de ciudad, por sus altos caserones que muchos de ellos han dejado destruir por la general decadencia que casi todas padecen en su falta de gentes y aumento de atrasos y pechos. Sus calles angostas, la mayor parte de ellas, cortas, y mal dispuestas aunque anchas, que si se viese poblada como manifiestan ellas, seria grandiosa; pero en muchas de ellas las casas no van continuadas aunque en todas cuenta 697 fuegos. La calle del Convento de Dominicos, con la Plaza de ferias y mayormente la Calle Mayor que atraviesa toda la villa, aunque no rectas todas son las más considerables. La plaza principal, que llaman Mercadal, está proveída de buena quartera o lugar de vender trigo, carnicería, hornos y varias tiendas de artesanos y tenderos, por lo necesario y propio de las villa y con embanes que llevan visos de ciudad antigua. Tiene el goce de ferias y

Representants del Centre Balear a Xile. Assegut, el quart per l'esquerra, hi ha Bartomeu Fluxà Estrany. (Gentilesa Bartolomé Fluxà).

Tenda de sabates de Bartomeu Fluxà Estrany establerta a Santiago de Xile a principis del segle XX. (Gentilesa Bartolomé Fluxà).

mercados todos los jueves del año desde tiempos muy antiguos con innumerable concurso de todas partes de la isla.”

L'any 1807 l'historiador Josep Barberí en el seu **Apéndice Histórico de la Villa de Inca** també descriu la vila i ho fa en un to molt semblant al de Berard. De les seves paraules en podem deduir que Inca disposava d'una agricultura de secà que produïa blat, civada, llegums, oli i vi i també d'una agricultura especialitzada que produïa cànem, lli i tota mena d'hortalisses a la zona del Camp d'Oca i del Rafal Garcès. També tenia una important producció d'ametlles, figues, cireres, albercocs i prunes. Això ens demostra que l'agricultura inquera estava prou diversificada. Quant a la indústria, Barberí diu que:

“Aunque en Inca se conservan los oficios de pelaires, tejedores, albañiles, carpinteros, alfareros, herreros, zapateros, sastres, sombrereros y otros; sus individuos no ostentan aquella opulencia con que en el año 1600 sus antepasados costearon la insigne torre del campanario de la Parroquial, que es una de las más magníficas que se ven en la parte forense. Merecen especial recomendación los alfareros, por el primor con que trabajan cierta obra, conocida bajo el nombre de obra de Inca... Todos los jueves del año celebra Inca mercado muy concurrido, y ferias el Domingo inmediato a la fiesta de San Lucas y en los domingo siguientes, inclusa la fiesta de Todos los Santos: median las ferias de la Villa de Pollensa, y el jueves siguiente es el que llaman Bueno, en el que se terminan muchos contratos... La actual población no es lo que antiguamente, como lo manifiestan las muchas calles casi desiertas, la ruina de varios principales edificios, y el sulcar hoy con el arado todo aquel terreno que media entre la Villa y el convento de la Gerónimas, en otro tiempo muy populoso. Al presente no pasa de 778 fuegos... en el año 1805 contaba con 2.252 personas de comunión y 786 de confesión y párvulos”

Com hem dit abans, queda clar que Inca, en aquells moments, no era més que una sombra d'allò que havia estat des de l'Edat Mitjana fins a principis del segle XVII: una vila amb més de cinc mil habitants. La població, com a conseqüència de la pesta del 1652, havia sofert una gran disminució. Així i tot, la vila d'Inca a finals del segle XVIII és la que té una proporció de població artesana més important de Mallorca, si observam les dades que ofereix el cens de Floridablanca de finals del segle XVIII. Aquest cens mostra que a Inca la població dedicada al sector artesà representa el 26,26 per cent del total distribuïda en 23 fabricants i 264 artesans⁴.

2.2.- La genealogia d'Antoni Fluxà i l'àmbit familiar immediat⁵

En aquest apartat ens volem marcar com a principal objectiu descriure l'entremat econòmic, familiar i residencial que es teixia entorn de Fluxà. Els Figuerola i els Fluxà i altres parents havien format una xarxa densa de relacions que abastaven el món econòmic i familiar. És molt difícil posar al descobert aquestes relacions si analitzam les famílies una a una i si les tractam com a factors aïllats. En canvi, si situam la llar, la família, en un espai físic i en un entorn econòmic i si posam en relació els veïnats més propers, veurem que l'anàlisi de la família adquireix un paper importantíssim per entendre el funcionament de la societat inquera d'aquell moment.

Els avantpassats més remots que coneixem de la família d'Antoni Fluxà es remunten a principis del segle XVIII i viuen a una Inca que hem descrit a l'anterior apartat. Sabem que dia 4 de març de 1748 va néixer a Inca un infant que es deia Bartomeu Fluxà Beltran. Era fill de Bartomeu Fluxà i Catalina Beltran. Bartomeu

⁴ Juan Vidal, Josep (1989) *El cens de Floridablanca a les Illes Balears*, Palma de Mallorca, ed. Miquel Font, pàg. 132.

⁵ Aquest apartat està redactat amb informació provinent de les fonts padronals del municipi d'Inca i dels registres parroquials de santa Maria la Major d'Inca.

Fluxà Beltran es va casar amb Esperança Arrom Ozones dia 7 de juliol de 1771. D'aquest matrimoni va néixer, el dia 11 de setembre de 1778, Bartomeu Fluxà Arrom, el padrí patern del biografiat. Aquest Bartomeu Fluxà es va casar en dues ocasions. En la segona, amb quasi 40 anys, es va casar el 16 de març de 1818 amb Antònia Pujadas Figuerola. Bartomeu era forner i va morir el 10 de gener de 1844. La seva esposa Antònia Pujadas, padrina paterna d'Antoni Fluxà, després de quedar vídua va continuar amb l'ofici del seu espòs. Del matrimoni de Bartomeu Fluxà i Antònia Pujadas sabem que varen néixer diferents fills: Catalina, Joana Aina, Bartomeu i Llorenç. Aquest darrer, pare del sabater biografiat, va néixer el 2 de gener de 1821.

Sabem que el pare i els oncles paterns d'Antoni Fluxà vivien dins un ambient de comerç familiar. Ja hem citat que els seus padrins regentaven un forn situat en el carrer del Born. En aquest forn també hi treballava Llorenç Fluxà, el pare del biografiat, combinant aquesta tasca de forner amb la de jornal·ler. Per desenvolupar la seva dedicació de jornal·ler i forner, com molts d'inquers d'aquell temps, poseia dos carretons i dues bèsties. La família Fluxà quasi no posseïa terres. A l'Amillaramiento de 1860, Francisca Aina Figuerola, esposa de Llorenç Fluxà, era propietària d'un quartó i mig de terra a la zona de son Catlar. La seva sogra, Antònia Pujadas, només posseïa una casa en el carrer del Born. L'entorn d'Antoni Fluxà no era el de propietaris de terres, no els quedava altra solució que dedicar-se al món artesanal i comercial.

La mare del sabater Antoni Fluxà va néixer el 24 d'agost de 1825. El seu nom era Francisca Aina Figuerola Llabrés. La seva genealogia també es remunta a principis del segle XVIII. Els seus padrins paterns eren Joan Figuerola i Maria Mateu i els seus padrins materns eren Joan Llabrés i Francisca Aina Rayó. Els seus pares foren Antoni Figuerola Mateu i Petra Llabrés Rayó. Sabem que dos oncles materns d'Antoni Fluxà, Antoni Figuerola Llabrés i Bartomeu Figuerola Llabrés, també coneixien profusament el món del petit

comerç. Ambdós eren carnisers i ambdós foren veinats de la família d'Antoni Fluxà ja que vivien en el carrer Ferrilla.

Així doncs ens trobam que les dues famílies que envolten Antoni Fluxà no provenen majoritàriament del món rural i pagès. Tot el contrari, el jove Antoni Fluxà viurà de prop i coneixerà tot un ric univers comercial i de negocis a petita escala que serà l'inici de la seva base formativa empresarial. Aquestes afirmacions ens permeten reforçar les actuals teories sobre la transmissió de coneixements dintre d'empreses familiars del segle XVIII i XIX a Europa. En aquest sentit, Paloma Fernández afirma que:

Durant l'Edat Moderna i les tres primeres dècades del segle XIX, la fragmentació dels mercats i l'ineficient transport suposava que a la major part d'Europa la confiança, la comunitat, la cultura, la família fossin eines empresarials que ajudaven a reduir incerteses per transferir informació i preparació empresarial entre empreses d'àmbit familiar. La preparació i la formació d'activitats comercials i artesanals a empreses familiars espanyoles es realitzava sovint a partir d'una sèrie d'institucions formals i informals: la família, el gremi, xarxes de gent de confiança a nivell local o regional que compartien afinitat, estratègies residencials, estratègies matrimonials i sistemes d'aprenentatge”⁶

Antoni Fluxà va néixer a Inca el 26 de gener de 1853. Com hem dit abans, era fill de Llorenç Fluxà Pujadas i de Francisca Aina Fluxà Llabrés. De la placeta d'en Corró la família Fluxà passà a viure en el carrer del Born, però en els padrons consultats no queda massa clar si vivia en el mateix carrer del Born o en el carrer de na Ferrilla. Aquest dos carrers tenen un traçat paral·lel i algunes cases tenen

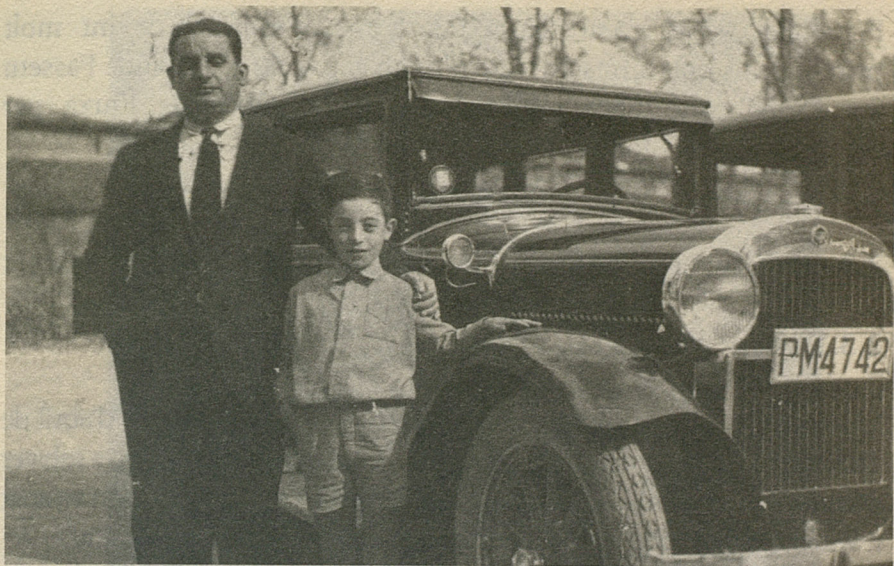
⁶ Fernández Pérez, Paloma i Puig, Núria (2001) *Knowledge and Training in Family Firms of the European Periphery: Spain, 18th-20th centuries*, comunicació llegida a la reunió de la European Business History Association (Oslo, 31 agost-1 setembre 2001). En premsa (**Business History**)

entrada pels dos carrers. La de la família Fluxà devia esser una d'aquestes cases, ja que uns anys apareixen empadronats a un carrer i uns altres anys en un altre. Allà el jove Antoni vivia amb els seus pares, germans, padrins, oncles, cosins i altres parents a la zona del carrer del Born i de Ferrilla. No tots vivien a la mateixa casa. Però sí que eren veïnats molt propers. Els oncles Figuerola, Antoni i Bartomeu, de malnom Gelós, visqueren durant alguns anys vora la família d'Antoni Fluxà. L'oncle Antoni vivia en el carrer de Ferrilla l'any 1861 i estava casat amb Magdalena Mir Pou i era carnisser. L'oncle Bartomeu, l'any 1862, era veïnat d'Antoni Fluxà i estava casat amb Joana Maria Pou i tenia una filla d'un any que nomia Petra.

L'any 1861 Antoni Fluxà vivia dins una família extensa, la padrina paterna, Antònia Pujadas tenia 73 anys, exercia de fornera i feia estona que era vídua. La padrina vivia en el carrer del Born amb la seva filla, Joana Aina Fluxà Pujadas, encara fadrina i amb el seu fill Llorenç Fluxà Pujadas, ja casat amb Francisca Aina, i amb qui tenia quatre fills: Bartomeu, Antoni, Llorenç i Antònia. L'any 1865 Fluxà continua vivint en una família extensa i a més havien nascut les seves dues germanes més joves: Petra i Francisca Aina.

En aquest punt és important destacar l'entramat familiar que es forma entre els Fluxà i els Figuerola en un espai urbà molt reduït. Analitzant individualment cada una de les famílies aquest fet no s'observa. En canvi si situam cada una de les famílies sobre un entorn físic i en relació amb els veïnats més propers veim que la família no pot esser analitzada com un grup que resideix en un carrer i en un número determinat. En el gràfic (de la pàgina 35-38) es veu clarament l'entramat familiar dels Fluxà i dels Figuerola i que continuarà en anys següents desenvolupant-se de forma similar. Aquests entremats familiars i residencials actuaven com a unitats solidàries, d'ajuda i de formació.

L'any 1874, la família extensa que es formava en el carrer del Born ha desaparegut ja que la padrina fornera, Antònia Pujadas, ha mort.

Antoni Martorell, antic empleat de Fluxà, i el seu fill, Feliu Martorell Ferragut.
(Gentilesa de Feliu Martorell).

Aquest any Fluxà resideix en una família nuclear de nou membres formada pel seu pare, la seva mare i sis germans més. De veïnat continua el seu oncle carnisser Bartomeu Figuerola amb la seva dona i els seus fills. L'any 1878 el seu germà gran ja no viu a Inca perquè s'ha casat a Palma. La seva germana petita Esperança també viu a Palma, no sabem si fent de criada o residint amb el seu germà major Bartomeu.

L'any 1884 la família Fluxà-Figuerola que viu en el carrer del Born ja només està formada per quatre membres, és a dir, el pare i la mare d'Antoni Fluxà i les seves dues germanes: Francisca Aina i Esperança. Poc a poc, uns s'han casat, altres mort, altres han canviat de residència. No obstant això, la disminució de la família Fluxà-Figuerola del carrer del Born no indica que l'entramat familiar s'hagi desintegrat i que s'hagin desfet els llaços de col·laboració entre parents. Se n'han creat de nous. Si observam el gràfic (de la pàgina 41-44) veurem com es confirma aquesta proposició. L'any 1884 els Fluxà i els Figuerola viuen a quatre carrers molt pròxims: el del Born, el de na Ferrilla, el dels Àngels i el de la Fira. Per tant, les relacions familiars i residencials continuen vives. Els Fluxà i els

Figuerola, petits comerciants i artesans, continuen vivint molt pròxims uns dels altres i desenvolupen activitats semblants. Passem ara a analitzar, un a un, alguns dels familiars de Fluxà per comprovar d'una forma més concreta aquestes afirmacions.

2.3.- Els germans d'Antoni Fluxà Figuerola ⁷

2.3.1.- Bartomeu

Bartomeu fou el primer dels set germans, va néixer el 18 d'abril de 1850. Fins als 22 es dedicava, segons indica el padró municipal, a sabater juntament amb el seu germà Antoni de 18 anys. Amb 25 anys se'n va anar a viure a Palma on es casarà civilment amb Antònia Estrany Garau.

Als 35 anys (1885) morí a la badia de Palma al mig de la mar quan la barca on anava va rebre un cop de vent i s'enfonsà⁸. Va deixar vídua i quatre fills: Antoni, Bartomeu, Llorenç i Francisca.

Dels fills de Bartomeu sabem que Antoni morí al 1898 al final de la guerra de les Filipines, suposadament de paludisme. Bartomeu i Llorenç emigraren a Xile poc abans d'acabar el segle XIX on treballaren de sabaters seguint l'ofici del pare. Allà fundaren dues fàbriques de calçat amb les marques "Hermes" i "Eva", una era d'home i l'altra de dona. També disposaren de quatre locals per a la venda entre les quals s'hi trobava una tenda important anomenada "La Condal" al carrer San Diego de Santiago de Xile. Aquests negocis duraren fins als anys trenta, a partir dels quals els descendents de Bartomeu i Llorenç es dedicaren a altres professions.

⁷ Aquest capítol està redactat a partir d'entrevistes orals amb familiars directes de tots els germans.

⁸ La informació oral sobre aquest fet concorda amb una informació que apareix en el setmanari *L'Ignorancia* de 14 de març de 1885: "Diumenge passat a eixida d'auba sortí una barqueta amb sis persones que havien resolt anar a fer un dia de camp. Eren un mariner, patró de sa barca, tres sergents, un sabater (suposam que és Bartomeu Fluxà) i un jovenet, germà de s'al-lota que festejava un dels sergents. Després de sortits des Port s'alçà un xubasco de vent i una ratxa de vent feu sosobrar es barco que va esser vist a sa sortida des sol a fonat devers s'Arenal i no mostrant més que s'arbre i sa punta de sa vela. Això ja fa sis dies i encara no n'ha sortit cap dels que hi anaven a dins, essent molt raro que no n'haja tret cap la mar a sa vorera de sa bahia".

Pedrona Fluxà Figuerola, (Gentilesa família Muñoz Lemauro).

Avui els néts de Bartomeu Fluxà Figuerola viuen a Xile, un d'ells, Bartomeu Fluxà Moyà de 78 anys és enginyer químic i està retirat. Els fills de Llorenç Fluxà Estrany s'estimaren més tornar a les Illes. Una filla d'aquest es casà amb el productor de vins Pedro Reus, de la seva relació va néixer Pedro Reus Fluxà, avui retirat de 74 anys que continuà la nissaga de vinaters. La seva família és la propietària de la cotitzada marca de vins mallorquins "Pere Seda".

La filla petita de Bartomeu Fluxà Figuerola, Francisca Fluxà Estrany, quan els germans emigraren a Xile, quedà sola amb la seva mare. Sabem que es va casar amb un carnisser de llinatge Gili. Aquest home la deixà sola i amb quatre fills per anar-se'n a les Filipines, però no li anaren bé els negocis i tornà a Mallorca a viure amb Francisca.

2.3.2.- Llorenç

Llorenç fou el tercer de la família nombrosa. Va néixer al 1855. Es casà el 12 de setembre de 1880 amb la inquera Joana Aina Llabrés Martorell de 20 anys. Primer viurà al carrer Campana 1-5 per després anar-se'n al carrer de Sa Fira on exercirà l'ofici de teixidor. Passats els anys deixarà aquest ofici i es convertirà en conserge de l'Associació de Socors Mutus La Constància, de la qual era soci el seu germà Antoni Fluxà.

Del primer matrimoni amb Joana Aina Llabrés Martorell tindrà dos fills: Francisca Aina i Llorenç Fluxà Llabrés. Aquest, a l'edat de 20 anys, emigrà a Xile on també es dedicarà a la indústria del calçat. De nou es torna a repetir la circumstància que un Fluxà que emigra a Xile es dedica allà al món del calçat. De Llorenç Fluxà Llabrés sabem que va tenir dos fills. Un dels dos era capellà i morí fa uns anys a Xile.

Joana Aina Llabrés Martorell, esposa de Llorenç Fluxà Figuerola, morí jove i aquest es tornarà a casar amb Francisca Mut Vallespir que era natural de Costitx. En els anys vint vivien en el

carrer de La Sala on avui hi ha el cafè Mercantil. Aquest matrimoni tindrà cinc fills: Jordi, Joana Aina, Bartomeu, Antoni i Coloma Fluxà Mut. Els seus descendents, fills i nets, també es dedicaran als negocis i a la indústria del calçat. Alguns d'ells, com és el cas del seu fill Jordi, durant els anys cinquanta del segle XX, tindrà relació amb l'empresa del seu cosí Llorenç Fluxà, fill d'Antoni Fluxà. Serà representant de la marca "Fluxà" a Madrid, essent el punt de referència i de contactes a la capital.

2.3.3.- Antònia

Antònia fou la qui fa quatre del matrimoni Fluxà Figuerola. En sabem poc, d'ella. Es va casar el 12 de maig de 1882, quan tenia 24 anys, amb Joan Coll Company, de 40 anys de i professió forner. Aquest matrimoni reforça la teoria d'una família Fluxà menestral que se relaciona amb menestrals, en aquest cas un forner. Hem de recordar que sa mare i son pare eren forners al carrer del Born.

Antònia i el seu espòs, el 1885, viuen en el carrer Valella número 5, prop d'on viuen els pares d'ella. Antònia morirà jove i deixarà una filla: Antònia Coll Fluxà, que de petita anirà a viure amb la tia Pedrona al Terreno de Palma. Antònia Coll mentre viu a Palma es casarà amb Ramon Palou Matz, natural de Palma nascut al 1879. Aquest matrimoni, que no engendrarà cap fill, viu al mateix domicili de la tia Pedrona del Terreno, avui Joan Miró, 33. Ramon Palou Matz era propietari de terres, entre d'altres una gran finca al Pont d'Inca. Aquest home desenvoluparà una gran tasca cultural mitjançant la Societat Instructiva Bellver⁹.

A la dècada de 1950 va aparèixer pel Terreno una tal "Antònia Coll". Segons ens han informat provinent de l'Uruguai. Els familiars

⁹ L'escriptor Lluís Fàbregas, parlant de l'associació "Sociedad Instructiva Bellver" del Terreno ens diu que "se hizo un <<escult>> al directivo don Ramón Palou, éste a su vez al digno Presidente que entonces lo era el que fue gran Terrenense de adopción Don Antonio Alberti" Lluís Fàbregas (1974) **Estampas del Terreno**, ed. Cort, Palma de Mallorca, pp. 115-116.

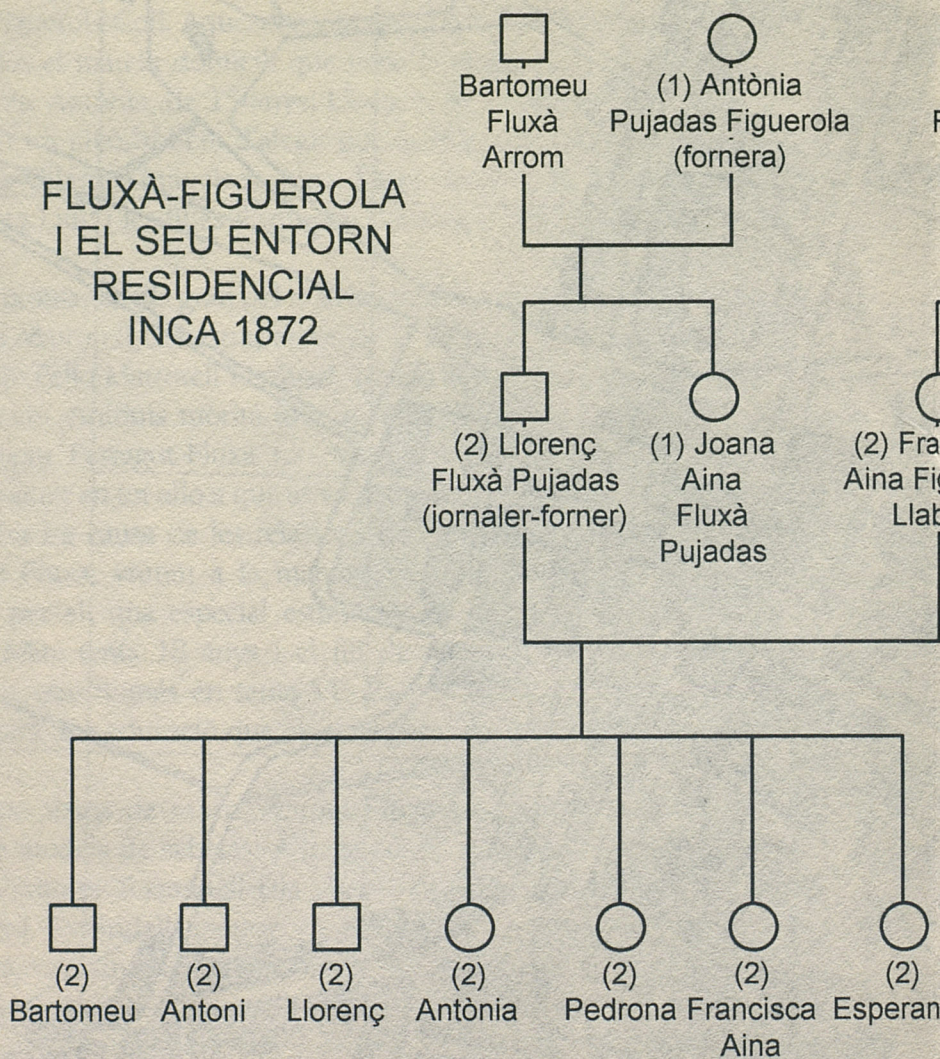
que resten no ho poden confirmar amb certesa. Segons aquestes fonts podria ser filla d'un germà d'Antònia Coll Fluxà que hauria emigrat a l'Uruguai, cosa que no hem pogut constatar documentalment. Així i tot aquesta Antònia Coll uruguaiana va quedar a viure al Terreno i és cuidada de la "seva" tia Antònia Coll Fluxà. Antònia de l'Uruguai, per la seva peculiar forma d'expressar-se, era coneguda com "*Antoñita Guacamayo*". Va ser hereva de totes les propietats de la tia Pedrona i de la tia Antònia. Va morir fadrina fa uns pocs anys, es desconeixen les pistes dels béns que deixà.

2.3.4.- Esperança

Esperança fou la petita de la família. Tindrà un pes específic dintre dels Fluxà. La seva influència vindrà determinada per ser una dona treballadora i lluitadora dintre del procés de producció de la fàbrica de calçat Fluxà. Serà d'una gran ajuda a la fàbrica. En primer lloc exercirà de patronista, ja que tenia una habilitat natural per fer patrons. Amb posterioritat farà tasques de ronyadora, aquesta funció li produirà greus malformacions a les mans, cosa que se li notará molt als darrers anys de la seva vida. Va néixer el 20 de setembre de 1866 al carrer del Born. Es va casar el 13 de setembre de 1885 a l'edat de 28 anys amb Rafel Ferragut Moragues, de 25, fill del teixidor Marc Ferragut de *Cas Sabatli* i d'Antònia Moragues. Al padró municipal de 1878, Esperança, tot i estar empadronada a Inca, viurà temporalment a Palma. Al 1880 ja no consta en el padró que visqui a Palma, suposam que torna viure a Inca. Del casament amb Rafel Ferragut farà de les sabates la professió de tota la seva vida. De Rafel sabem que des de 1910 fins al final de la seva trajectòria professional serà l'encarregat general de la fàbrica Fluxà. Pels seus coneixements i la seva lleialtat serà un dels pilars fonamentals de l'empresa. Rafel Ferragut al 1898 formà part de la Junta Consultiva La Constància el gerent de la qual era el seu cunyat Llorenç Fluxà.

Al 1920 la família Ferragut Fluxà viu al carrer Bisbe Llompart

FLUXÀ-FIGUEROLA I EL SEU ENTORN RESIDENCIAL INCA 1872

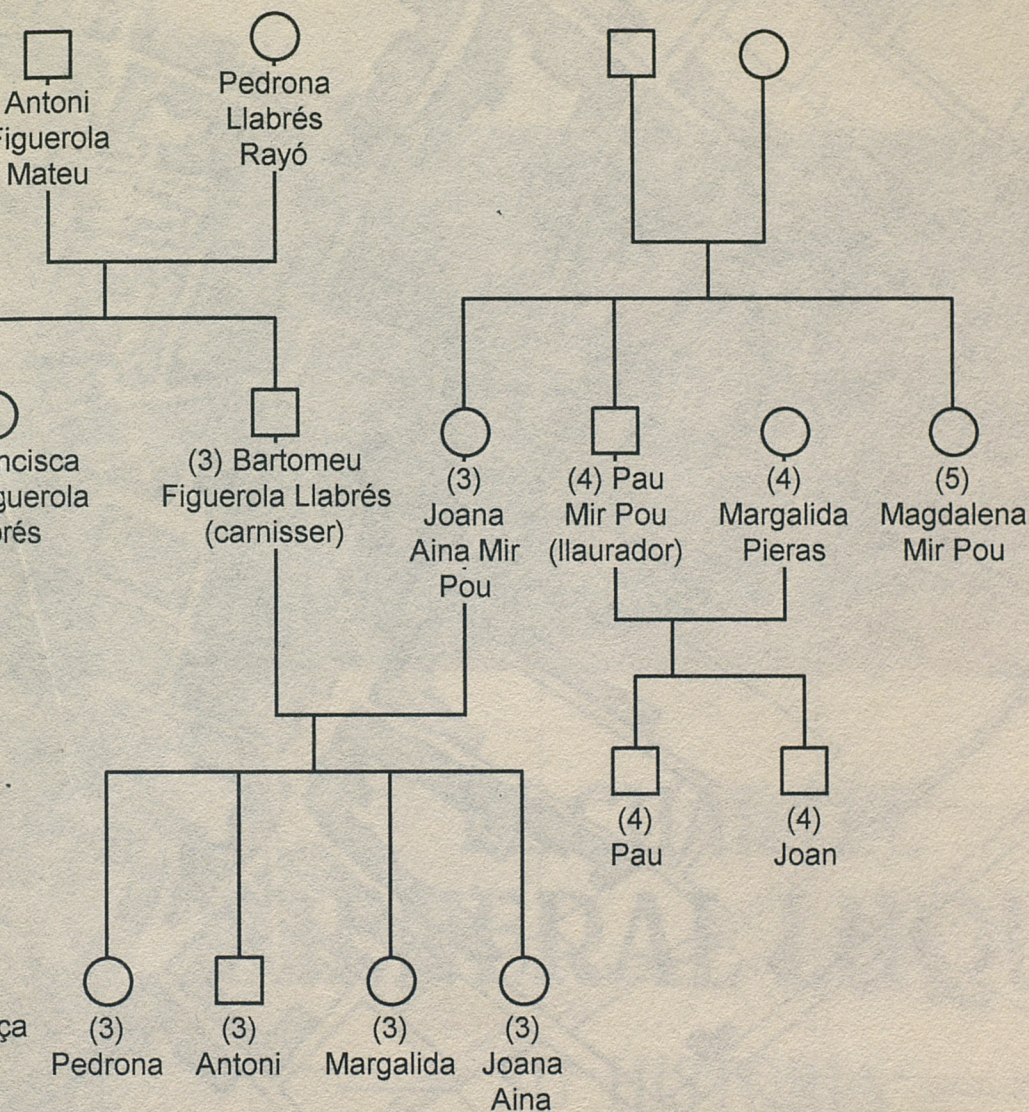

(1) Residents al carrer Born 10

(3) Residents

(2) Residents al carrer Ferrilla 10

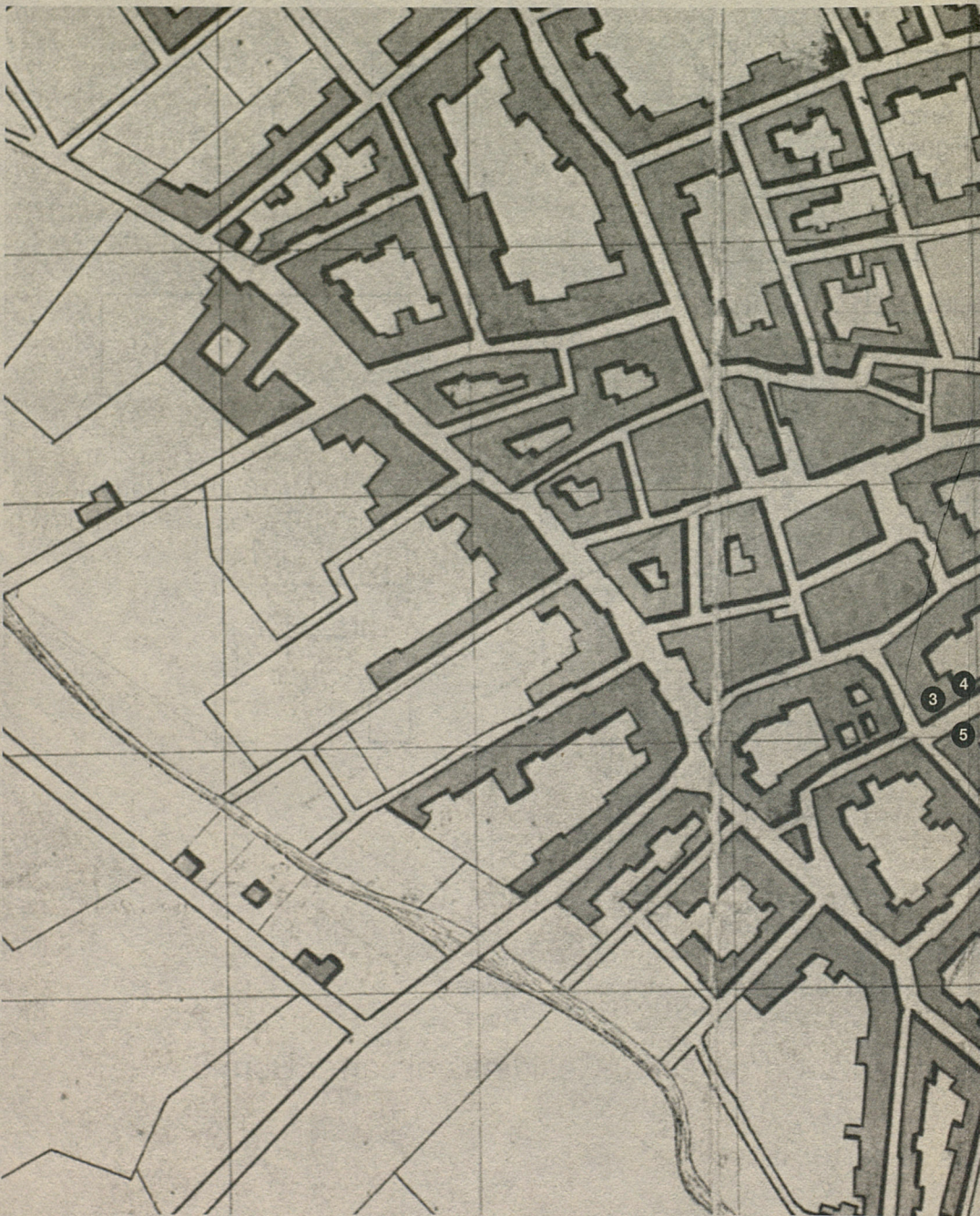
(4) Residents

al carrer Born 3

(5) Residents al carrer Born 6

ts al carrer Born 5

Planol d'Inca 1860 (autor Miquel Sorà). Arxiu Municipal d'Inca.

numero 27, que eren dependències annexes del domicili d'Antònia Aina Figuerola Coll. Aquesta era la vídua d'Antoni Fluxà mort feia dos anys. En el mateix domicili que vivia la vídua també hi residien els seus fills: Antònia, de 15 anys; Llorenç, de 13; Petra, d'11; i Antoni, de 7. A tot això hi hem d'afegir que la vídua de Fluxà convivia amb la seva fillastra Francisca Aina Fluxà Rayó i el seu espòs Josep Noguera Llull i les filles d'aquests: Francisca i Magdalena.

Antònia, la filla gran del matrimoni Ferragut-Fluxà, es casarà amb Antoni Martorell Genestra, obrer de la fàbrica de Fluxà, i tindran un únic fill: Felio Martorell Ferragut, nascut el 4 d'octubre de 1921, avui encara viu. Antònia morirà jove, a l'edat de 33 anys. El segon fill del matrimoni Ferragut-Fluxà fou Marc. Durant tota la seva vida fou capdavanter en tot allò a què es va dedicar. Va néixer el 1900. A la seva infantesa i a causa de les relacions de convivència amb el seu oncle Antoni Fluxà, viuran a la mateixa casa de Bisbe Llopart, aquest tindrà per ell una especial estimació. Al 1918, quan Antoni Fluxà morí, Marc tenia 18 anys i el fill de més edat d'Antoni Fluxà era Llorenç, que només en tenia 11. És per això que Mestre Antoni li procurarà una educació que els seus pares no es podien permetre.

Poc abans de morir, Antoni Fluxà va enviar a Marc a París a vendre models de sabates. Allà va conèixer el matrimoni Torrandell d'Inca. Antoni Torrandell feia classes de música i concerts. La dona d'Antoni Torrandell, mentre el seu marit estava ocupat en aquestes tasques, va introduir Marc Ferragut dintre del món artístic i musical; endemés assistien a concerts i reunions polítiques. Tot això li agradà a Marc i aviat s'oblidà del motiu pel qual l'havien enviat a França.

Pel que sabem no faríem llarg si afirmem que el concepte de vida, la filosofia cultural, política i social de Mestre Antoni Fluxà fou transmesa al seu nebot Marc Ferragut, així com també el republicanisme i l'interès per l'associacionisme. En canvi, l'esperit empresarial i comercial no arrelaren tant en ell. És cert que Marc es dedicà a la producció de calçat, però no tingué gaire fortuna. Més que la producció per si mateixa, a ell li interessà

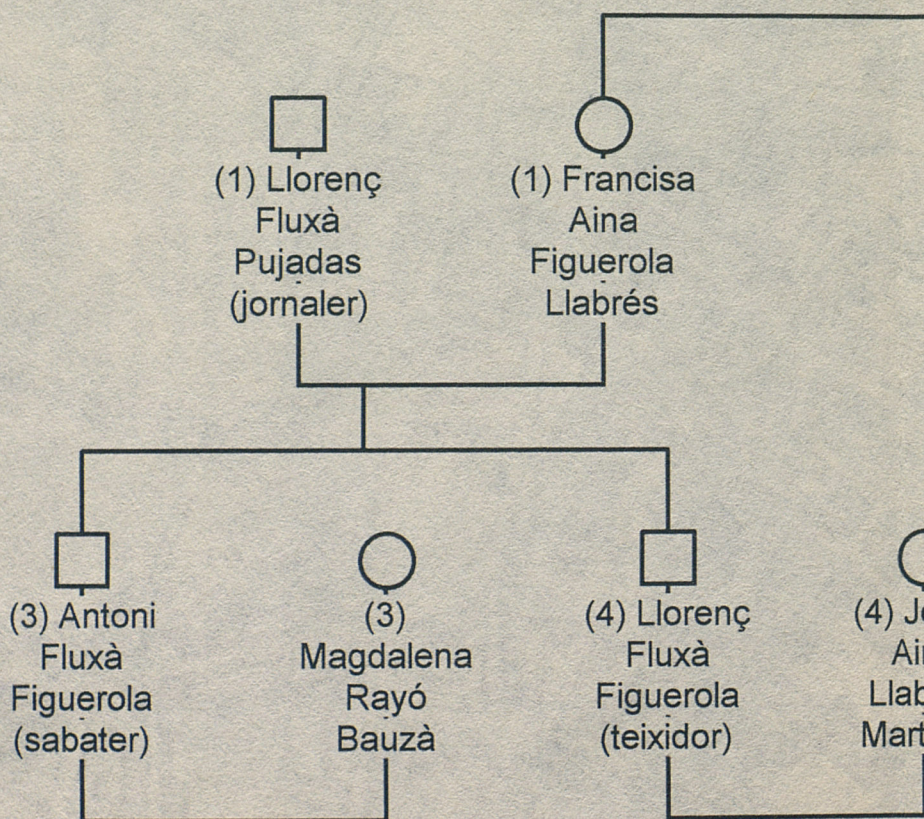
més la teoria de la fabricació i el món que l'envoltava; va escriure al 1946 el llibre anomenat *Atlas de zapatería* on explica el seu concepte per millorar el coneixement global dels productors i comerciants de calçat. Acabà abandonant la indústria de la sabata per dedicar-se a la promoció cultural i musical amb la construcció de l'Auditori de Palma.

La filla petita dels Ferragut-Fluxà, Francisca, es casà amb Miquel Sans i tingueren dos fills: Joan i Miquel Sans Ferragut. Aquests seguiren la tradició de la pell. Els seus descendents encara conserven una empresa de curtits a Inca que s'anomena "Matrema".

Al 1925 Rafel Ferragut Moragues posà un taller de sabates al carrer Antoni Fluxà, on fins al decenni de 1980 s'hi va instal·lar el taller mecànic "Citroen". Marc Ferragut va continuar amb el negoci de sabates que inicià el seu pare. Suposam que quan morí Mestre Antoni Fluxà alguns familiars que havien fet feina amb ell, com Antoni Martorell i Rafel Ferragut crearen la seva pròpia empresa. Tal vegada les relacions amb els nous gestors de la fàbrica, Francisca Aina Fluxà i Josep Noguera, no eren les mateixes que abans. També sabem que Antoni París, un sabater amb llarga tradició dins la fàbrica Fluxà, se'n va anar al 1922 per treballar a l'empresa de Melis i Marquès. Antoni Martorell Genestra, gendre de Rafel Ferragut pel casament amb Antònia, la seva filla gran, fou patronista de la fàbrica Fluxà. Martorell muntà un taller mecanitzat propi el 1922 al carrer Lloseta, avui Germanies. Durant la dècada de 1920 fou batle i regidor de l'Ajuntament d'Inca. Com a batle passà a la història per ser qui va rebre el rei Alfons XIII en una de les seves estades a Inca.

2.3.5.- Pedrona

Pedrona fou la cinquena filla del matrimoni Fluxà Figuerola, nasqué el 4 de novembre de 1860 al carrer des Born, igual que els altres germans. Les fonts ens senyalen que fou una dona molt emprenedora i feineria. Durant molts d'anys fou far i referència de tota la família Fluxà a Palma.

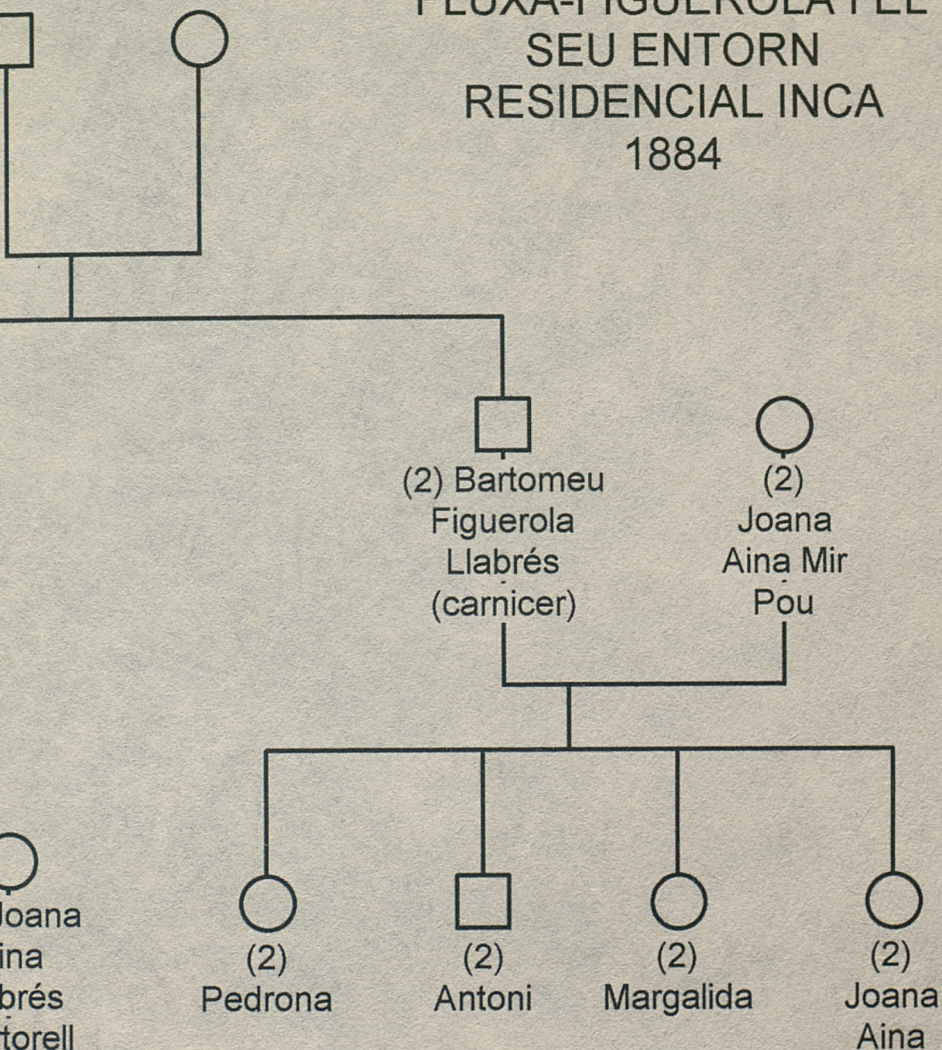
(1) Residents al carrer Born 10

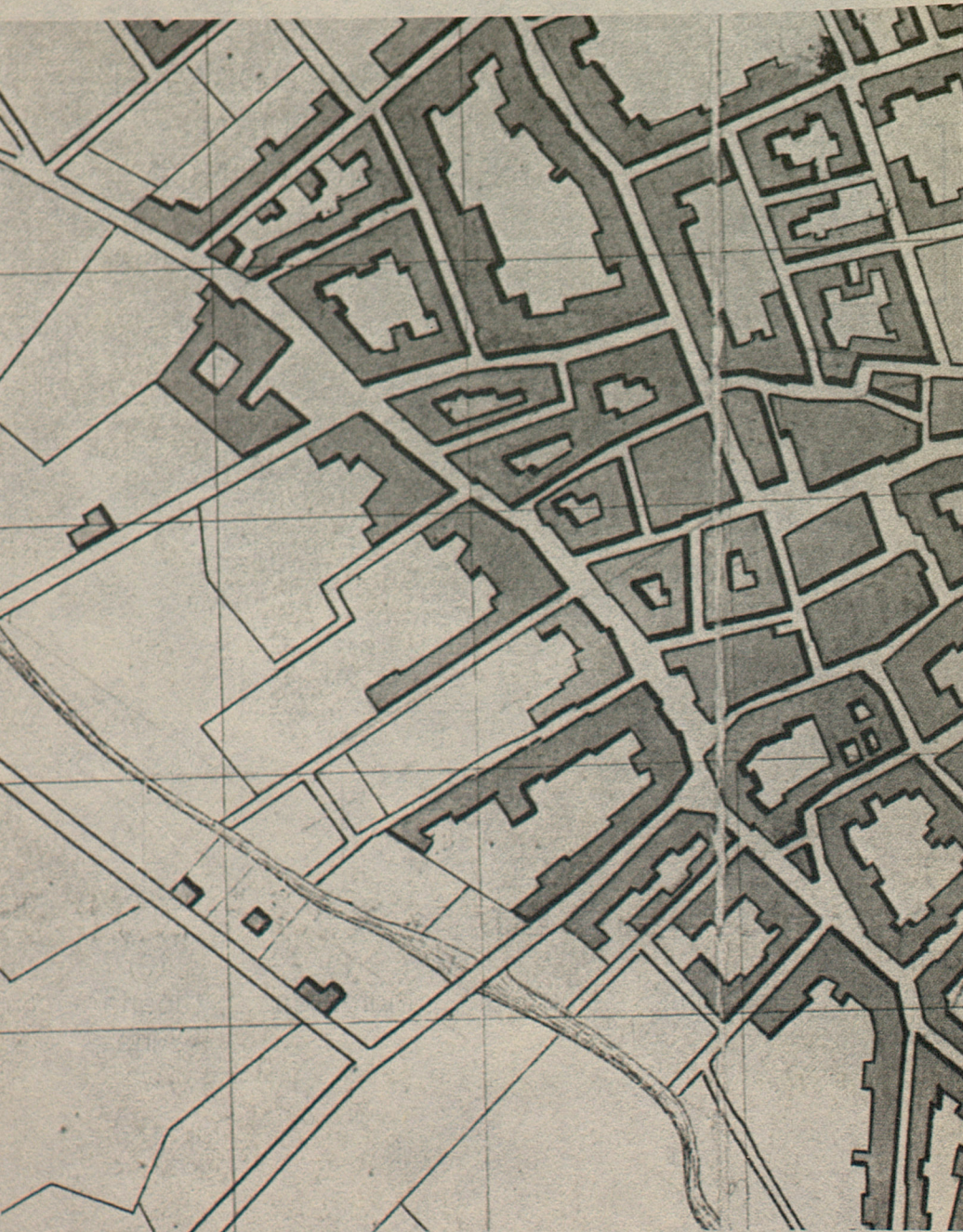
(2) Residents al carrer Ferrilla

(3) Residents al carrer Àngels 17

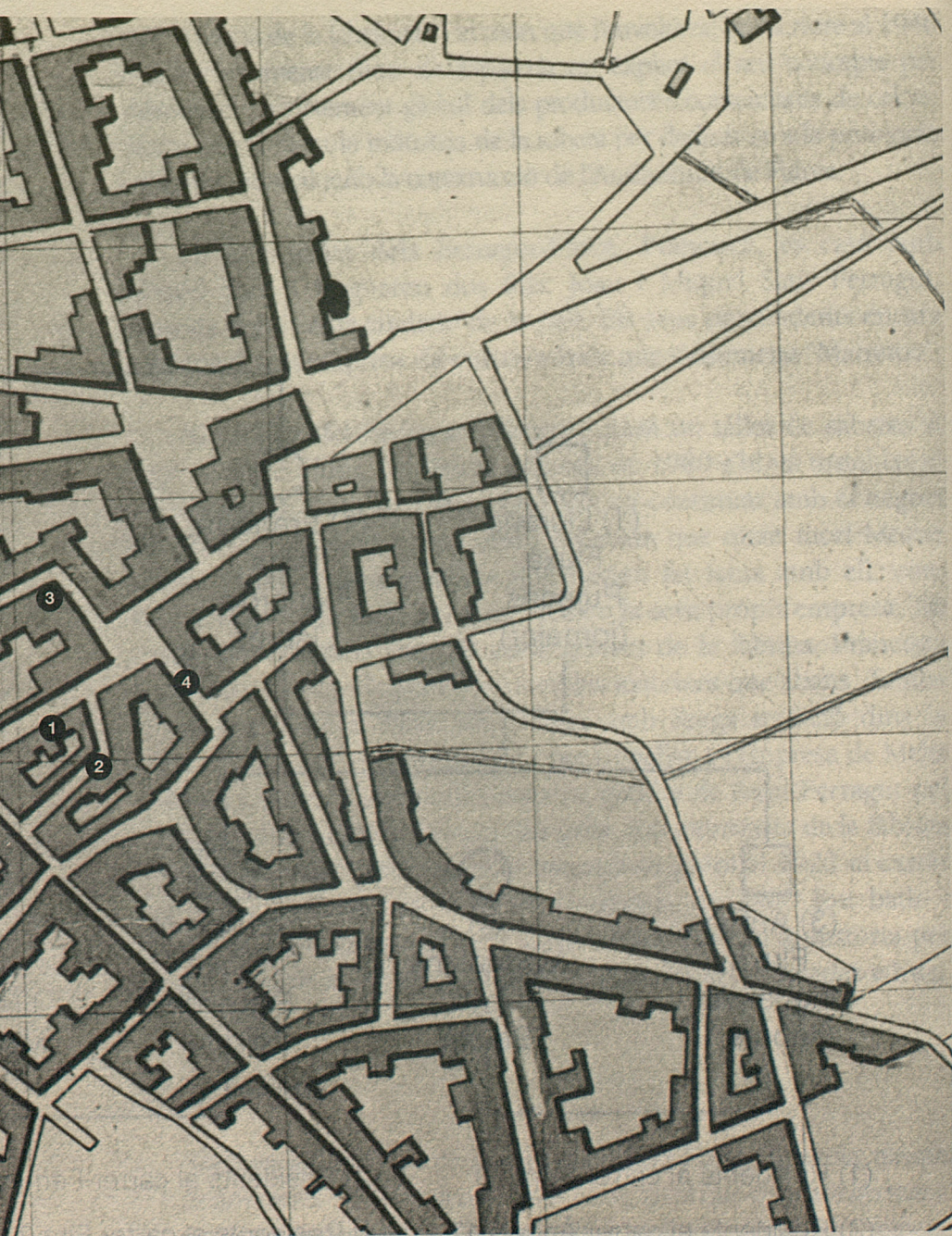
(4) Residents al carrer Fira 2

FLUXÀ-FIGUEROLA I EL SEU ENTORN RESIDENCIAL INCA 1884

Plànol d'Inca 1860 (autor Miquel Sorà). Arxiu Municipal d'Inca.

Pedrona Fluxà Figuerola i el seu espòs. (Gentilesa família Muñoz Lemaur).

No tenim coneixement del moment en què se'n va anar a Palma. Mitjançant la transmissió oral sabem que tenia una tenda de queviures al Terreno, just a la cantonada de la plaça Gomila amb el carrer Joan Miró. Aquesta informació la confirma la següent referència. En el llibre de Lluís Fàbregas sobre la barriada del Terreno de Palma anomena en diverses ocasions que a la plaça Gomila hi havia una tenda de queviures i un cafè:

“A su vez, la tienda de comestibles de ca na Pereta y el café de's Capellà Sec, colocaban muchos pliegos a guisa de alfombra guarda-barro” ¹⁰.

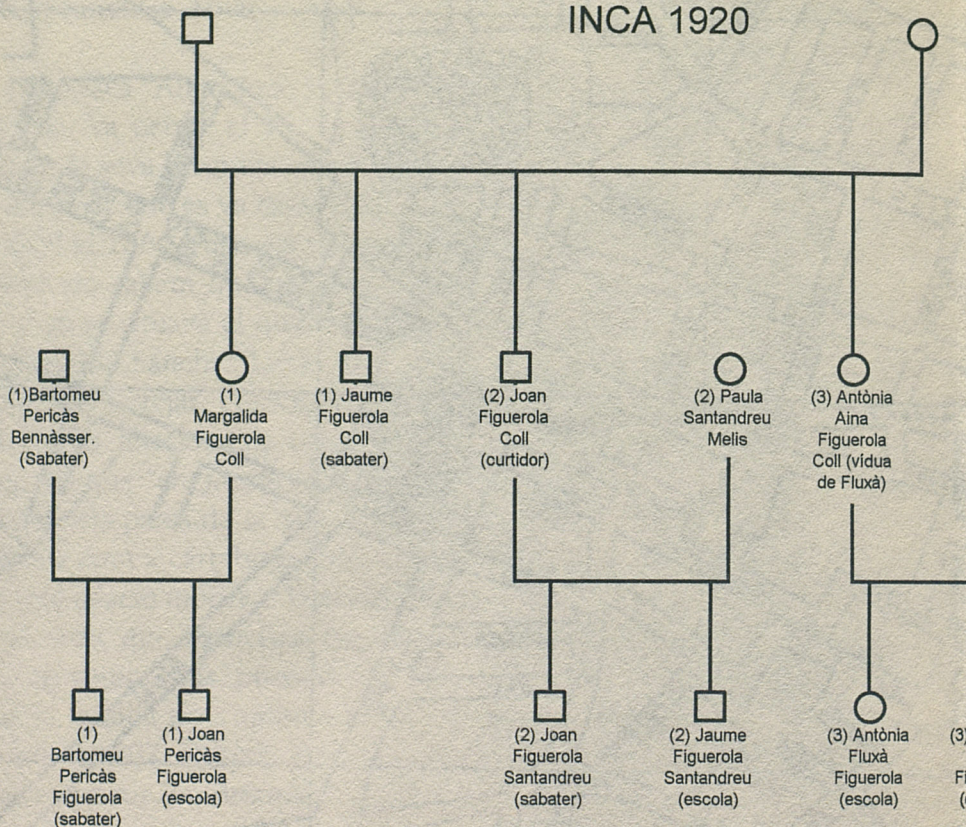
Pedrona es casà dues vegades i no va tenir cap fill. Tal volta per això va acollir, primer la filla de la seva germana Antònia; després, els fills de la germana Francisca Aina, casada amb Ricardo Lemaury; i els fills del germà Bartomeu casat amb Antònia Estrany Garau quan aquest morí al 1885. La tia Pedrona va formar a Palma un autèntic matriarcat, a part dels familiars que va tenir acollits, germans, germanes i nebots quan es desplaçaven a Palma sempre la visitaven. Avui els que queden ho recorden i ho conten amb enyorança.

Pedrona va saber fer negocis. Pel seu tarannà emprenedor va aconseguir la concessió del contracte d'avituallament per als soldats de la base de Portopi. Aquest contracte el va obtenir quan estava casada amb el primer home. Quan aquest home va morir Pedrona es tornà a casar, aquesta vegada ho va fer amb un home bastant més jove que ella. Era un individu de bona planta. D'ell desconeixem el nom però sabem que tenia coneixements i afició per l'arquitectura. Va morir prest i deixà de nou vídua Pedrona. Aleshores ella havia fet una fortuna considerable, endemés de posseir la cantonada de la Plaça Gomila, va fer-se construir una casa d'estiueig al mateix Terreno.

La tenda de queviures també era un lloc de reunió que tenia molt de renom i popularitat entre els ambients culturals de Ciutat.

¹⁰ Lluís Fàbregas (1974) *Estampas del Terreno*, ed. Cort, Palma de Mallorca, pàg 40.

FLUXÀ-FIGUEROLA I EL SEU ENTORN RESIDENCIAL INCA 1920

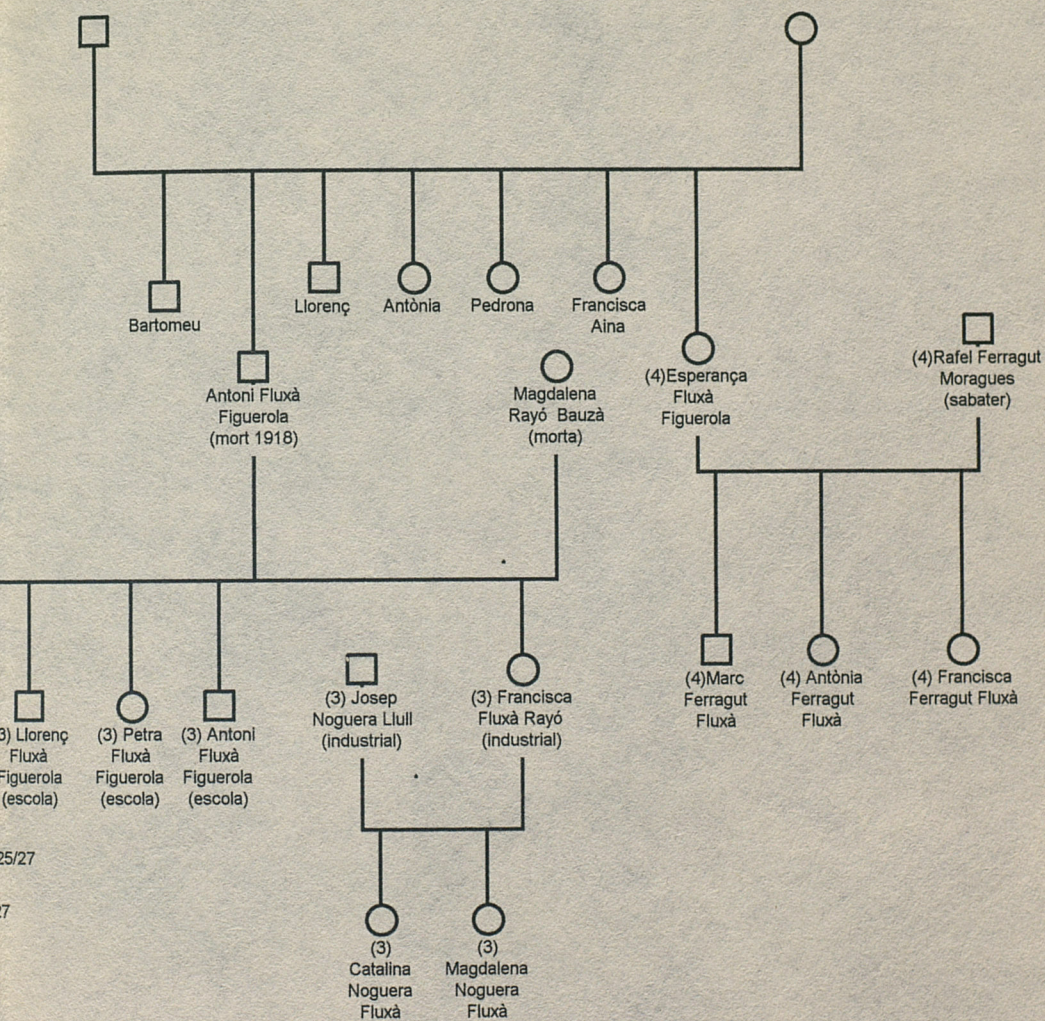

(1) Residents al carrer Bisbe Llompart 7

(3) Residents al carrer Bisbe Llompart 25

(2) Residents al carrer Cometas 17

(4) Residents al carrer Bisbe Llompart 27

Allà, com conta Lluís Fàbregas a Estampas del Terreno, s'hi reunien entre d'altres: Santiago Rusiñol, Gabriel Alomar, Joan Alcover, Mn Llorenç Riber, i un llarg etcètera d'intel·lectuals.

2.3.6.- Francisca Aina

Francisca Aina fou la sisena filla del matrimoni Fluxà Figuerola. Va néixer el 29 de juliol de 1863. Les referències que tenim de la seva biografia són molt breus. Els seus descendents ens han informat que es va casar amb Ricardo Lemaury Sánchez, nascut a Madrid el 1863 i que exercí la professió de carrabiner. Pel padró de població sabem que al 1872 vivia a Inca al carrer del Paradís prop d'on se situava el quarter de carrabiners. Vivia amb un oncle seu: Gregorio Sánchez Lucas, que provenia de Salamanca. Ricardo Lemaury va festejar Francisca Aina Fluxà, però la família d'ella s'oposà a la relació. Ens conten com anècdota que el motiu del rebuig era que *"era foraster i havia menjat carn de bèstia"*. Davant la negativa dels pares de la núvia, Ricardo decideix triar un destí a la Península com a carrabiner. Allà es casà, però la seva dona i un fill d'aquesta relació moriren. Lemaury tornà a demanar destí a Mallorca. Comprovant que Francisca Aina encara era fadrina, i que ell no tenia cap compromís, provà de tornar-la a festejar. Aquesta vegada sí que la família no s'oposà a les relacions i consentí el casament, això fou al 1887. Després de casats residiren a Sóller i a Palma on Ricardo Lemaury fou destinat.

Francisca Aina morí als 33 anys deixant orfes a cinc fills. La tia Pedrona, com ja hem dit, els va acollir tots cinc a casa seva: Maria, Francisca, Antònia, Ricardo i Llorenç. Sabem que Maria, nascuda a Inca el 1888, es va casar als 18 anys amb Francesc Muñoz Juan, un important exportador de pells i cuirs de Palma. Francisca Lemaury Fluxà es va casar amb un rellotger de Palma anomenat Joan Juan. Antònia quedà fadrina i Ricardo Lemaury es va casar amb Maria Muñoz Juan. De Llorenç només sabem que va emigrar a les Illes Canàries.

Ricardo Lemaux Fluxà i la seva esposa. (Gentilesa família Muñoz Lemaux).

2.4.- Els matrimonis d'Antoni Fluxà Figuerola

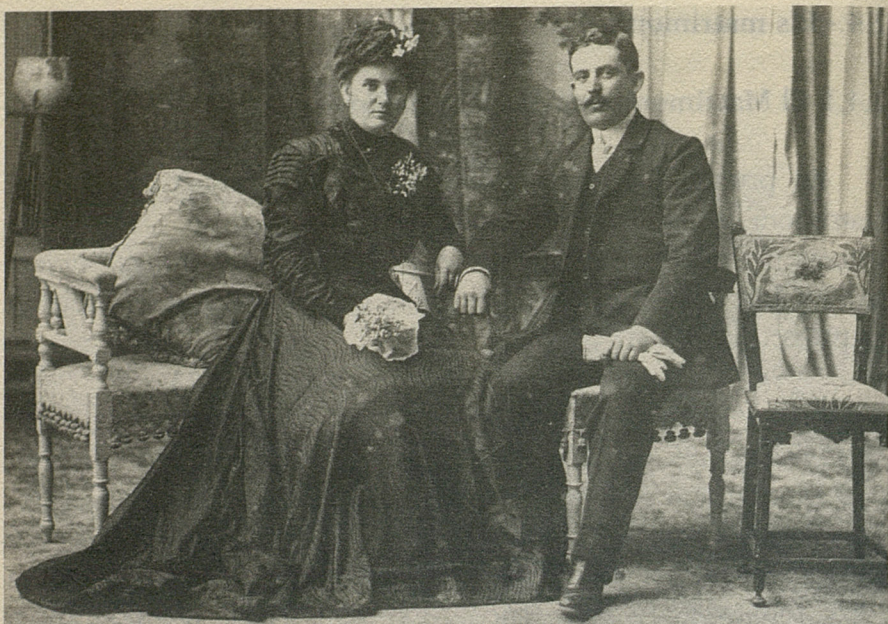
2.4.1 El Matrimoni amb Magdalena Rayó Bauzà

En primer lloc hem de tenir en compte la màxima que el matrimoni esdevé cabdal per a l'empresa familiar, ja que és l'únic sistema per transmetre el negoci a les generacions futures, serveix per establir relacions entre persones d'un mateix grup social o empresarial.

Mestre Antoni Fluxà es casà, per primera vegada, amb Magdalena Rayó Bauzà el 25 de juny de 1882 a Inca. D'aquest matrimoni nasqueren i moriren els quatre primers fills: dos al 1883, un al 1884 i l'altre al 1888. Al 1890 naixerà Francisca Aina que serà l'única filla que sobreviurà. Mestre Antoni tenia 29 anys quan es va casar i Magdalena 26. Aquesta morirà a l'edat de 47 anys a conseqüència d'una tuberculosi pulmonar.

Magdalena Rayó ajudà a la formació del primer taller del seu marit, tot i que apareix al padró amb l'ofici de "*sus labores*". Ens han contat que tenia una tasca específica dintre del taller. Sembla que a la foto de la pàgina 72, Magdalena seria una de les dones que apareixen a la part esquerra de la foto.

La filla d'aquest matrimoni, Francisca Aina, va rebre una educació encaminada a dirigir l'empresa. Va poder fer ús dels coneixements adquirits des de 1918 (quan morí el seu pare) fins 1928, moment en què la direcció de l'empresa passà a mans del seu germanastre Llorenç Fluxà Figuerola. Les circumstàncies del canvi de direcció i gestió no les coneixem en tota la seva extensió. En morir Mestre Antoni Fluxà al 1918, Francisca Aina ja estava casada amb Josep Noguera Llull i es feren càrrec del negoci. Sabem que el seu germanastre Llorenç tenia aleshores 11 anys, per tant, no estava en condicions de col·laborar en la gestió de la fàbrica.

Maria Lemaux Fluxà i Francesc Muñoz Juan. (Gentilesa família Muñoz Lemaux).

Les fonts orals ens diuen que haurien de passar deu anys, des de 1918 al 1928, perquè Llorenç Fluxà entrés dins del negoci. Llavors havia complert els 21 anys. Francisca Aina i el seu home aprofiten aquesta situació per deixar la direcció de la indústria, que endemés no es trobava en el millor moment econòmic. A canvi de deixar el negoci, Francisca Aina va rebre part de l'herència que li corresponia. Una de les causes que pogueren motivar la sortida de la fàbrica, podrien atribuir-se al fet que el seu espòs, Pepe Noguera, estava al front d'un altre negoci. Regentava un establiment de venda de cotxes marca "Ford" que en aquells moments estava ubicada al mateix carrer Bisbe Llompart.

Josep Noguera Llull, a qui familiarment li deien *Pepe*, havia nascut al 1883 a Inca i era fill de Lluís Noguera Ferrer. Aquest era un empresari que es dedicà a diferents negocis, entre d'altres als de la sabateria i l'exportació de productes alimentaris a l'Amèrica del Sud. Lluís Noguera i Mestre Antoni Fluxà compartien ideals polítics, ja que els dos eren membres de la Unió Republicana de

Inca. Vist l'origen social i professional i les relacions de veïnatge que havien mantingut, així com també l'afinitat política, no era gens estrany el casament entre un Noguera i una Fluxà

La família Noguera d'Inca sempre es va moure dintre de la indústria de la pell, els curtits i d'altres activitats comercials. Ens consta pels seus descendents que aquesta família provenia de Catalunya, més exactament de la ciutat de Vic. Un avantpassat seu fou carlista i emigrà a Inca a meitat del segle XIX, on muntà una fàbrica de curtits.

2.4.2.- El matrimoni amb Antònia Aina Figuerola Coll

Mestre Antoni Fluxà Figuerola quedà vidu de Magdalena Rayó l'abril de 1903 a l'edat de 50 anys. Residien al carrer Pasajeros, avui Bisbe Llompart. Al 1904 es va casar de nou amb Antònia Aina Figuerola Coll, de 26 anys. Aquesta jove inquera havia nascut al carrer Vallenga el 19 d'abril de 1878, filla de Joan Figuerola Llompart, d'ofici curtidor, i de Antònia Aina Coll Company. Les conseqüències d'aquest matrimoni es veuran ràpidament satisfetes amb el naixement de diversos fills. El primer fou Antònia (1905), després serà Llorenç (1907), Petra (1909) i Antoni (1913), que fou el darrer. Aquests fills, sobretot els mascles, asseguraran la continuïtat de l'empresa tal i com segurament desitjava Mestre Antoni Fluxà.

Una altra conseqüència del matrimoni fou que els familiars d'Antònia Aina Figuerola tinguessin un paper rellevant dintre del procés de fabricació del calçat de la fàbrica Fluxà, encara que no participaren mai en cap tasca de direcció de l'empresa (feren sempre feines d'encarregats en diverses seccions). Aquestes funcions han perdurat fins fa poc. Primer Antoni Fluxà, després la seva filla Francisca Aina, el seu fill Llorenç i ara els seus néts sabran aprofitar les qualitats professionals i el valor de la lleialtat que demostraran els Figuerola-Pericàs per mantenir la productivitat i assegurar la continuïtat de l'empresa.

Francesca Aina Fluxà, Josep Noguera i els seus fills (Gentilesa família Noguera Fluxà).

Els Figuerola-Pericàs endemés de les relacions familiars i de treball, mantenien amb els Fluxà una estreta relació de veïnatge, vivien vora la fàbrica al carrer Bisbe Llompart i al carrer Cometas, actual carrer Antoni Fluxà (vegeu gràfic 47-50). Jaume Figuerola Coll, cunyat de Mestre Antoni Fluxà, va néixer al 1880 i participà a la Guerra de Cuba, era sabater d'ofici i treballà a la fàbrica. Bartomeu Pericàs Bennàssar estava casat amb una germana d'Antònia Aina Figuerola, Margalida, era encarregat i una de les seves tasques era la de revisar la feina de dins el taller. Va aprendre l'ofici de sabater quan Antoni Fluxà tenia el taller al carrer de la Rectoria. La seva influència i la confiança que Mestre Antoni tenia amb el seu cunyat era tal, que l'envià durant dos anys a Barcelona com a representant de la seva marca. Bartomeu Pericàs tenia un altre germà, Andreu, que també treballà a la fàbrica durant uns quants anys. Jaume Figuerola Coll establí un negoci pel seu compte i durant la tercera dècada del segle XX, posà una fàbrica de tacons per a sabates al carrer Ramon i Cajal cantonada amb el carrer La Salle anomenada "Can Mametes".

Els fills de Bartomeu Pericàs Bennàssar i de Margalida Figuerola Coll, Bartomeu i Joan, seguiren treballant per a l'empresa Fluxà, en aquest cas per a Llorenç Fluxà. Després els fills de Bartomeu Pericàs Figuerola (Bartomeu Pericàs Pericàs i Margalida Pericàs Pericàs) també hi treballaren. Els fills de Joan Pericàs Figuerola foren Bartomeu Pericàs Vila i Pere Pericàs Vila. Aquest darrer treballà dins els negocis del sector turístic que havia creat Llorenç Fluxà, fill d'Antoni Fluxà, a la segona meitat del segle XX. Un altre cunyat de Mestre Antoni, Joan Figuerola Coll, d'ofici curtidor, no treballà mai a la fàbrica Fluxà, però sí alguns dels fills: Joan i Martí Figuerola Santandreu. Aquest darrer també entrà dins la relació de treballadors del sector turístic de l'empresa a la segona meitat del segle XX.

3.- Fluxà: Empresa familiar, família empresarial

3.1.- Inicis en el món del calçat (1853-1882)

Antoni Fluxà Figuerola nasqué el 26 de gener de 1853 a la placeta d'en Corró quan eren les sis de la matinada. La seva infantesa i primera joventud transcorregueren en una Inca que va ser la que va visitar i conèixer l'Arxiduc Lluís Salvador. Ell ens conta que aleshores Inca:

“después de Palma es el pueblo de Mallorca que presenta más aspecto de ciudad... En general las casas son pequeñas, algunas con portal redondo, otras adintelado con jambas blanqueadas con cal, en el centro, particularmente en la plaza, donde están los principales comercios, se ven casas de tres pisos que revelan el bienestar del pueblo”¹¹.

Aleshores la població creixia. El 1840 hi havia 4.448 habitants i el 1860, 6.038. En vint anys la població havia augmentat en 1.590 persones a un ritme de 80 inquers més cada any¹². Estam davant un creixement demogràfic considerable. Pel que fa a l'agricultura i la ramaderia d'Inca hem de dir que és un camp completament desconegut historiogràficament a Inca i no sabem quins efectes o influències pogué tenir sobre aquest creixement demogràfic. El que sí podem dir sobre aquest tema és que llavors Inca produïa molt de vi i tenia importants cellers, la terra era bastant fèrtil i els cultius

¹¹ Arxiduc Lluís Salvador (1958) *Las Baleares por la palabra y el grabado* ed. Impremta de Mossèn Alcover, Palma de Mallorca, tom VI, pàg. 148.

¹² Arxiduc Lluís Salvador (1985) *Las Baleares por la palabra y el grabado* ed. Caixa de Balears Sa Nostra, tom IV, pàg. 93.

dominants eren les plantacions de figueres i ametllers, així com també les hortalisses¹³. Aquest creixement poblacional es degué sobretot, a l'auge comercial i artesanal d'Inca que s'inicià a principis del segle XIX, després d'haver superat l'estancament poblacional que es venia arrossegant des de la pesta de 1652.

La infantesa i la joventut d'Antoni Fluxà transcorregueren dins una Inca encara artesana. El 1845, entre d'altres manufactures, destacaven: 4 fàbriques de sabó, 57 teixidors, 25 gerrers, 24 fusters, 12 ferrers, 13 moliners, 22 sabaters, 3 curtits, 3 fidevers o 1 midoner¹⁴. Dos anys després de néixer Fluxà, el 1855, la situació ha canviat. Alguns sectors han disminuït la seva presència, és el cas dels gerrers, i d'altres han augmentat, és el cas dels teixidors. Aquest 1855 comptabilitzam: 3 fàbriques de sabó, 100 teixidors, 4 curtits, 12 gerrers, 9 fusters, 15 sabaters, 5 ferrers, 14 molins de vent, 14 molins d'oli, 1 molí d'aigua, 9 forns de pa, 2 fàbriques de fideus, 2 de midó...¹⁵ Els dos sectors més importants en aquestes relacions són el del tèxtil i el de la pell. Són els dos sectors que durant la joventut del biografat tendran un pes més destacat dins la manufactura inquera. El tèxtil perquè ocuparà un important nombre d'inquers i serà el sector manufacturer que en primer lloc iniciï un procés de mecanització destacat. El de la pell i el calçat perquè serà el sector que acabarà superant el del tèxtil i esdevindrà el vertader motor de l'economia inquera durant el segle XX.

Des del naixement de Fluxà el 1853 i fins al seu primer casament el 1882 el sector tèxtil continua treballant dins unes formes tradicionals i utilitza matèries primeres com el lli, el cànnyom i la llana. A Inca, durant aquest període, la fibra més utilitzada és la del cànnyom, però a partir dels anys 70 del segle XIX el nombre de

¹³ Arxiduc Lluís Salvador (1958) *Las Baleares por la palabra y el grabado* ed. Impremta de Mossèn Alcover, Palma de Mallorca, tom VI, pàg. 152.

¹⁴ AHMI, Imposts, *Contribución general de culto y clero 1845*, lligall provisional.

¹⁵ AHMI, Imposts, *Matrícula industrial 1855*, Lligall provisional 105.

teixidors de cànym disminueix. Del centenar de teixidors d'aquesta fibra de 1855 passam a només 14 el 1882¹⁶. La majoria de teixidors tenien un o dos telers. Aquest any hi ha un total de 50 telers en marxa de cànym i cotó accionats per 22 teixidors.

Del sector del calçat, si observam la matrícula industrial, veurem dades molt irregulars que no ens permeten veure una clara evolució del sector. Si observam els padrons de població i comprovam quina és l'ocupació dels inquers, sí que veim unes dades més clares. La informació obtinguda ens mostra una tendència alcista entre 1868 i 1885 quant a nombre de sabaters a Inca:

Sabaters a Inca	
Any	Nombre
1868	67
1872	110
1885	149

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades dels padrons d'Inca de 1868, 1872 i 1885 de l'AHMI.

El Fluxà infant i de la primera joventud torna gran veient que el sector del calçat creix amb força. Quan es degué interessar Fluxà pel món del calçat? Com hi degué accedir, a l'ofici de sabater? Aquestes són preguntes de difícil solució, diríem que d'impossible solució. A hores d'ara només ens és possible respondre-les amb les dades que ens ofereixen els padrons de població. Aquests padrons ens indiquen que el 1872 Antoni Fluxà Figuerola, que viu en el carrer de na Ferrilla amb els seus pares i germans, fa de sabater¹⁷. Aquest any, 1872, té 19 anys. És la primera ocasió en la qual, sobre un document, apareix relacionat Fluxà i el món del calçat. El 1872 també fa feina de sabater el seu germà gran Bartomeu. En padrons

¹⁶ AHMI, Imposts, **Matrícula Industrial 1882**, lligall prov. 714

¹⁷ AHMI, Estadística, **Padrón de habitantes 1872**, lligall prov.

posteriors apareix i desapareix la qualificació professional de Fluxà, però quan apareix sempre indica la seva condició de sabater. Podriem suposar que abans de 1872 ja devia exercir l'ofici. Aquest solia necessitar molts d'anys de preparació, com veurem en el capítol 4. Es podria proposar com a hipòtesi que de ben jovenet, a la dècada dels 60 del segle XIX, degué aprendre l'ofici. L'únic que sabem segur és que Fluxà havia viscut dins un ambient familiar artesanal i comercial i opta per un ofici artesanal i comercial. La tradició familiar es reproduïx.

Pensem que Fluxà aprèn un ofici que estava creixent a Inca i també a Mallorca des de feia unes dècades. L'Arxiduc afirma en el seu estudi de la Mallorca de la segona meitat del segle XX que la indústria mallorquina del calçat feia uns 30 anys que era la més desenvolupada dels sectors industrials, sobretot a Palma. Parla que a la capital ja hi ha 15 o 30 tallers amb uns 40 o 50 obrers, 15 o 30 aprenents i de 10 a 20 dones. Llavors concreta que a la Part Forana els pobles més importants quant a manufactura del calçat són Alaró, Inca, Artà, Llucmajor, Andratx i Sóller. En aquests pobles, diu, la majoria són sabaters solitaris amb algun mosset, encara que alguns poden tenir dos o més homes treballant¹⁸.

Aquestes dades ens permeten concloure que, cap el 1872, quan Fluxà té 19 anys, treballa en un petit taller d'Inca com a ajudant d'un altre sabater. El 1874 ha d'incorporar-se al servei miiltar. No té gens clar que vulgui servir a l'exèrcit i exposa motius de salut per no haver de complir amb la tasca militar. El seu recurs és desestimat i ha d'incorporar-se a l'exèrcit¹⁹. El seu germà Bartomeu també és cridat a files, però al·lega que ja està casat amb Antònia Estrany i que viu a Palma. La seva al·legació és acceptada i no ha de complir el servei²⁰. A l'any 1874 estam en plena Guerra Carlista. Fluxà és

¹⁸ Arxiduc Lluís Salvador (1985) **Las Baleares por la palabra y el grabado** ed. Caixa de Balears Sa Nostra, tom VI, pàg. 664-665.

¹⁹ AHMI, Milícia, **Alistamiento 1874**, expediente 251, lligall prov.

enviat a la Península a participar-hi²¹ fins el final de la guerra el 1876. Aquesta informació es complementa amb altres fonts. En els padrons de població d'Inca de 1874, 1875 i 1876 Antoni Fluxà Figuerola no hi figura registrat, per tant, durant aquests anys podria ésser en el front de guerra. El padró de 1877 no es conserva a Inca i no en tenim dades, però en el de 1878 ja torna a aparèixer i resideix amb els seus pares en el domicili habitual.

Fluxà torna a Inca amb 23 o 24 anys. Aquí se'ns planteja una altra pregunta de difícil resposta: És en aquest moment, després de la Guerra Carlista, quan Fluxà, encara fadrí, decideix establir-se pel seu compte i crear un petit taller a casa dels seus pares? No tenim cap document que ens ho pugui confirmar. Ni en el padró d'habitants ni a la matrícula industrial de 1876 o 1877 hi apareixen referències. No obstant això disposam d'una font, diguem-ne oficiosa, que és una breu ressenya històrica sobre Fluxà que presentaren els promotors del monument que els sabaters d'Inca li dedicaren el 1952. En aquest informe es diu que el 1876

“Antonio Fluxà Figuerola veía realizadas sus primeras aspiraciones instalando en la calle Mayor de esta ciudad una tienda de producción manual y venta de calzado. Ya en aquel entonces, merced a su capacitación, pronto logró adquiriera acreditada fama su producción mas allá del ámbito local, obteniendo fácil y rápida expansión en la casi totalidad de pueblos cercanos, de modo especial Campanet y Santa Margarita”²².

És necessari aplicar certa crítica a aquestes informacions. La fidelitat de les dades no és del tot exacta. En primer lloc, el 1876 Antoni Fluxà Figuerola no figura en el padró d'Inca. Està mobilitzat amb l'exèrcit. En el padró de 1876 no hi ha cap taller ni cap tenda

²⁰ AHMI, Milícia, *Alistamiento 1874*, expediente 252, lligall prov.

²¹ Informació obtinguda de l'entrevista amb Rafel Ferragut Bonafè, actual propietari de l'Auditori.

²² AHMI, Urbanisme, *Proyecto de Monumento a Antonio Fluxá Figuerola 1952*, lligall prov.

de calçat en el carrer Major. Fluxà no viurà en aquest carrer fins el 1885. A partir del text anterior, tot i que té algunes informacions errònies, més les informacions que hem obtingut nosaltres, sí que podem establir una hipòtesi sobre quan Fluxà va establir el seu taller. Segurament cap el 1877, encara fadrí, després d'haver tornat de la guerra i haver-se readaptat a la nova situació, Fluxà degué decidir establir-se com a sabater pel seu compte i sortir pels pobles a vendre sabates fabricades per ell mateix. Aleshores tendria ja 24 anys. Havia estat uns tres anys per la Península on degué viure i veure, a part dels horrors d'una guerra, novetats econòmiques i industrials que el pogueren motivar i incentivar el seu desig d'establir el seu taller propi.

L'any 1882, el sabater Fluxà es casava amb Magdalena Rayó²³. Anaren a viure a la plaça dels l'Àngels, prop del celler de ca n'Amer. La plaça no era ben bé una plaça, sinó un carrer un poc més ample dels que s'estilaven a Inca. Les úniques places grans que hi havia en aquell temps eren la plaça de la Constitució i de l'Església²⁴.

3.2.- La formació del taller (1882-1898)

Com hem dit, el 1882 Fluxà es casa per primera vegada. L'any 1898 Espanya perd les darreres colònies i Fluxà es veu allunyat d'un important mercat on col·locar la seva producció. L'any 1903 quedarà vidu. En aquests anys el taller i la família de Fluxà experimenten canvis destacables, així com també l'economia local. Fluxà ja no viu amb els seus pares, sinó, com ja s'ha assenyalat, a la plaça o carrer dels Àngels. Però el canvi de residència no ha produït canvis radicals. De la nova casa fins a la seva antiga llar familiar en

²³ APSMM, *Llibre de Matrimonis*, 217, pàg 48, n. 35.

²⁴ "Las calles de Inca tienen mal afirmado y casi no las hay empedradas... existen varias plazas, siendo la más espaciosa la Plaza de la Constitución, también es grande la Plaza de la Iglesia". Arxiduc Lluís Salvador (1958) *Las Baleares por la palabra y el grabado* ed. Imprenta de Mossèn Alcover, Palma de Mallorca, tom VI, pàg. 149.

el carrer Born-Ferrilla no hi ha una distància superior a les 50 passes. El sabater no s'allunya excessivament de la llar paterna. Fluxà, tot i que no és el fill major, en fa el paper, ja que el germà gran, Bartomeu, també sabater d'ofici, viu a Palma, a la zona de les Drassanes, i el 1885 morirà d'un accident marítim a la badia de Palma²⁵. A la casa pairal dels Fluxà en el carrer Born-Ferrilla, encara hi viuen els pares de Fluxà i les seves germanes Francisca Aina i Esperança que passats els anys es casaran. El seu germà Llorenç, d'ofici teixidor, viu en el carrer de la Fira, també a menys de 50 passes de casa dels seus pares²⁶. Per tant, tot i que sembla que la família que havia crescut en el carrer Born-Ferrilla s'havia pràcticament desintegrat, si gratam un poc més i miram amb atenció els padrons, veim que la família menestral Fluxà-Figuerola continua unida per llaços de proximitat que li permeten créixer i reproduir-se (vegeu gràfic pàgina 41-44). De totes formes, ja s'ha assenyalat abans, es crea un nucli de Fluxàs a Palma, entorn de la germana Pedrona, que també hem vist que seguia la tradició menestral i comercial. Fluxà, ho hem de tenir present, no actua tot sol. El taller i la fàbrica és des dels seus inicis fins a les dues primeres dècades del segle XX un *Can*, Can Gelós. Fàbrica i casa, fàbrica i família es confonen. Fluxà té darrere la seva família. Els matrimonis que contreu Fluxà, sobretot el segon, aporten uns familiars que s'integren dins la fàbrica. El casament de la seva germana Esperança, també aporta família a la fàbrica.

La segona meitat del segle XIX i les tres primeres dècades del segle XX són cabdals per entendre la configuració actual de la ciutat d'Inca. Varen esser anys de grans canvis i profundes transformacions. El procés d'industrialització que es va viure a Inca va anar acompanyat d'un canvi demogràfic. Entre 1840 i 1940 la població inquera s'havia quasi triplicat.

²⁵ Informació obtinguda amb l'entrevista realitzada a Francisca Muñoz Lemaure, 86 anys, de Palma.

²⁶ AHMI, Estadística, **Padrón de habitantes 1885**, lligall prov.

EVOLUCIÓ DE LA POBLACIÓ D'INCA 1840-1940	
ANY	HABITANTS
1840	4.448
1857	5.926
1875	7.079
1900	9.439
1930	10.392
1940	12.176

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades dels padrons d'Inca de l'AHMI.

A finals del segle XIX la manufactura inquera inicia grans canvis. L'arribada del tren a Inca l'any 1875 va ser un catalitzador de transformacions i canvis. L'artesania comença un lent decliu i sorgeix, amb certa timidesa en un principi, una incipient indústria mecanitzada o, almanco, que treballa amb uns mètodes més moderns. A principis de la dècada dels 80 apareixen les primeres màquines a vapor a la serradora de Pere Joan Coch i el 1884 se n'instal·la una altra en una farinera per moldre gra²⁷. A partir de 1888 ja veim les dues primeres indústries tèxtils de cotó mecanitzades propietat de Miquel Pujadas i Vicenç Ensenyat. Uns anys després obren les seves portes les fàbriques tèxtils mecanitzades de Rafel Mas Seguí i Marcelo L. O'Rian²⁸. De totes aquestes iniciatives l'única que sobrevisqué és la de Vicenç Ensenyat. El 1893 Ensenyat va decidir ampliar la fàbrica i construir una gran nau de dues plantes de 16 per 8.5 metres, un recinte destinat a calderes i una gran xemeneia²⁹. La creació d'aquestes indústries tèxtils no va suposar la desaparició immediata dels antics telers que treballaven amb sistemes manuals i arcaics. Ambdós sistemes convisqueren almenys durant dues dècades³⁰.

²⁷ *Revista de Inca*, 25 abril 1884.

²⁸ Dades extretes de les matrícules industrials d'Inca des de 1888 a 1898.

²⁹ AHMI, Urbanisme, **Obras particulares 1893**, lligall prov.

³⁰ Sobre el tema de velles i noves formes de produir a la indústria mallorquina s'ha de consultar: Carles Manera i Joana Maria Petrus (1991) *El sector industrial en el creixement econòmic de Mallorca, 1780-1885 a Del taller a la fàbrica. El procés d'industrialització a Mallorca*, ed. Ajuntament de Palma, Quaderns Cultura Fi de Segle, n. 8, pàg. 22-27.

Dos anys després que Fluxà s'hagués casat amb Magdalena Rayó, apareix a Inca el setmanari *La Revista de Inca*. Aquesta publicació mostra una línia editorial molt favorable a la modernització de la societat i la indústria, una modernització en la qual Fluxà va estar molt involucrat. En aquest setmanari es podia llegir, per exemple:

*“Las asociaciones contribuyen poderosamente a la prosperidad de los pueblos... imitemos a la América del Norte, que todo lo que ha hecho con su espíritu trabajador y sociable y no tomemos el ejemplo de nuestros antepasados los árabes que siendo un día dueños de la civilización han venido al estado semisalvaje merced a la molicie y al individualismo. La asociación salva al pueblo. La unión fortifica y restablece, emprendamos pues ese camino y salvemos a España”*³¹.

Passats els anys, just en el final del període que analitzam en aquest apartat, un altre setmanari, *El Heraldo de Inca*, segueix mostrant que part de la població té ganes de “millorar” i de “progressar” en el sentit burgès del moment:

*“Inca, no hay duda, empieza con este modo de proceder a demostrar su desenvolvimiento, se encamina a pasos gigantes por la senda del progreso y dentro de breve lapso seguramente que la ciudad hoy apenas nacida se hallará en el apogeo del adelanto y de la riqueza”*³².

Són anys en què també es viu la presentació d'alguns projectes per instal·lar fàbriques de gas i d'electricitat. Per exemple, el 1898, Sebastià Gelabert Oliver presenta un projecte per establir “una estación central de electricidad para el alumbrado público y privado”³³.

³¹ *Revista de Inca*, 18 juliol 1885.

³² *Heraldo de Inca*, 14 febrer 1901.

³³ AHMI, Urbanisme, *Obras particulares 1898*, lligall prov.

Dita iniciativa no es dugué a terme, però sí la de la Propagadora Balear del Alumbrado que el mateix any posà en funcionament una fàbrica de gas per a l'ús de la població³⁴. L'any 1901 aquesta empresa instal·là l'enllumenat públic de la ciutat³⁵.

El padró d'habitants de 1885 classifica Fluxà com a “maestro zapatero”. En aquests moments Fluxà deu captar tot aquest esperit modernitzador que es respira a Inca i segur que vol participar-hi. Segons l'informe que es presenta el 1952 per construir un monument a Fluxà, citat abans, es deixa molt clar que és el 1886 quan el sabater inquer emprèn la seva primera iniciativa comercial destacable: l'exportació de calçat a Cuba. A Cuba hi havia una clientela en part modesta i ingènuament presumptuosa. Demandaven un calçat de mitjana qualitat. Als cubans li agradaven les sabates noves i de colors insòlits i preferien comprar-ne de nou abans que arreglar-les³⁶. Per tant, Cuba era un bon mercat i Fluxà va fer els canvis necessaris per adaptar-s'hi. A l'informe es diu que el mercat cubà va suposar per al sabater Fluxà: “incrementar

³⁴ Ibid.

³⁵ Per la seva importància en el món industrial inquer creim que és necessari reproduir l'oferiment que va fer l'empresa a l'Ajuntament per instal·lar l'enllumenat públic:

D. Casimiro Calvet y Sàgrera Director industrial de la Sociedad La Propagadora Balear del Alumbrado a este Ayuntamiento acude y con el mayor respecto expone:

Que dado el estado floreciente de esta Ciudad y con el objeto de que esté a la altura de las de su clase cree de suma utilidad para la población colocar mecheros incandescentes en todos los faroles del alumbrado público y a este efecto propone:

1.- Colocar en cada farol un mechero incandescente...

2.- Los gastos que ocasione esta mejora de tanta utilidad para la población por de pronto los pagará la Sociedad que represento.

3.- Todos los gastos de preparación así como la encendida y apagada de los faroles será a cargo de la Sociedad...

4.- El Ayuntamiento reembolsará a la Sociedad los gastos de la nueva instalación previa la debida justificación de los mismos a razón de quinientas pesetas anuales...

5.- Una vez pagado por el Ayuntamiento los indicados gastos quedarán de su propiedad los mecheros referidos En su vista suplico a V. se sirva dar cuenta de la proposición que va transcrita por si el Ayuntamiento de su presidencia cree aceptable aprobarla. Inca 13 de septiembre de 1901. Casimiro Calvet.

AHMI. Urbanisme. **Obrs particulars 1901**. Lligall prov.

³⁶ Aquestes característiques del mercat sabater cubà les ofereix l'agent comercial Arthur B. Butman l'any 1910 i han estat recollides per Jordi Nadal (1994) *La transición del zapato manual al zapato “mecánico” en España a La cara oculta de la industrialización española. La modernización de los sectores no líderes (siglos XIX y XX)*, Jordi Nadal i Jordi Catalán eds., Alianza Universidad pàg. 337.

ESPARTERIA
 ESTERERIA, PALMERIA Y * *
 * * ALPARGATERIA VELAS Y
 * * VELETONES DE LONA *
 * * ALFOMBRAS ETC * *

JUAN FERRER MORRO

Plaza del Mercado, 14 - Teléfono 7

Ob. D.

Debe:

MES	DIA	Inca <i>11</i> de <i>Diciembre</i> de 191 <i>8</i>	PESETAS	CTS.
-----	-----	--	---------	------

Plaza del Mercado, 14

Sr. D.

MES	DIA	Inca (Mallorca)	de	de 191
-----	-----	-----------------	----	--------

TALLER DE CALZADO

Jorge Llobera

FERIA, 6 y 8.-INCA (Mallorca)

Inca *29* de *Septiembre* de 191*8*

Sr. E.

DEBE:

Núm. 8

FÁBRICA DE CALZADO

DOMINGO DOMENECH

INCA (MALLORCA).

Entregado a D. <i>Pedro Oliver</i> <i>1 par para su hijo</i> <i>Pedro</i> <i>M. Oliver</i>	PRECIO
	<i>14</i>
Inca <i>Jorge Llobera</i> de 191 <i>8</i>	

NOTA: Cada fin de mes se pasará la correspondiente factura.

Empreses contemporànies de Fluxà. (Col·lecció Gabriel i Miquel Pieras)

considerablemente la producción oscilando ésta de los cien a los 200 pares semanales”. Fluxà no va iniciar l’exportació mallorquina cap a Cuba. De fet es va sumar a un corrent que feina uns anys s’havia iniciat a Mallorca. L’Arxiduc ho deixa ben clar:

“La producción de todos estos establecimientos no sólo atiende a la demanda isleña sino que gran parte se exporta, sobre todo a la América Española. Con los zapatos ocurre igual que con el jabón. La mayoría de los zapatos que se indican como exportados a la Península se envían posteriormente a América”³⁷.

A partir d’aquest moment, el taller de Fluxà hagué de créixer. Del simple sabater solitari o amb un o dos ajudants que devia esser fins llavors ha de passar a un sistema amb noves estructures com a conseqüència de la injecció de demandes del mercat cubà. Fluxà crea un taller amb una dotzena d’obrers, més alguns ajudants joves i algunes dones. En aquests moments, és quan porta a terme els primers intents de racionalització de la producció. Poc a poc deixarà de pensar com un sabater solitari. Les fonts orals parlen d’aquest procés. Antoni Fluxà (fill) diu, en aquest sentit:

“L’encert de mon pare va ser reunir un grup de sabaters en un taller i va racionalitzar la producció de la sabata. Ell s’encarregava de revisar la feina amb l’ungla”³⁸.

A partir de la dècada dels 80 del segle XIX, el sector sabater d’Inca comença a créixer. Si el darrer terç del segle XIX havia representat la desaparició dels telers de cànym i de cotó tradicionals, per a la sabata representa un ascens destacable que continuarà durant el segle XIX. Si ampliam el quadre de l’anterior

³⁷ Arxiduc Lluís Salvador (1985) *Las Baleares por la palabra y el grabado* ed. Caixa de Balears Sa Nostra, tom VI, pàg. 665.

³⁸ Entrevista a Antoni Fluxà Figuerola (fill) realitzada l’octubre de 2001 i gravada en vídeo. Gentilesa de la família Fluxà-Rosselló.

ALMACÉN DE MADERAS
DE
Juan Alzina y Llobera
CALLE DE MALLORCA, NÚM.º 36

Sr. D. à Juan Alzina DEBE:
Tip. 12, de Barcelona y Mallorca 8 004
 Inca 12 de Agosto de 1910.

Mes	Día		Ptas.	Cts.
Mayo	12	5 tablonet de 33 p. 24x2 a 0'66	35	51.

Taller de Carpintería y Sbanisteria
DE
ANTONIO COLI
CALLE MAYOR. 47
Inca (Mallorca) de de 190
Sr. D. Jorge Carbonel Debe:

Ponetas	Cénta.
7	
5	
8	

 7 6 tablas repulladas de 11 p. largo macho y hembra
 id por 1 tabla de 5 p. y 4 medios tablas capón
 Suma Total

BARTOLOMÉ TRIÁS
FARMACÉUTICO
Calle Mayor, 3.

Inca 8 de Noviembre de 1916

Sr. D. DEBE:

Mes	Día		Ptas.	Cts.
		Daktarum 1/2 onza	2	10
		Los pander pinda	1	60
		Agua limpi. 1/2 litro	1	00
			5	10

apartat podem observar que és a partir dels anys 80 del segle XIX quan s'inicia un canvi en les estructures organitzatives de la producció del calçat inquer.

ANYS	SABATERS OBERS	SABATERS PATRONS	TAMANY DELS TALLERS (UNITATS DE PRODUCCIÓ)
1868	38	27	1,31
1885	126	23	5,48
1904	190	14	13,57

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades dels padrons d'Inca i de les matricules industrials de 1868, 1885 i 1904 de l'AHMI.

En el quadre anterior distingim entre sabaters-patrons, que són els que controlen la producció i dirigeixen el tallers i, els sabaters-obrers, que són els que treballen amb o per a aquests patrons. Així podem veure com el número de “patrons” que figuren a la matrícula industrial entre 1868 i 1904 té tendència a disminuir. En canvi, els sabaters-obrers creixen de forma espectacular. Si relacionam les dues magnituds obtenim un nombre que serà el tamany mitjà dels tallers. Com es pot comprovar aquest nombre creix considerablement entre 1885 i 1904. Passam d'uns obradors amb un o dos sabaters a uns tallers amb una dotzena d'empleats.

El taller de Fluxà situat en el carrer Major a partir del moment en què comença a exportar a Cuba canvia la fesonomia. Llorenç Maria Duran, el 1944, ens en fa una descripció quasi llegendària d'aquell canvi, però de la qual es poden extreure algunes característiques.

“Se cuenta que en aquella escuela de “Maestros Zapateros” cada operario al cesar en su tarea cuidaba de envolver en el clásico pañuelo, atado en nudos, el <<par>> que estaba confeccionando para ocultar a los ojos codiciosos de sus

A la part superior i amb corbata veim Antoni Fluxà en el taller del carrer Rectoria. (Gentilesa Lottusse).

compañeros la calidad de su trabajo con el fin de que no le tomasen como guía y modelo”³⁹.

A més disposam d'una fotografia (pàg. 72) d'aquesta època en la qual s'observa clarament que Fluxà està al capdavant d'un taller de calçat. Ja no és un artesà solitari. El text de Duran i la fotografia ens permeten afirmar que Fluxà està treballant amb una vintena de persones dins el seu taller. Està acompanyat per 9 sabaters adults. Tots aquests porten a la mà algun estri o alguna sabata per demostrar la seva condició de sabaters. En el centre de la fotografia, a dalt, hi ha Fluxà, que vesteix de forma diferent als altres. Ell porta

³⁹ Llorenç Maria Duran (1944) *Inca. Guia de la vida oficial industrial comercial y religiosa*, ed. Imprenta Duran, Inca, pàg. 37.

corbata i els obrers van vestits amb roba de fer feina. A la segona fila hi ha cinc jovenets, els mossos del taller, que realitzaven tasques auxiliars: encerolar fils, fer encàrrecs... A la part inferior de la fotografia hi ha quatre infants, un d'ells dins un carretet. A la part esquerra hi ha dues dones i una nina. És la fotografia d'un taller, però encara d'un taller artesanal, un taller on es reuneixen els sabaters solitaris d'Inca que treballen per a ell en un ambient més o manco familiar. Fluxà és el mestre que "*consiguió convertir en maestros a la mayoría de sus operarios*"⁴⁰. La presència d'infants i de dones, segurament fills i esposes dels obrers o de Fluxà ens marquen pautes per poder afirmar que estam davant d'un petit taller on entre patró i obrer hi ha relacions de veïnatge, de parentiu o d'amistat. Tot i que hem assenyalat que a finals del segle XIX Fluxà inicia un procés de racionalització de la producció, el text de Duran deixa molt clar que allò no és una fàbrica organitzada en cadena com l'entenem ara. Aquí, cada sabater fa la seva feina i se l'emporta a ca seva per acabar-la. A Menorca aquests sistemes no fabrils de producció van durar molt més que no a Inca. Per exemple a Alaior, fins els anys 40 i 50 del segle XX, tingueren molta tradició els fabricons: tres o quatre sabaters es posaven d'acord i llogaven una habitació i feien feina per a diferents mestres, això els permetia tenir un horari molt flexible i que poguessin fer feina en un ambient més relaxat⁴¹. El taller de Fluxà era una petita empresa i era fruit d'una tradició familiar empresarial que tenia els seus orígens en el carrer Born-Ferrilla. Malauradament en aquesta fotografia no reconeixem a ningú, excepte a Fluxà. De totes formes sabem per fonts orals que Bartomeu Pericàs, cunyat de Fluxà i un dels encarregats a la fàbrica mecanitzada, va aprendre l'ofici encara en el petit taller del carrer Major. El taller estava veïnat a l'actual llibreria Beltran i ocupava la planta baixa i el primer pis⁴². El caràcter familiar del taller, sí que el

⁴⁰ AHMI, Urbanisme, *Proyecto de Monumento a Antonio Fluxá Figuerola 1952*, lligall prov.

⁴¹ Miquel A. Marquès Sintes (1994) *Industrials i artesans de Menorca. El cas d'Alaior (1852-1936)*, ed. El Tall, Palma de Mallorca, pàg. 80-83.

⁴² Informació extreta de l'entrevista amb Bartomeu Pericàs Pericàs. Viu a Inca i té 73 anys

Cambio Mallorquín
Sucursal en Inca

SECCIÓN DE CUENTAS CORRIENTES

DENOMINADA

Caja de Ahorros

Libreta núm.º 7.

emitida en 19 de Septie. de 1897

A FAVOR DE

D.ª Francisca Luster y Vidal

El Presidente del Consejo:

Juan Ribá

El Director:

Baltasar Gual

A finals del s. XIX alguns Bancs i Caixes s'establiren a Inca. (Col·lecció Gabriel i Miquel Pieras)

podem comprovar observant la fotografia de la pàgina 85. Allà es veu clarament que Fluxà treballa dins un ambient familiar. Ell personalment dirigeix l'empresa, els encarregats són cunyats seus (Bartomeu Pericàs i Rafel Ferragut) i alguns obrers formen part de la seva família, una família que té els seus orígens en el món manufacturer i comercial.

Del casament de Fluxà amb Magdalena Rayó nasqueren quatre fills que moriren poc després de néixer. El 30 de març de 1883, el 25 de desembre de 1883, el 2 de desembre de 1884 i el 29 de maig neixien aquests quatre infants que portaven el nom de Llorenç. Cap d'ells va sobreviure. L'única filla que sobreviu del matrimoni fou Francisca Aina, nascuda el 1890. Davant la manca de fills mascles, Fluxà va optar per oferir una àmplia educació empresarial a la seva filla (vegeu cap. 4). Com ja hem dit en capítols anteriors, és a finals del segle XIX quan la germana de Fluxà, Esperança, entrarà a fer feina en el taller, així com també el seu espòs, Rafel Ferragut Moragues.

L'exportació de calçat a Cuba va acabar el 1898. Llavors el futur del negoci, fonamentat en aquest mercat, va ser incert. La seva pèrdua va desfermar una profunda crisi en el taller de Fluxà. La tradició conta que Fluxà, en el moll de Palma, plorava veient com li eren retornats els parells de sabates destinats a Cuba que havia fabricat feia poc⁴³.

3.3.- Cap a la fàbrica (1898-1918)

3.3.1.- Del Desastre del 98 a la consolidació de l'empresa

Després de 1898 es viuen uns anys problemàtics per a la indústria de Fluxà. Segons Carles Manera des de 1890 fins a 1900

⁴³ *Última Hora*, 30 octubre 1965. Es tracta d'un article de l'escriptor inquer Mateu Rosselló Munar. *Diario de Mallorca*, Extra Dijous Bo 1985. Es tracta d'un article de Maria de Lluc Fluxà Rosselló.

el sector del calçat viu uns moments de forta expansió tot i que hi ha dues importants caigudes: la de 1898 i 1899. El 1900 hi ha una extraordinària recuperació, però el 1901 es produeix una altra important pèrdua⁴⁴.

El mercat cubà, des del final de la guerra, s'anava desinflat. Això creava un greu malestar entre els industrials sabaters mallorquins i menorquins. El 1902 ja es donava quasi per perdut qualsevol intent de recuperació dels mercats antillans. La premsa ho reflectia d'aquesta manera:

"Hace unas cuantas semanas, como recordarán nuestros lectores, exploramos el parecer de un conocido industrial de esta capital acerca de la mala situación del mercado de Cuba con respecto a nuestro calzado y la tendencia a mejorar o perderse totalmente este negocio que tanto tiempo ha ofreció vida próspera a un importante núcleo de trabajadores de esta clase.

Como que esta tendencia no podría vislumbrarse entonces por efecto de la ambigüedad que respecto al estado de cosas se notaba en la isla de Cuba y sobretodo porque no se tenían noticias concreta de las resoluciones que en definitiva pensaban adoptar los comerciantes cubanos con las clases de calzado de nuestro país, dejamos para ocasión más propicia el dar a concocer este extremo, importantísimo par la clase zapatera balear.

Según noticias recibidas hace poco del expresado mercado antillano, la situación parece que no ha variado en lo más mínimo, notándose la misma desconfianza en el gobierno, los mismos propósitos de los norteamericanos. Ante la prolongación de tal estado de cosas no queda otro remedio al negociante más que liquidar en las mejores condiciones posibles, antes de que lleguen los malos tiempos; esto hace que

⁴⁴Carles Manera i Joana Maria Petrus (1991) *El sector industrial en el creixement econòmic de Mallorca, 1780-1885 a Del taller a la fàbrica. El procés d'industrialització a Mallorca*, ed. Ajuntament de Palma, Quaderns Cultura Fi de Segle, n. 8, pàg. 28.

vayan disminuyendo los pedidos de calzado en la parte que afecta a Mallorca ocasionando como es consiguiente un notable perjuicio a esta industria.

La mala situación que atraviesan en general las clases del calzado españolas en Cuba ha de prolongarse y llegar por lo tanto a ser nulos o muy insuficientes los pedidos que se nos hagan desde aquella isla.

Lamentamos de veras estas noticias por la fatales consecuencias que habían de producir en Mallorca”⁴⁵.

Pocs dies després d’haver-se publicat aquesta notícia la Diputació Provincial demanava al govern de l’estat que en els tractacs comercials amb la nova República de Cuba s’afavorís el calçat balear⁴⁶. Com va reaccionar el sabater d’Inca davant aquestes contrarietats? La solució va consistir a cercar nous mercats. El que en un principi va ocasionar greus problemes a mestre Antoni, va servir de revulsiu. Fluxà es veia obligat a sortir a la recerca de nous consumidors. Així ho va fer. Tenim dues notícies sobre aquesta recerca. Una en direcció a París, l’altra en direcció a Catalunya. Però aquesta aventura també tenia les seves dificultats. França i Catalunya eren dos grans productors de calçat i, a més, de gran qualitat, cosa de la qual no podien presumir, en general, els sabaters mallorquins.

Per tant el calçat mallorquí no era fàcilment exportable a aquests mercats. França era, juntament amb el Regne Unit i Alemanya, un dels tres països europeus on la moderna indústria mecanitzada del calçat estava més avançada. Els tres països sumaven el 71% de les fàbriques mecanitzades europees el 1911 i el 79% de

⁴⁵ La Almudaina, 31 agost 1902

⁴⁶ TRATADO CON CUBA. Nuestra corporación provincial ha patrocinado una solicitud del alcalde de Mahón, en la que suplica al gobierno que en el tratado que ha de celebrarse con la Republica cubana se favorezca, hasta donde sea posible, la industria de la zapatería que tanta importancia tiene en nuestra provincia.

Muy justa es la petición y en ella se encierra el porvenir de una industria que en tiempo fue muy floreciente, no solamente en Mahón, si no también en Mallorca, en donde muchísimos brazos econtraban trabajo. (La Almudaina, 5 setembre 1902)

MARCA REGISTRADA

BATERIA DE COCINA Pinturas, Barnices. Brochas, Pinceles. Carburo primers Y COLONIALES	DROGUERÍA, FERRETERÍA, PERFUMERÍA, FÁBRICA DE LEGÍAS Y CIDRAL V^{da} de DOMINGO JÁNER S. Bartolomé, 4, y Sala, 7.-INCA (Mallorca) TELÉFONO 20.	QUINCALLERÍA OFICIO de QUINCISTAS DEL Ramo de Carpintero Y PARA CARRUAJES
--	---	--

S. D.

DEBE:

TIP. FERRER-INCA.

Mes	Día	Inca 3 de <i>Junio</i> de 191 6	Pesetas	Cts.
-----	-----	---	---------	------

Sr. D. *Inca (Mallorca) 44* *Disembre* *Debe*

Mes	Día	Por un remenda <i>travata</i>	Pesetas	Cts.
			3	

TALLER DE CALZADO	Jorge Llobera FERIA, 6 y 8.-INCA (Mallorca) Inca 22 de <i>Setiembre</i> de 191 7
-------------------------	--

Sr. D.

DEBE:

Empreses contemporànies de Fluxà. (Col·lecció Gabriel i Miquel Pieras)

tota la producció europea⁴⁷. Catalunya era la zona espanyola més avançada en mecanització. El 1912 només a Catalunya hi havia el 43% de les fàbriques de calçat i 46% de la producció mecanitzada. Després de Catalunya, s'hi trobaven les Balears quant a mecanització, però a moltíssima distància⁴⁸.

Però Fluxà, tot i les dificultats, ho intentà. Una font periodística ens informa que va viatjar a França, més en concret a París, per cercar nous mercats. En un article periodístic que es fonamentava en fonts orals que conegueren aquest fet se'ns diu que:

“Cuando sobrevino el desastre colonial, sobrevino igualmente el desastre económico para todos los que, como Fluxá, tenían allí un importante centr consumidor. Pero nuestro hombre no se arredró. Cogió sus bártulos y marchó a París, a ofrecer su mercancía. Antes, tuvo que resolver un problema: aprender a leer y escribir. Y lo resolvió⁴⁹. De día a sus zapatos. De noche a sus letras. Cuarenta noches y dos pesetas cincuenta céntimos, invirtió en “alfabetizarse”. Su viaje a Francia, causó sensación en Inca, cuando para los modestos habitantes de un pueblo, todavía nítidamente agrícola, ir a París era cruzar las columnas de Hércules o poco menos.

En París consiguió un éxito esperanzador. Pero surgieron dificultades.”⁵⁰

⁴⁷ Jordi Nadal (1994) *La transición el zapato manual al zapato “mecánico” en España a La cara oculta de la industrialización española. La modernización de los sectores no líderes (siglos XIX y XX)*, Jordi Nadal i Jordi Catalán eds., Alianza Universidad pàg. 328-329.

⁴⁸ Ibid. Pàg.331-332.

⁴⁹ Aquesta informació sobre un Fluxà analfabet cap el 1900-1905, data en la qual es degué produir el viatge, no creim que sigui del tot correcta. Com veurem en el capítol 5, Fluxà l'any 1896 és membre destacat de la Unió Republicana d'Inca. És difícil entendre que el 1896 un dirigent republicà fos analfabet. En aquestes dades, 1900-1905, Fluxà és regidor de l'Ajuntament de la ciutat d'Inca. És poc creïble que un regidor d'una ciutat de milers d'habitants fos analfabet. El que sí és possible és que fos analfabet en francès i que durant un mes i mig anàs a classe amb alguns dels diversos professors que si n'ensenyaven de francès a Inca.

⁵⁰ *Ultima Hora*, 30 octubre 1965. Aquesta informació també és citada a l'article de Maria de Lluç Fluxà de 1985

L'aventura francesa va tenir uns inicis esperançadors, però ràpidament sorgiren dificultats, l'anterior font periodística no ens aclareix quina mena de dificultats. Altra vegada la informació de les fonts periodístiques o orals necessita esser contrastada. Pot esser que en un principi el mercat francès no respongués. Però sabem que Fluxà venia sabates a França d'una forma regular. Tan sols nou mesos després de la seva mort (18 de juliol de 1918) en el llibre de cartes de l'empresa es llegeix:

"22 Abril (19)19

Sr. Humberto Muret

Palma

Muy Sr. Nuestro:

por la agencia Puchet le remitimos un paquete con 4 pares calzado para hombre de trabajo, las cuales esperamos serán de su agrado, pues son como los que fabricamos para Francia"⁵¹.

Fluxà no rebutjà el mercat nacional. Tenim referències dels seus esforços per introduir-se dins Catalunya. De l'aventura catalana en tenim informació a partir de diferents fonts. La primera és la narració que en fa el seu fill Antoni:

*"Mon pare va anar a vendre sabates a Catalunya, a tendistes. Un vespre, viatjant en carro, es topà amb una parella de la Guàrdia Civil, això m'ho contà un dels guàrdies civils que era precisament d'Inca i estava destinat allà. Quan el Guàrdia Civil inquer es va topar amb mon pare li diu, tot espantat: <<On vas Toni?>>"*⁵².

⁵¹ Copia de Cartas 1918-1919. Hijos de Antonio Fluxà, 22 abril 1919 (Humberto Muret)

⁵² Entrevista a Antoni Fluxà Figuerola (fill) realitzada l'octubre de 2001 i gravada en vídeo. Gentilesa de la família Fluxà-Rosselló.

L'altra font torna a ser la periodística:

“Se propuso introducirse en Barcelona. La mala fama del calzado mallorquín le cierra las puertas una tras otra. Pero él no se desanima. Llega a Casa Raspall. Allí tienen que escuchar una vez más el estribillo: <<¿Calzado mallorquín? Ni hablar>>. Pero consigue hablar y hablar de calzado mallorquín. Y consigue más: que se queden condicionalmente cinco pares. Si son buenos, los cobrará. Si son malos, los perderá. Pasa un mes. Fluxá vuelve a Barcelona. Nueva visita a Casa Raspall. Al entrar le dirigen este saludo: <<Ponga precio a sus zapatos>>. Y luego un fuerte pedido. El mayor que hasta entonces había obtenido Maestro Fluxá”⁵³.

Una altra font torna a ser l'oral. Gabriel Oliver, un antic representant d'Antoni Fluxà (fill) venia sabates per Catalunya. Un dia va entrar a la tenda d'Alfons Raspall del carrer Portaferrixa de Barcelona. Quan va dir que venia en representació d'Antoni Fluxà (fill) el propietari de la tenda digué:

“El pare d'Antoni Fluxà (fill) fa molts d'anys que venia a vendre calçat a Barcelona. Hi venia amb un velar a vendre sabates fetes a mà i amb materials nobles. Les venia a 7,50 pessetes el parell”⁵⁴.

A part de les vendes que sabem que va realitzar en el comerç de Raspall, a Catalunya va vendre sabates en els comerços de la Vidua Rodríguez de Badalona, de Gubern de Badalona, de Torrens a la Gran Via de Barcelona, de Tomàs Dalmau a Manresa, de Creus del carrer Aribau de Barcelona, de Rovira a Olot, de la Vidua Escardó de Reus i de Toribio a Mataró⁵⁵.

⁵³ *Ultima Hora*, 30 octubre 1965.

⁵⁴ Entrevista a Gabriel Oliver, representant d'Antoni Fluxà (fill), nascut a Eivissa el 21 de març de 1911.

⁵⁵ *Ibid.*

CASA INSTALADORA
DE
ELECTRICIDAD
G. LAVADEROS
INCA

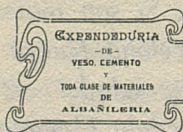
ESTANISLAO MAYRATA

S.

DEBE:

MES	DIA		PESETAS	CTS
		Inca 5 de Mayo de 1916		

EXPENDIDURA
- DE -
YESO, CEMENTO
Y
TODA CLASE DE MATERIALES
DE
ALBAÑILERIA

SEBASTIAN RIUSECH

Calle de Palmer 19 INCA.

Sr. D.

DEBE:

MES	DIA	BOQUELES	Materiales	PRECIO	PESETAS	CTS
			Inca 11 de Junio de 1916			
			Perforado Rives			

MIGUEL LLOMPART
(CANTERO)

Calle de Trabat 20-INCA.

S. D.

Debo:

Mes.	Dia.		Ptas.	Cts.
		Inca 1 de Junio de 1916		

LA PROPAGADORA BALEAR DE ALUMBRADO

Núm. del Registro 24

Debe D. *P. amu*
calle num. por 10 metros cubi-
bicos de gas consumido durante este mes á cts. de peseta el mé-
tro. Ptas. 3.50
Descuento p/l. Son.
Por alquiler contador 40
Contador á plazos: á cuenta del valor
Recargo p/l. 25
Total adenable Ptas. 4.25
Inca de de *ctu* 1905

RECIBI:
El Vocal Director.

Empreses contemporànies de Fluxà. (Col·lecció Gabriel i Miquel Pieras)

Un altre text que ens mostra la presència del calçat de Fluxà a Catalunya són diverses cartes de la seva filla Francisca Aina:

“Como ya te expuse tu tío Juan (Noguera) viene con frecuencia a casa por asuntos comerciales. Últimamente vino por si nuestro representante en Barcelona queria representarle también, lo que consultamos con el mentado sr. y contestó afirmativamente cuya contestación transmití mediante una tarjeta”.

“Como en casa son tan frecuentes las visitas de jóvenes viajeros (hombres generalmente de cultura) he tenido ocasión de entablar ciertas conversaciones que aunque sin importancia te sirven a veces de estudio y lección”⁵⁶

La dificultat per introduir el producte inquer a Catalunya era, com es veu, la mala fama que allà hi tenia el calçat mallorquí. És veritat que el producte de Mallorca era barat, però d'una qualitat en general mediocre. Els venedors de Barcelona l'acusaven de contenir massa cartó y *“de una mano de obra no muy correcta”⁵⁷*. A principis de segle XX Fluxà, que ja feia un calçat de certa qualitat, descobreix que només oferint la màxima perfecció i una marca fiable als consumidors podrà introduir-se a Catalunya i a la resta de mercats. En els actuals tallers de la família Fluxà, a la fàbrica Lottusse, encara es conserva un parell de botes d'aquesta època que, a la part interior, en el forro, porten una frase publicitària per donar més fiabilitat al producte: *“en la prueba está el éxito”*. És a dir, Fluxà fa un esforç considerable per crear un calçat de qualitat i de marca, un calçat en el qual el client confii.

⁵⁶ Carta de Francisca Aina Fluxà a Josep Noguera, Inca 22 juliol de 1915 i 16 setembre de 1913. Correspondència Família Noguera-Fluxà.

⁵⁷ La zapateria ilustrada, XIX, 15 juny 1898, p. 3. Citat per Jordi Nadal (1994) *La transición el zapato manual al zapato “mecánico” en España a La cara oculta de la industrialización española. La modernización de los sectores no líderes (siglos XIX y XX)*, Jordi Nadal i Jordi Catalán eds., Alianza Universidad pàg. 337.

Els primers tendistes barcelonins que compren a Fluxà són els de la Casa Raspall. Llavors s'hi afegeix el magatzem "El Siglo" dirigit per un tal "Sr. Conde"⁵⁸. El creixement del mercat català va fer que se cercàs un representant per a la zona. Aquesta tasca va recaure sobre José Gomis que la va desenvolupar, almenys, fins a la dècada dels anys vint⁵⁹.

Aleshores, el mercat espanyol començà a ser molt beneficiós. El taller creixia. A partir del padró d'habitants de 1904 sabem que Antoni Fluxà ja no viu en el carrer Major. S'ha traslladat al carrer Pasajeros, avui Bisbe Llompart, molt a prop de l'estació del ferrocarril. Serà en aquest emplaçament on es construirà, a partir de 1910, una gran casa i un gran taller que posteriorment mecanitzarà⁶⁰. De totes formes la mecanització dels tallers i la concentració de mà d'obra a grans tallers fou una tasca lenta i que no es realitzà completament. Així i tot, podem comprovar que amb els anys la superfície dels tallers creix. Si el 1910 Fluxà dissenyava un taller amb un parell de cents de metres quadrats disponibles per a fàbrica, l'any 1940 Maties Pujadas construirà un fàbrica d'uns mil tres-cents metres quadrats⁶¹.

3.3.2.- Els obrers d'Antoni Fluxà

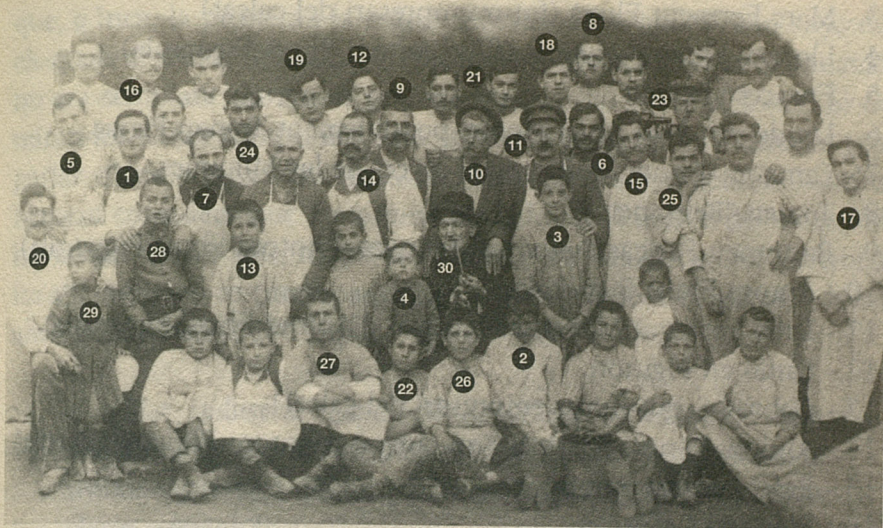
Fluxà, com es veu, va ser un empresari avançat i modern que obrí moltes vies per a la creació de riquesa a Inca. Molts dels obrers que treballaren per a ell, passats els anys, establiren un negoci propi. Gràcies a la seva forma de feina va deixar una petjada en aquests obrers i, fins i tot, a la resta d'empresaris del calçat. El 1915 el nom de Fluxà anava acompanyat del de "mestre". El curtidor Josep Pujol deia, en aquest sentit, que "*les indústries d'Inca (eren) un camp*

⁵⁸ Entrevista a Llorenç Fluxà Figuerola feta per Maria de Lluç Fluxà fa uns vint anys. Gentilesa de Maria de Lluç Fluxà.

⁵⁹ Ibid.

⁶⁰ AHMI, Urbanisme, *Obres particulars 1910*, lligall prov.

⁶¹ AHMI, Urbanisme, *Obres particulars 1940*, lligall prov.

Taller d'Antoni Fluxà cap a 1912. (Gentilesa Lottusse).

*abandonat que un homo intel·ligent pren pel seu compte i li fa produir grans rendiments. L'amo Antoni Fluxà és aquest home*⁶². En el mateix moment que Pujol pronunciava aquestes paraules un antic obrer de Fluxà, convertit en industrial, afegia: “(Antoni Fluxà) sempre serà el nostre Mestre”⁶³.

Dels obrers que treballaren amb Fluxà, en disposam d'una llarga llista gràcies a la informació proporcionada per les fonts orals. Totes aquestes fonts afirmen que els dos deixebles més importants de Fluxà foren Joan Gelabert i Bartomeu Payeras. Ambdós instal·laren importants fàbriques mecanitzades un poc abans que el mateix Fluxà. Payeras, fins i tot, creà un banc propi als anys 20 del segle passat. Gràcies a una fotografia de 1912 que es conserva del taller, les fonts consultades han pogut distingir els següents obrers:

- 1.- Antoni Martorell (futur empresari del calçat)
- 2.- Magí Prats Seguí (futur empresari del calçat)

⁶² *La Veu d'Inca*, 23 de gener 1915.

⁶³ *Ibid.*

- 3.- Marc Ferragut Fluxà (futur empresari del calçat)
- 4.- Llorenç Fluxà Figuerola (fill d'Antoni Fluxà Figuerola).
- 5.- Francesc Ferriol.
- 6.- Un de can Pere de sa Mossa, possiblement Tomeu Pieras.
- 7.- L'amo en Tronet que vivia al carrer de les Miloques.
- 8.- Tomeu "Beltranet".
- 9.- Bartomeu Pericàs Bennàssar (cunyat d'Antoni Fluxà Figuerola).
- 10.- Antoni Fluxà Figuerola.
- 11.- Rafel Ferragut Moragues (cunyat d'Antoni Fluxà Figuerola).
- 12.- L'amo en Figuron.
- 13.- Gabriel Seguí (futur empresari del calçat).
- 14.- Andreu Pericàs (germà d'un cunyat d'Antoni Fluxà Figuerola).
- 15.- Rafel Garriga Ramis.
- 16.- Mariano Calderón.
- 17.- Perico Calderón.
- 18.- Antoni "Masseta".
- 19.- Bernat Sastre.
- 20.- Era un foraster que havia vingut a Inca a fer feina.
- 21.- Germans Parissos.
- 22.- Un de can Cortí.
- 23.- Rafel "Matzara".
- 24.- Jaume Seguí.
- 25.- Un Payeras que vivia en el carrer del Pare Cerdà.
- 26.- Magí Prats "Masseta".
- 27.- Magí "Masseta".
- 28.- Bartomeu Pericàs Figuerola (nebot d'Antoni Fluxà Figuerola).
- 29.- Joan Pericàs Figuerola (nebot d'Antoni Fluxà Figuerola).
- 30.- Llorenç Fluxà Pujadas (pare d'Antoni Fluxà Figuerola).

3.3.3.- El creixement del sector del calçat

Per explicar el procés que porta el sector del calçat inquer, i per tant a Fluxà, del taller manual a la fàbrica mecanitzada hem d'aportar una sèrie d'informacions. En primer lloc hem d'afirmar

que, a Inca, la primera i la segona dècada del segle XX són anys en els quals el sector del calçat creix. Sembla que a Mallorca la situació no era semblant durant el període que va del 1901 al 1913. Si es miren les dades d'exportació de sabateria pel port de Palma es pot parlar d'una conjuntura recessiva, amb altsibaixos acusats. Carles Manera considera que en aquest període en el sector del calçat hi havia un dinamisme major a l'interior de Mallorca, on es troba Inca⁶⁴. Aquí es respirava aquesta bona situació i la premsa local afirmava l'estiu de 1914 que:

*“La industria zapateril atraviesa actualmente una verdadera crisis y tal vez Inca es la población en que menos se sentían sus tristes efectos por razones que no es hoy nuestro objeto estudiar”*⁶⁵.

Els efectes de la I Guerra Mundial foren molt importants per a la fàbrica de Fluxà ja que actuaren com a factor dinamitzador del creixement que s'havia iniciat feia anys. En un principi regnava cert pànic entre la família Fluxà que coneixia el dia a dia a partir dels telegrams que apareixien en els diaris⁶⁶. Uns dies més tard la tensió havia crescut per motius diversos a la fàbrica de Fluxà. En primer lloc, la guerra havia posat en guàrdia els bancs que havien decidit no negociar detirminades lletres, la qual cosa paralitzava les realacions comercials. En segon lloc, el mercat alemany quedà paralitzat i Fluxà se'n va ressentir ja que era un dels seus proveïdors de pell més important i, per tant, moltes comandes que s'havien de servir utilitzant aquesta matèria primera quedaren paralitzades.

⁶⁴ Carles Manera i Joana Maria Petrus (1991) *El sector industrial en el creixement econòmic de Mallorca, 1780-1885 a Del taller a la fàbrica. El procés d'industrialització a Mallorca*, ed. Ajuntament de Palma, Quaderns Cultura Fi de Segle, n. 8, pàg. 28.

⁶⁵ *Ca Nostra*. Inca Obrera, 8 agost 1914.

⁶⁶ “Se comprende que la cosa (la guerra) se agrava por momentos y aunque España quiere guardar neutralidad no dejamos de sentir las consecuencias, pues siempre afecta al comercio en general. Por aquí reina mucho pánico, pues los periódicos vienen repletos de telegramas alarmantes”.

Carta de Fluxà Aina Fluxà a Josep Noguera, Inca 9 agost de 1914. Correspondència Família Noguera-Fluxà.

Finalment, a la mala situació econòmica s'hi va afegir una vaga dels obrers de la fàbrica⁶⁷. Però a finals d'agost de 1914 els bancs ja havien recobrat la serenitat i gestionaven normalment les lletres. A més, a finals d'any s'havia aconseguit un nou mercat de venda de calçat. La fàbrica de Fluxà havia signat un contracte per a la fabricació de calçat per a l'exèrcit francès⁶⁸. De totes formes, passats els mesos es va veure que la fabricació de calçat per a França no havia estat un èxit rotund i se cercaven mercats alternatius:

*“El dichoso calzado de munición nos ha dado mucho que pensar. Primeramente hicimos compras importantes de artículos propios para el caso y como se ha paralizado la demanda nos encontramos con el género almacenado, sin saber cómo ni cuándo podremos darle salida. Se ha visto que el Gobierno Francés ya agotaba los fondos y mermaba por tanto las compras. Ahora estamos en trámites con el Italiano. Veremos lo que ocurrirá”*⁶⁹.

Per comprovar com afectà aquest creixement del sector inquer del calçat no hem de mirar només les dades que ens aporta la matrícula industrial, ja que ofereixen una informació parcial. Per exemple, el 1916, en plena I Guerra Mundial, només hi ha matriculats 5 sabaters a Inca. Hem pogut comprovar que alguns anys els fabricants de calçat que no apareixen com a industrials ho fan com a simples venedors. En canvi, el padró és una font més fiable i ens ofereix unes dades completament diferents a les fiscals. Si el 1904 parlàvem de 204 sabaters empadronats, el 1920 en trobam 511. La xifra s'ha més que duplicat. Entre aquestes dues dates la població de menys de 25 anys dedicada al calçat també ha augmentat i s'ha passat d'un 11,76% de sabaters joves el 1904 a un 30,6% el 1920.

⁶⁷ Carta de Francisca Aina Fluxà a Josep Noguera, Inca agost de 1914. Correspondència Família Noguera-Fluxà.

⁶⁸ Ibid. Inca 12 desembre de 1914. Correspondència Família Noguera-Fluxà.

⁶⁹ Ibid. Inca 1 juliol de 1915. Correspondència Família Noguera-Fluxà.

El taller de Fluxà no fou una excepció a aquest desenvolupament. Durant la I Guerra Mundial, com ja hem vist, va aconseguir importants comandes de l'exèrcit francès. L'actual empresa de calçat Lotusse, hereva del fons arxivístic d'Antoni Fluxà disposa d'un llistat de més de dues-centes empreses o persones que tenien relacions comercials amb "Hijos de Antonio Fluxá". Aquest llistat abarca els anys 1918 i 1919. Els clients, proveïdors i representants més importants són Pedro Calabuig de Madrid, Raimundo Barroso de Huelva, Fortunato Bennaquem de Tànger, José Gomis de Barcelona, Hermanos Lama de Madrid, Juan Muñoz de Málaga, C. Sánchez d'Almansa, Francisco Torres de Maó o la United Shoes Machinery de Barcelona. Amb aquestes dades es demostra que, després de la I Guerra Mundial, el calçat de Fluxà està estès per tota la geografia peninsular. Catalunya és la zona més representativa ja que és un important mercat que compra calçat inquer i, a la vegada, és un mercat que proveeix la fàbrica de maquinària, matèries primeres, etc.

Distribució del clients, proveïdors, representants... per zones (1918-1919)

Catalunya	22,9%
Andalusia	16,8%
Mallorca	16,4%
Madrid	9,3%
País Basc	6,5%
Galícia	5%
València	3,7%
Astúries	3,7%
Àfrica Esp.	2,8%
Altres	12,6%

Font: elaboració pròpia a partir de Copia de Cartas 1918-1919. Hijos de Antonio Fluxà.

3.3.4.- La mecanització del taller (1915)

El creixement de treballadors en el sector del calçat no va portar immediatament a la mecanització del taller. Aquesta no es va produir fins el 1915 en el cas de Fluxà, quan en alguns sectors com el tèxtil es portava més de trenta anys fabricant amb aquest sistema a Inca. Instal·lar maquinària es va fer d'una forma progressiva. Es va començar amb poc i es va anar creixent. L'any 1919, quatre anys després d'haver iniciat el procés, els hereus de Fluxà encara instal·laven noves màquines i en comanaven d'altres com es pot comprovar en aquestes cartes

"8 Febrero (19)19

*Sres. United Shoe Machinery y Cia
Barcelona*

*Muy Sres. Nuestros: Teniendo necesidad de hacer un repaso general a nuestra maquinaria y pudiendo aprovechar la estancia en Inca de varios de sus operadores, les suplicamos se sirvan pasar instrucciones a dichos señores para que pasen a practicar una inspección a nuestras máquinas después de cumplimentados los trabajos que los retienen o cuando ellos crean oportuno, teniendo además sin montar las últimas máquinas recibidas"*⁷⁰.

"9 Abril (19)19

*Sres. United Shoe Machinery y Cia
Barcelona*

*Muy Sres. Nuestros: Habiendo resultado las pruebas de la seda USMC en breve les pasaremos pedido de la misma. Como la instalación de la máquina Pluma de rebajar la efectuamos nosotros, nos ha extrañado mucho hayan remitido factura por gastos de instalación de la citada máquina... Como nos indican no tener disponible la máquina Mod. B de cortar bocatapas, dejamos sin efecto n/pedido n^a 139 de la indicada máquina el cual confirmaremos nuevamente al recibir aviso de Uds. De tenerla en existencia"*⁷¹.

⁷⁰ Copia de Cartas 1918-1919. Hijos de Antonio Fluxà, 8 febrer 1919 (United)

⁷¹ Ibid, 9 abril 1919 (United)

No obstant això, la mecanització no va suposar mai la desaparició del treball a domicili, ni els tallers col·lectius on es reunien alguns sabaters manuals. A més, el procés de mecanització dels tallers fou lent. La millor descripció que conservam d'aquest procés ens l'ofereix el periodista i dirigent del moviment obrer de caire catòlic Miquel Duran Saurina. El 1915, la demanda de calçat, com a conseqüència de la I Guerra Mundial, va augmentar considerablement a Inca.

Sobre Sabateria.-Algunes fàbriques de calçat d'Inca tenen l'empresa de fer polseguins per a l'exèrcit francès, que paguen en ets obrers a 10 reials es parei, poguent guanyar, aquests, un bon jornales. Com hi ha molta demanda i qui-n vol fer no n'hi manca, els fadrins de casi totes les botigues de parròquia han entimant en es seus mestres que volen fer polseguins, els mestres que molts d'ells tenen parroquia de vint i trenta anys, a pobles determinats de Mallorca, se veven obligats abandonar la seva clientela per no despondre de treballadors que vulguen fer calçat fi. D'això resultarà dos mals: un pel públic mallorquí i s'altra pel mateix treballador. En primera, el calçat ha de pujar per forsa... En segona, quan s'acabarà la demanda de polseguins, que faran aquests treballadors? Els amos qui hauran perdua la parroquia no tendran feina per ells, venguent a complicar la crisi venidera. Es fet que tres frabricants importants⁷² d'Inca, dins breus temps ja hauran instalades maquinària de fer sabates⁷³.

Aquest text de Miquel Duran ens aporta moltíssima informació. En primer lloc ens diu que el 1915 ja hi ha fàbriques de calçat que treballen per a l'exèrcit francès però que, encara, subsisteixen les “botigues de parròquia”, petits tallers que produeixen per a una clientela local i que estan formats per un mestre i un nombre molt reduït de fadrins i mossos.

⁷² Es refereix a Fluxà, Payeras i Gelabert.

⁷³ *La Veu d'Inca*, 20 febrer 1915

Diferents vistes de l'exterior del taller d'Antoni Fluxà en el carrer Bisbe Llopart. (Gentilesa Gabriel Pieras)

Aquests darrers han informat els seus mestres que volen deixar de fabricar per al mercat local i volen fer sabates per a l'exèrcit francès. Els fadrins tenen una cert poder decisorí dins el mercat producciu. La seva mà d'obra especialitzada que és capaç de crear una sabata des del principi fins al final els atorga un poder dins el taller. La futura mecanització del taller romprà aquesta dinàmica. En el taller de Fluxà, un dels que es mecanitza a partir de 1915, la mecanització permet disciplinar la mà d'obra, abaratir la producció, desfer-se de les exigències dels fadrins i poder prescindir dels obrers manuals que fabricaven del principi al final la sabata. Aquests seran substituïts per uns obrers especialitzats en una sola fase del procés de fabricació. Però com ja hem dit abans, aquest procés no va ser ràpid ni total, ja que durant anys perduraren els tallerets manuals i el treball a domicili.

La visió del sector del calçat que tenia el periodista Miquel Duran l'any 1915 no estava gens equivocada. Antoni Fluxà es veia pressionat pels seus obrers. La Guerra Mundial tenia efectes positius sobre el taller, però també en tenia de negatius. La seva filla Francisa Aina ho conta així:

“La actual guerra comercialmente hablando para nosotros, de momento, no parece perjudicial, pues los contratos formulados han sido a precios bastante elevados y pago al contado; pero por otra parte sentiremos las consecuencias; ahora nos ocurre que los operarios se niegan a trabajar el otro tipo de calzado (calçat fi i de qualitat), sucediéndonos que tenemos en cartera numerosos pedidos de clientes antiguos y casas de sobrada solvencia, los que no podemos servir dadas las exigencias de los obreros, permaneciendo obtusos sin querer comprender que ésto de la guerra será pasajero y luego, ¿Cómo quedamos con los clientes? Vamos, estamos atravesando unos tiempos que no hay que decir <<Quien paga manda>> sino <<Quien cobra ordena>>”⁷⁴.

⁷⁴ Carta de Francisa Aina Fluxà a Josep Noguera, Inca 20 febrer de 1915. Correspondència Família Noguera-Fluxà.

**PINTOR, DECORADOR
Y EMPAPELADOR**

Juan Marroig Vicens

SE PINTAN CARRUAJES
de
TODAS CLASES

SE FABRICAN
FLORONES DE CARTÓN PARA TECHOS

Inca (Mallorca) 22 de Octubre de 1900

Sr. D. Pedro Sureda DEBE. *P. Sureda*

Nueva y Gran
Fotografía
Especialidad
en
Retratos al Óleo
Reparaciones Foto-Litografía

FRANCISCO FIOI

Inca 14 de Noviembre de 1910

Plaza del Pez 5. Sr. Don Pedro Sureda DEBE

GABRIEL GUASP

ROGUERIA FERRETERIA Y PERFUMERIA

CAMAS DE HIERRO Y SOMMIERS

GABRIEL GUASP

Calles Mayor y Maseones.

MÁQUINAS DE COCINA VENTA A PLAZO Y AL CRÉDITO
ESCOPETAS - REVOLVERES DE TODOS SISTEMAS
BIATERIAS DE COCINA
ESTA CASA SE ENCARGA
DE TODA CLASE DE INSTALACIONES
PARA GAS Y AGUA.

INCA (MALLORCA) 25 de Diciembre de 1901

Sr. D. Pedro Sureda DEBE *P. Sureda*

IMP. ARTISTICA. SAN MIGUEL. 1209. PALMA.

Empreses contemporànies de Fluxà. (Col·lecció Gabriel i Miquel Pieras)

La reacció de Fluxà va ser mecanitzar i engrandir el taller. Com hem dit abans això va permetre disciplinar la mà d'obra, augmentar la capacitat de producció i modernitzar el taller. A principis d'abril de 1915 tot estava a punt per portar la iniciativa endavant. Sabem, per boca de la filla de Fluxà, Francisc Aina, que les gestions per dur-la a terme foren les següents:

“En la actualidad dedicamos nuestra fabricación para el ejército francés y de que los operarios no quieren transigir en elaborar el artículo fino. Ello ha inducido a Papà en determinarse con instalar una serie de máquinas <<Goodyear>> con todos los adelantos más modernos. Como comprenderás no deja de ser lo expuesto un cambio radical en nuestra industria. Hemos empezado en hacer construir un local adecuado para el objeto, teniendo ya en almacén casi toda la maquinaria, faltándonos solamente la total colocación de las mismas para poder funcionar el motor. De momento no podemos asegurar como andará la cosa, aunque los propósitos no son antisatisfactorios. En fin, allá veremos”⁷⁵.

La mecanització dels tallers com el de Fluxà i l'aparició de fàbriques de calçat tingué repercussions sobre l'organització del treball i del temps. Si seguim els conceptes que sobre aquest tema ha desenvolupat E.P. Thompson, podrem afirmar que la concepció temporal dins els processos de producció es modificarà amb els inicis dels processos d'industrialització. D'aquesta manera dins la fàbrica de Fluxà apareixerà una rigorosa disciplina temporal que contrastarà amb la concepció del temps que tenia Fluxà quan treballava en el seu petit taller de sabates l'any 1885.

En els petits tallers com els del jove Fluxà de 1885, els sabaters no treballaven el dilluns i, en alguns casos, ni el dimarts i tenien uns dies de festa molt concrets: sant Marc, Sant Crispí, Santa Susanna.

⁷⁵ Ibid. Inca 7 abril de 1915. Correspondència Família Noguera-Fluxà.

En general, en els tallers petits, es podia permetre certa flexibilitat horària, certa irregularitat en les normes de treball i una escassa sincronització de les tasques⁷⁶.

Però iniciat el procés de mecanització Fluxà va d'introduir canvis en l'organització del temps de treball en el taller. La reglamentació horària començà a ser menys flexible, hi hagué encarregats que es encuidaven de vigilar els horaris, s'establiren normatives que regularen cada vegada més el treball i s'instal·laren sirenes per determinar l'hora d'entrada, de sortida i de descans⁷⁷.

3.3.5.- El naixement del moviment obrer

Hem de dir que el camí que condueix del taller a la fàbrica porta implícit un canvi en el tarannà i en el comportament dels treballadors. Amb això volem dir que a principis del segle XX s'inicia un incipient moviment obrer que cap el 1920 tindrà una organització i unes dimensions prou considerables. També es produeix un canvi en l'organització empresarial i el sorgiment d'una burgesia industrial que comença a organitzar-se.

Així doncs, els canvis que es produeixen entre 1898 i 1918 en els tallers d'Inca i en el de Fluxà en particular suposen un creixement de la mà d'obra ocupada i modificacions en els sistemes

⁷⁶ Tenim informació oral sobre aquest període. L'any 1923 Miquel Arrom treballava amb un mestre i dos mossos més i conta que: *"Quan tenia 11 anys vaig començar de mosso a can Jeroniet. Allà feiem tota sa sabata. No teníem horari, es s'estiú hi fèiem sa vetlada fent feina. Es dilluns, es mestre no feia feina, es posava es davantal net i s'anava pes poble. Però es tres mossos fèiem feina aquest dia, però amb sa madona, quan es mestre se n'havia anat, anàvem a fer herba a un tros de terra seu"*. Entrevista a Miquel Arrom de can Quet. Nascut a Inca el 1912.

⁷⁷ D'aquesta nova situació tenim dades de Margalida Martorell que el 1916 treballava en una fàbrica mecanitzada. *"Vaig començar a fer feina des dels 10 anys a can Piquero de dilluns a dissabte capvespre. Saps que hi anaven, de rectes, llavors! S'encarregat vigilava s'horari, vigilava que ets obrers no berenàssem mestre fèiem feina. Si arribaves un minut tard trobaves tancat i no podies entrar fins una hora més tard i te llevaven aquesta hora. A can Piquero tenien una sirena, la tocaven deu minuts abans d'entrar i també abans de sortir"*. Entrevista a Catalina Martorell Genestra. Nascuda a Inca el 1906.

de fabricació. El veïnatge, la família, les relacions personals eren mecanismes que havien tengut una importància clau en etapes anteriors. A partir de llavors s'aniran perdent. Les persones que treballen per a Fluxà poc a poc passaran de ser membres d'una "família" a "obrers". Tornarem a repetir que, en un principi, els treballadors de Fluxà treballaven a un "Can", a can Gelós, i Fluxà era patró i pare alhora dels seus obrers. Es conta una anècdota que aclareix i dóna llum a les anteriors afirmacions. Un obrer de can Fluxà era un bevedor empedreït, anava d'una gatera a una altra, maltractava la dona... Un dia Fluxà li va dir "*no tornis a fer feina, no et vull per ca meva*". Passats els dies l'obrer tornà a fer feina empenedit i disposat a no tornar a beure en sa vida. I així va ser. Quan el juliol de 1918 es duia el fèretre de Fluxà de ca seva al cementeri des de la voravia, l'antic obrer bevedor digué "*aquest és el que em va fer un home*"⁷⁸. Fluxà, quan es refereix a la seva fàbrica diu "*ca meva*". Està parlant d'un ca meva familiar. Però aquesta realitat estava desapareixent a principis de segle XX. En el moment en el qual es produïa aquesta anècdota a Inca sorgien tres entitats obreres que ens demostren clarament que les relacions entre patró i obrer ja anaven per un altre camí, un camí molt diferent al paternalisme de l'anterior anècdota.

La primera entitat obrera del món del calçat en aparèixer va ser La Justicia. Fundada el 1901 amb l'objectiu de defensar els interessos dels obrers i "*recoger las últimas enseñanzas de los progagandistas de la causa obrera, celebrar conferencias sobre temas económicos y de cuestión social, recolectar libros, revistas y periódicos que traten de la defensa de la clase proletaria*"⁷⁹. Aquesta associació va ser la propulsora de la majoria de vagues del sector sabater fins el 1936. El Cercle d'Obrers Catòlics d'Inca s'havia fundat uns mesos abans que La Justicia i més en concret el maig de 1900. Però els seus

⁷⁸ Entrevista a Antoni Fluxà Figuerola (fill) realitzada l'octubre de 2001 i gravada en vídeo. Gentilesia de la família Fluxà-Rosselló.

⁷⁹ *Reglamento de la sociedad de obreros zapateros de Inca titulada la Justicia*, tipografía de Sastre y Pieras, 1901.

membres podien pertànyer a qualsevol sector obrer. Tenia com a principals objectius recristianitzar la classe obrera que, segons els dirigents del Cercle, s'havia allunyat de la fe crisitana i per aquest motiu creava tensions socials. També es proposava oferir socors mutu, assistència sanitària, educació i oci als seus integrants. El Cercle havia d'estar format per obrers i patrons que havien de donar suport econòmic a l'entitat. Així l'entitat havia d'esser punt de trobada dels dos grups. Els dirigents en un principi volgueren propiciar aquest apropament entre obrers i patrons. Les paraules del prevere Francesc Rayó pronunciades a la seu del Cercle deixen ben clara aquesta voluntat:

“Obrers qui m’escoltau: si veniu aquí y feis lo que vos mana el Cercle no tengueu por; ja mai vos faltrà ni la tranquil·litat a la consciència ni la pau a la família ni el pa per les vostres necessitats. També recoman aquesta societat en els senyors tant en els de la riquesa agrícola com en els de la riquesa industrial. Escolta lo que vos dic. Dins Inca ja s’és començada per alguns oficis la lluita entre el treball i el capital; ens trobam ja en el principi de les ferestes conseqüències del socialisme (encara no fa un any que tots els fusters es declararen en folga; s’hi volien declarar més tard els sabaters d’algunes botigues i existeix una societat pels treballadors d’aquest ofici regida per un reglament sense mica d’esperit cristià i amb un sabor vertaderament socialista) i quant no li doneu la vostra poderosa protecció, no fareu més que tirar pedres a les teulades de vostres cases, perquè lluny d’aquí els nostros obrers, seguidament, vos atropellaran, robant-vos la pau al cor i destruint les vostres propietats més llegalment adquirides”⁸⁰.

Malgrat les exhortacions del prevere, els industrials inquer participaren molt poc de les activitats del Cercle. Però cap el 1913

⁸⁰ *Heraldo de Inca*, 7 desembre 1901

el pare franciscà Pere Joan Cerdà va fundar el sindicat obrer La Pau⁸¹. Era una entitat de caire catòlic i a part dels seus objectius purament sindicals i de defensa de la classe obrera intentava actuar de contrapès del sindicat esquerrà i anarquista de La Justicia.

A principis del segle XX es produïren algunes vagues en el sector sabater. Els obrers del calçat començaven a viure immersos dins el nou sistema fabril i a tenir molt clar que els seus salaris i la seva jornada de feina havien de millorar. Els propietaris dels tallers començaven a tenir una visió més racionalitzada del taller i exigien majors rendiments als seus obrers. L'antic sabater solitari amb un o dos mossets estava passant a la història. Hi hagué una vaga de sabaters el 1914 i una altra el 1918. Aquesta darrera va tenir un gran ressò ja que va coincidir amb un període crític a nivell mundial i amb una crisi de subsistències a Inca i en general a tota Mallorca. La fàbrica de Fluxà es va veure afectada per aquest conflicte. El desembre de 1918, ja havia mort Antoni Fluxà, es declararen en vaga els sabaters de la fàbrica de Bartomeu Payeras, en aquells moments batle d'Inca. A la fàbrica dels hereus de Fluxà es rumorejava que els obrers presentarien els documents necessaris per declarar-se en vaga si no els augmentaven el sou i els reduïen una hora de feina cada dia⁸². El dia 16 de desembre tots els obrers del calçat d'Inca es declararen en vaga seguint els postulats dels obrers de Fluxà⁸³. Els obrers en vaga treballaven a les fàbriques més importants de la ciutat: la de Payeras, Gelabert, Pujol, Fluxà, Pujadas, Massip i Domenech i alguna altra més. Es calculava que uns 800 homes i dones no acudien a treballar⁸⁴. El conflicte entre obrers i patrons degenerà en un conflicte social que abarcà tota la ciutat d'Inca. Culminà el febrer del 1919 amb el saqueig del mercat, la intervenció de la Guàrdia Civil i la dimissió del batle. Aquest

⁸¹ Màxim Campillo i Manel Santana (1996) *L'associacionisme catòlic a Inca (1923-1929) a II Jornades d'Estudis Locals*, ed. Ajuntament d'Inca, pàg. 98-99.

⁸² *L'ignorancia*, 14 desembre 1918.

⁸³ *La Almudaina*, 17 desembre 1918.

⁸⁴ *L'ignorancia*, 21 desembre 1918.

CANSONS
dedicadas a
SAN CRISPÍN
PATRÓ DES SABATES

pen
TONI FIOL MUNAR

CANSONS DEDICADAS A
SAN CRISPIN
PATRÓ DES SABATES
PER
TONI FIOL MUNAR

Lo primé vui demana
a n'és nostro directó
si en dona permis o no
per dirigi sa ravó
de lo que vuy publica.

He copiat un papé
ple de goig i alegría
lo que mes m'agradaria
que'n es public caigués bé
que diguin que l'any qui vé
tornem voura aquest sant día.

i sa meua llibertat
que venga en es meu costat
una vegada es ve dat
digau tots amb humildat
un pic viva **SAN CRISPI**

Sa festa de **SAN CRISPI**
está escrita a una plagueta
domés diu sa cosa neta
está escrita amb mallorqui
es qui la vulgui teni
a caseva per lletgi
ell mateix arribará a di
me senyat amb sa ma dreta.

No's pagada sa plagueta
per lletgi amb cauravós bé
en s'estiu en es saqué
o en s'hivern dins sa caseta
anau dins una taverneta
i la vos beveu de seca
i vos fa asunto pes carré.

Confii que m'ajudarán
com a germans i obrés
a ca'n Gelabert es primés

ca'n Martorell i ca'n Beltrán
ca'n Fluxá farán
com es altres sino més.

Som agafades quimeres
de **SAN CRISPI** saludá
a ca'n Melis seguirá
tots me voldrán ajuda
i me donarán sa ma
ca'n Pujol i ca'n Payeras.

Per enguany vos serviré
faré tot lo que'm direu
faré lo que'm mandareu
si jo puc i me convé
i si som mort l'any qui vé
un parenostro en direu
perque tots hei pensareu
en lo que publicaré.

Ara vuy saludá
tota sa Direcció
també sa plana majó
si mos vol acompanyá
que volem saludá
SAN CRISPI nostro Patró.

Fragments d'unes gloses compostes en motiu de la festa de Sant Crespi celebrada en el taller de can Fluxá (anys 50 segle XX). (Col·lecció Gabriel i Miquel Pieras).

conflicte entre patrons i obrers es va mesclar amb les lluites caciquils i amb el moviment anticlerical.⁸⁵

Els empresaris inquers reaccionaren de diferents formes per contrarestar el moviment obrer. Una d'aquestes va ser la creació a finals de 1914, poc temps després d'unes vagues en el sector sabater, de la Unión Industrial que reunia més de cent empresaris i comerciants d'Inca. El president de l'associació era Pere Cortès, un dels comerciants més importants d'Inca. La secció de sabaters era presidida per Antoni Fluxà *"aquest homo que ha treballat tant en la constitució d'aquesta Societat que serà molt beneficiosa al comerç i a la indústria d'Inca"*⁸⁶. En la sessió d'inauguració de l'entitat la màxima preocupació va ser el naixent moviment obrer. En els discursos d'obertura uns empresaris atribuïen aquest moviment a la manca d'instrucció dels obrers i altres a l'efecte de noves ideologies. L'empresari Joan Gelabert, antic obrer de Fluxà, deia que:

*"A Inca li manca lo principal, li manca instrucció. Un fadrí que haurà treballat 10, 12, 15 anys a una casa, des de la seva infància. És estimat del mestre i ell estima la casa i succeeix que en un moment donat tot l'amor es converteix amb odi, sense més raó en que sustentar-se que un <<quidam>> qualsevol li ha dit que el principal els explota i que haurien de rebel·lar-se contra ell. Si els obrers estassen mitjanament instruits no els bastaria tanta poca cosa per deixar-se-embaucar, pensarien les coses millor. Aconsell als patrons que no admetin en els seus tallers a cap aprenent que no sabi llegir i escriure a fi d'estirpar els analfabets"*⁸⁷.

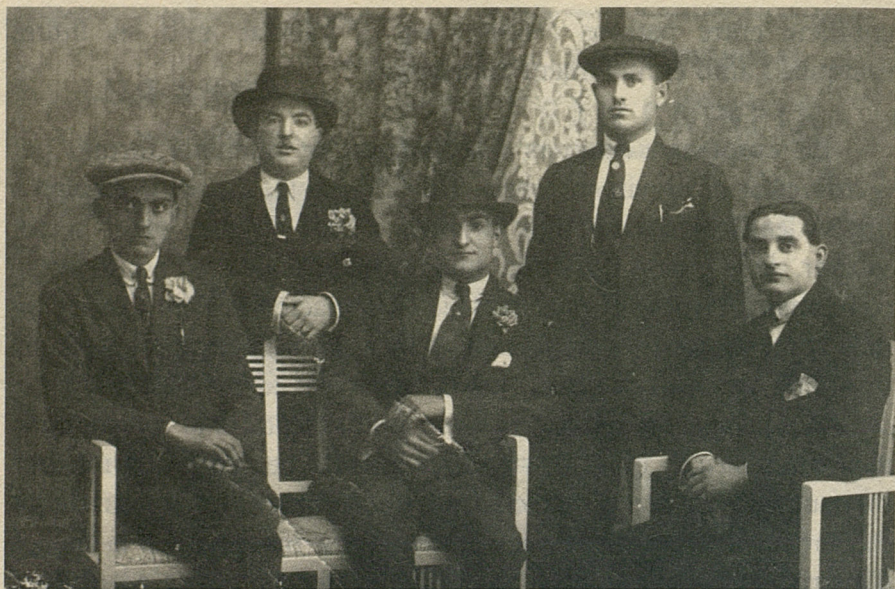
⁸⁵ Pere Fullana Puigserver (1996) *Crisi de subsistències i conflictivitat social a Inca durant el trienni bolxevic a II Jornades d'Estudis Locals*, ed. Ajuntament d'Inca, pàg. 249-260.

Gabriel Pieras i Miquel Pieras (2000) *Miquel Duran Saurina. Regionalisme, cultura i moviment catòlic. Inca 1866-1853*, ed. Ajuntament d'Inca, pàg. 64-68.

⁸⁶ *La Veu d'Inca*, 23 gener 1915.

⁸⁷ *Ibid.*

Alguns obrers del taller de Fluxà a la dècada dels 20 del segle passat. (Gentilesa Feliu Martorell).

Altres, com Ramon Reus, optaven per postures més paternalistes i crítiques amb els polítics locals que en res afavorien la societat inquera:

“Hem d’estimar l’obrer que ell és nostre amic que ajuda a fer prosperar nostres indústries. L’obrer no té la culpa de lo que està passant, perquè ha begut aigües verinoses i és precis mirar per ell procurant donar-li un contraverí. La política local ens ha fet passar per allà on ha volgut.”⁸⁸

3.3.6.- La fàbrica a partir de 1918: una empresa familiar

Antoni Fluxà va morir el 18 de juliol de 1918. Just abans que tots aquests conflictes es desfermassin d’una forma violenta a finals

⁸⁸ Ibid.

de 1918 i principis de 1919. Fluxà també va morir abans del gran creixement dels tallers de la dècada dels anys 20 del segle passat. Fluxà va quedar a la frontera entre dos móns. Amb ell acabava el món artesanal i neixia el món industrial. Va ser el principal impulsor del procés de modernització del sector del calçat inquer i per tant del seu posterior desenvolupament. La seva trajectòria marca un abans i un després.

Després de la seva mort, la fàbrica va passar a ser gestionada per la seva filla Francisca Aina Fluxà, casada amb Josep Noguera, provinent d'una família que regentava empreses de curtició de pell, de calçat i negocis comercials amb l'Amèrica del Sud⁸⁹. A finals dels anys 20, Francisca Aina abandonà la fàbrica, que va passar a ser dirigida pel seu germanastre Llorenç Fluxà. Aleshores la fàbrica va passar per un període de grans dificultats i estigué a punt de fer fallida per motius que ens són desconeguts a hores d'ara. L'ajuda econòmica que va rebre Llorenç Fluxà de Miquel Mir, veïnat de la família i durant els anys 20 batle d'Inca, fou de gran importància per salvar l'empresa de la ruïna. Després de la Guerra Civil, el germà de Llorenç Fluxà, Antoni Fluxà, també va introduir-se dins la fabricació de calçat a l'empresa familiar. Finalment els dos germans, passat el temps, decidiren separar-se. Antoni creà una fàbrica nova i Llorenç continuà amb la que havia heretat del seu pare. Durant els anys 50 del segle XX, Llorenç Fluxà s'introduí amb força dins els negocis turístics. Amb els guanys obtinguts en el món del calçat va iniciar una aventura empresarial dins el món de les agències de viatges i dels hotels. Eren els anys en els quals el sector turístic començava a créixer amb força a les Balears. Actualment els fills de Llorenç Fluxà i, per tant, els néts del fundador de l'empresa familiar continuen fabricant calçat i treballant dins el sector turístic. Però aquestes ja són unes altres biografies que s'escapen del nostre objectiu inicial. Aquestes darreres línies no tenien altre objectiu que

⁸⁹ Informació procedent de l'entrevista amb Antoni Noguera Fluxà nascut a Inca el 1925. És fill de Francisca Aina Fluxà Rayó.

demostrar que l'Antoni Fluxà del segle XIX va ser el fundador d'una empresa familiar que ha sabut eludir les dificultats que planegen sobre aquestes empreses. Unes empreses que sovint les inicia un personatge que treballa incansablement fins a la mort; les manté un fill que acaba oblidant els orígens humils del pare; i les enfonsen uns néts que no són capaços d'entendre els esforços que feren els seus avantpassats per superar les dificultats. El mestre sabater va saber infondre uns valors i unes actituds que feren que la seva obra hagi perdurat durant anys i més anys.

4.- La formació empresarial i professional entorn de Fluxà i a Inca

4.1.- La formació dels artesans

Més amunt estàvem parlant del pas d'un món artesà a un món industrial. Aquest pas s'havia produït d'una forma lenta, amb avanços i retrocessos, amb superposicions, amb permanències. Els sistemes sobre els quals es fonamentava l'antic taller i la nova fàbrica eren móns no excloents, sinó que convisqueren i es complementaren.

Fluxà, com hem dit, començà en el món del calçat com un petit sabater. La preparació que podia obtenir de l'ofici i dels mecanismes de comercialització hagueren de provenir de persones molt pròximes a ell. A la dècada dels anys 60 i 70 del segle XIX, Inca vivia bastant aïllada de qualsevol institució educativa formal que ensenyàs nocions de cert nivell de tipus empresarial. Per tant, la transmissió de la "cultura empresarial" no es feia a Inca a partir d'institucions educatives formals sinó que seguia unes pautes molt semblants a les de la major part d'Europa moderna i de principis del segle XIX.

Una de les institucions que escuidava de proporcionar un aprenentatge als futurs mestres era el gremi. El seu objectiu no era únicament educar, però entre les seves normatives s'hi troben aspectes que es refereixen a l'aprenentatge de l'ofici. A les ordinacions del gremi de sabaters d'Inca figuren normes referides als aprenents i als fadrins. Les ordinacions de Ciutat estableixen que el mossatge, la primera fase del procés d'aprenentatge, havia de durar quatre anys i quatre més la de fadrinatge⁹⁰. Inca tingué, des de

En el centre de la fotografia, Llorenç Fluxà envoltat d'antics treballadors del taller. Anys 50 del segle XX. (Gentilesa Lottusse).

l'Edat Mitjana, un destacat grup de sabaters. La seva importància va esser tanta que en el segle XV els sabaters de la vila se separaren dels de Ciutat. El 1458 els sabaters d'Inca es reunien per prendre decisions referents a l'elaboració d'una normativa que facilitàs la vida laboral de mestres, fadrins i mossos. El 1458 s'estipula, per exemple:

“Item que tot mestre que sia de la dita confraria qui mostrara a fadri dega pagar per el fadri 5 sous a la dita confraria lo primer compta del anys sots pena de 10 sous la meytat al fisch e l'altre meytat a la dita confraria.

Item que nengun mestre no dega donar a macip o fadri qui sia tengut a altre mestre, fins que lo dit macip o fadri se sia

⁹⁰ Joan Llabrés i Jordi Vallespir (1981): *Els nostres arts i oficis d'antany*. Tom 2, Palma de Mallorca, pàg. 101.

*avengut ab lo dit mestre. E aço per foragitar debats e questions entre los dits mestre sots pena de vint sous la meytat al disch del senyor applicadors, e l'altre meitat a la dita almoyna.*⁹¹

Les ordinacions primitives varen esser modificades el 1697. En aquestes, hi figuren 27 apartats i són molt més extenses que les anteriors. Aquí s'estableix que el mossatge ha de durar quatre anys i el fadrinatge dos, i que s'havien de superar unes proves per passar a ser mestre⁹².

Algunes pautes de l'antic sistema gremial, sobretot les referents a sistemes de mossatge, havien de perdurar encara a finals del segle XIX. A la fotografia de la pàgina X es veu com la presència d'infants de 8 i 9 anys és notable en el taller. El mateix taller de Fluxà era considerat una "escola de sabaters". A totes les fonts consultades es parla de "mestre" Antoni Fluxà i dels seus "deixebles"⁹³.

Fluxà opta per un ofici artesanal i de venda dels seus propis productes, i aprèn aquest ofici com a conseqüència d'una tradició familiar. En el seu arbre genealògic, com hem vist a anteriors capítols, dominen les ocupacions de tipus menestral i comercial. Les relacions familiars dins la saga Fluxà i Figuerola s'havien mogut durant el segle XIX dins el món menestral, no directament en el món de la sabateria, però sí d'un món econòmicament artesanal i/o comercial. Fluxà rep, des de la seva joventut una sèrie d'informacions i una preparació dels seus familiars que, a més, estableixen entre ells estratègies de proximitat residencial com hem

⁹¹ Text citat per Gabriel Pieras Salom (1978) *Els capítols dels sabaters d'Inca (1458) a Dijous Bo 78*, Inca, ed. Ajuntament d'Inca. Aquestes ordinacions també apareixen citades en el Tom XXIII del Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana de 1930 a la pàgina 143.

⁹² Per una visió més àmplia del tema es pot consultar Pere J. Llabrés i Martorell (1982) *El gremi més antic de la part forana de Mallorca. Els sabaters d'Inca*, a *Dijous Bo 82*, Inca, ed. Ajuntament d'Inca.

⁹³ El fill de Fluxà, Llorenç Fluxà Figuerola, referint-se a son pare afirmava: "estimulava l'obrer, desenvolupava la seva responsabilitat, se feien les sabates a ca seva, i l'obrer educava a uns cinc joves per a treballs auxiliars (justsolar)". Entrevista a Llorenç Fluxà Figuerola feta per Maria de Lluç Fluxà fa uns vint anys. Gentilesa de Maria de Lluç Fluxà.

vist en apartats anteriors. També les estratègies matrimonials de les germanes i germans de la família de Fluxà es fan, majoritàriament, en aquest sentit: establir relacions entre persones amb una formació semblant. Els seus germans es casen, com hem vist, amb dones que tenien experiència familiar dins el món menestral o comercial i les germanes també. És una de les formes, segurament la més important, de transmetre preparació i formació empresarial i econòmica a un poble com Inca a mitjan segle XIX.

A tot això hi hem d'afegir que en els carrers que envolten ca seva hi viuen nombrosos sabaters i artesans. L'any 1872, en el carrer de l'Om hi vivien dos fusters, un gerrer, tres ferrers i dos venedors. En el de Na Ferrilla, a part de la seva família, hi viuen tres teixidors. En el Born hi viu un teixidor i un ferrer. A la Plaça de la Verge, un sabater i un fuster. En el de la Fira, dos teixidors, un botiguer i un forner. En el de l'Aigua dos sabaters, un fuster i un teixidor. En el dels Àngels (avui, primer tram del carrer de la Pau), tres fusters, dos sabaters i dos teixidors.

Els motius pels quals durant l'Edat Moderna i part del segle XIX s'utilitzaven aquests sistemes de transmissió d'informació els trobam explicats per Paloma Fernández⁹⁴. Aquesta autora afirma que

“la fragmentació dels mercats i l'ineficient transport suposava que a la major part d'Europa la confiança, la comunitat, la cultura comuna, la sang fossin eines empresarials que ajudaven a reduir incerteses per transferir informació entre empreses familiars”.

Però, segons Fernández, a mitjans S.XIX, a determinades zones d'Europa, hi aparegueren noves tècniques i avanços industrials. A

⁹⁴ Les següents cites d'aquesta autora estan extretes de: Fernández Pérez, Paloma i Puig, Núria (2001) *Knowledge and Training in Family Firms of the European Periphery: Spain, 18th-20th centuries*, comunicació llegida a la reunió de la European Business History Association (Oslo, 31 agost-1 setembre 2001). En premsa (**Business History**).

Espanya aquest canvi no es va produir fins ben avançada la segona meitat del segle XIX i a l'Inca fins a finals d'aquest segle. Alehores Fernández afirma que:

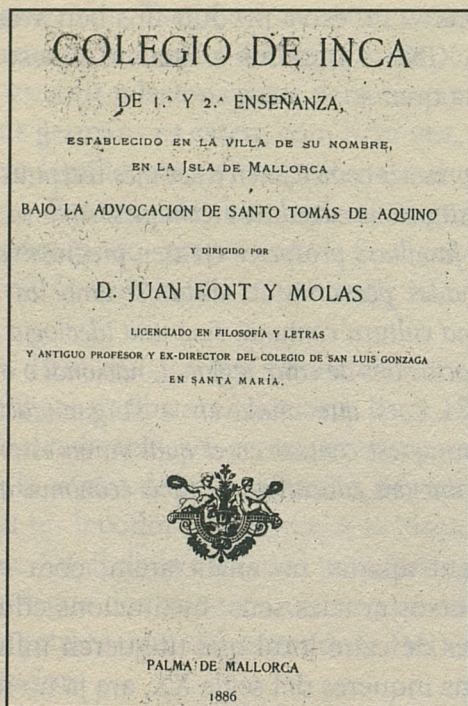
“els empresaris començaren a ser més receptius a enviar els seus fills a institucions educatives tècniques. Això va suposar que les empreses familiars pròsperes crearen progressivament noves xarxes, formades per amistats distants, amb les quals no es compartia una cultura comuna, sinó una ideologia empresarial comuna. Associacions de caire regional, nacional o internacional eren centres i llocs que ajudaven a l'organització de noves xarxes. És en aquest context en el qual varen esser creades les primeres institucions educatives de tipus econòmic a Espanya”.

En el següent apartat no analitzarem, com sí ho fa Paloma Fernández a diversos articles seus, institucions educatives de caire estatal, però sí les de caire local que tingueren influència sobre les noves generacions inqueres del segle XX, ara ja no immerses dins el món artesanal sinó dins un món més tecnificat i burgès.

4.2.- La formació empresarial i obrera en el taller i a la nova fàbrica

Fluxà, com s'ha explicat en el capítol anterior, aprengué el seu ofici a partir d'unes institucions educatives no formals i traspassà els seus coneixements empresarials i tècnics als seus obrers i familiars més pròxims. Però els canvis que s'operen en el seu negoci a partir de la dècada dels anys 80 del segle XIX, i sobretot a partir del segle XX amb la incipient mecanització, fan necessari un replantejament de la transmissió de la informació empresarial i de l'adquisició de coneixements tècnics per part dels obrers i familiars.

Per una part els antics empleats del taller comencen a veure's afectats pels primers intents d'especialització en una primitiva cadena de producció. El sabater que sabia fer una sabata sencera, de

Centres educatius d'Inca. (Col·lecció Gabriel i Miquel Pieras)

principi a fi, anirà essent substituït per un obrer més especialitzat en unes tasques concretes. Per tant, els nous obrers de la fàbrica hauran de menester una preparació distinta a la que rebien els artesans. Per altra part, el creixement dels tallers, l'aparició de la fàbrica i la seva mecanització, farà necessària l'aparició de tècnics en disseny i en maquinària, de comptables, d'encarregats, de gerents, etc.

Aquests canvis no són experimentats únicament dins l'empresa de Fluxà. Tota la vila d'Inca, des de la dècada dels 80 del segle XIX viu canvis semblants. La vila necessita, per tant, de noves institucions educatives que oferesquin solucions a les noves demandes de formació.

4.2.1.- Noves propostes educatives a Inca

Els empresaris cercaren noves formes de formació i defugir de les antigues formes que es fonamentaven en la tradició i que eren poc innovadores. El 1915 l'empresari del tèxtil inquer Vicenç Ensenyat aconsellava als seus companys empresaris:

“No solament els obrers deven ser instruïts, sinó que els patrons també han de procurar obtenir tot el grau de cultura possible. Els qui entenen bé el seu ofici no s’ha de dormir en els llorers. S’ha de procurar el millor perfeccionament de l’ofici i de la fàbrica, fent les coses científicament i fोगint del rutinariisme”⁹⁵

Però trenta anys abans de les paraules de l'industrial tèxtil, l'any 1883, s'editava a Inca per primera vegada un setmanari d'informació local i d'opinió. Un dels objectius de la publicació era oferir noves idees per modernitzar la vila. *La Revista de Inca* oferia una visió de l'Inca d'aquells anys:

⁹⁵ *La Veu d'Inca*, 23 gener 1915.

*“su vecindario en su inmensa mayoría se compone de agricultores y pequeños industriales, figurando en una proporción bastante pequeña los hombres de letras”*⁹⁶

Als seus editors els preocupava força el problema educatiu. Defensaven que amb una educació millor s'afavoriria el creixement econòmic. Proposaven que l'Ajuntament oferís classes als obrers per perfeccionar la fabricació i el disseny dels productes industrials:

*“He aquí la capital importancia de una instrucción sólida y verdaderamente educativa ¿Y no sería de lamentar que, mientras tan alto se pregonan sus inapreciables ventajas se vea privada de tan poderoso medio de perfeccionamiento una de las clases sociales más numerosas?... Una idea que deseáramos ardientemente y cuanto antes ver realizada en obsequio de la clase industrial a que antes nos referíamos y que tanto abunda en esta imponente villa... Apelamos a la ilustración de la corporación municipal para proponerlos el establecimiento de una escuela nocturna para adultos, en la que enseñaran gratis o por una muy módica retribución a los jóvenes que pasan el día trabajando en los talleres, los conocimientos más indispensables, incluso dibujo lineal con aplicación a las artes y oficios más usados en esta localidad, con el fin de ir formando un plantel de operarios inteligentes, laboriosos y honrados... Y con un regular conocimiento del dibujo, por último ¿no habrían de adquirir los jóvenes operarios mayor aptitud para el trabajo dando a los artefactos la elegancia y esbeltez que tanto los recomiendan y avaloran en vez de aquellas formas toscas y pesadas que todos lamentamos?”*⁹⁷

Les recomanacions de l'articulista no acaben amb les classes de dibuix lineal aplicat, sinó que acaba proposant per als obrers classes

⁹⁶ Revista de Inca, 14 març 1884.

⁹⁷ Revista de Inca, 30 novembre 1883.

de lectura, gramàtica, aritmètica i lleugeres nocions de geometria. Els desitjos de la *Revista de Inca* es feren prest realitat. A partir de 1885 comencen a aperèixer una sèrie de col·legis, acadèmies, professors particulars, escoles nocturnes que, amb intermitències i de forma molt irregular, ompliran el buit educatiu inquer. L'aparició de totes aquestes iniciatives fa palès que la vila d'Inca viu un creixement comercial i econòmic, tot i que no està completament adaptada als nous corrents modernitzants. Així sembla que ho expressen els editorialistes de *Revista de Inca* que volien adoptar per a la vila les iniciatives que per tota Europa duia a terme la ja consolidada burgesia.

a) El Colegio de Inca

Des de principis de 1883 s'havien iniciat gestions per dur a terme un projecte de construcció d'un col·legi privat a Inca: *Colegio de Inca*. Era una iniciativa que partia d'un grup de terratinents inquers i d'alguns membres del clergat, entre els qui s'hi trobava el ric propietari Bartomeu Amer, el prevere Mateu Grau (futur canonge de la seu), Gabriel Seguí, Miquel Rebassa, Jaume Armengol... La presència d'aquests personatges ens indica que el col·legi aniria destinat als fills dels grups socials inquers més rics. La idea d'oferir una educació als obrers no es feia, de moment, realitat. El col·legi, establert vora l'estació del ferrocarril i sota l'advocació de Sant Tomàs d'Aquino, va entrar en funcionament el 1885. El director era Joan Font i Molas, llicenciat en filosofia i lletres i antic professor del col·legi Sant Lluís Gonzaga de Santa Maria.

Dins el pla d'estudis s'hi contemplaven les següents etapes i assignatures⁹⁸. S'estableixen dues etapes: ensenyament primari que inclou: pàrvuls (primer grau), elemental (segon grau) i superior (tercer grau); i ensenyament secundari. A part es crea una secció

⁹⁸ *Colegio de Inca de 1a. y 2a. enseñanza* (1886), ed. Imprenta Biblioteca Popular, Palma de Mallorca

d'estudis comercials i una d'estudis d'adorno que ofereixen classes de dibuix i música. A l'ensenyament primari s'imparteixen les àrees de lectura, escriptura, gramàtica, aritmètica i geometria.

La del *Colegio de Inca*, que a partir de 1890 passà a nomenar-se *Colegio de Santo Tomás de Aquino de Primera y Segunda Enseñanza*, és la iniciativa que més ben documentada tenim durant el segle XIX. La presència en els estatuts del centre de la possibilitat d'impartir classes d'aritmètica mercantil, francès, geografia comercial, tenedoria de llibres, comptabilitat, dret mercantil i economia política ens parla clarament que a Inca hi ha una naixent burgesia que necessita d'una formació especialitzada que ha de servir per adequar la seva activitat industrial i comercial a les noves necessitats.

El *Colegio de Inca* també oferí classes de dibuix lineal que s'iniciaren ja el primer curs, l'any 1885. Un anunci a la *Revista de Inca* deixa clar que les classes van dirigides a fills d'artesans d'Inca, però també de la comarca ja que l'horari de les classes s'adequa a l'arribada del tren a Inca.

“ANUNCIO. AVISO. Des de el primero del próximo octubre, además de la clase general de Dibujo, habrá en el colegio de Inca otra de dibujo lineal aplicado a las artes y oficios para los hijos de los artesanos que deseen realizarla. Estará a cargo del profesor D. Luis Terrasa cuya clase comenzará después de la llegada del primer tren ascendente de la tarde de los lunes, miércoles y jueves. Su precio mensual será de 2 pesetas”⁹⁹.

Les classes d'aquest *Colegio de Inca/Santo Tomás de Aquino* es desenvoluparen fins almenys el 1905¹⁰⁰. Durant els darrers anys va ser dirigit pel militar Pere Ferrer Alzina.

⁹⁹ *Revista de Inca*, 5 setembre 1885.

¹⁰⁰ Lladó Ferragut, Jaime (1951) *Catálogo de la sección histórica del Archivo Municipal de la ciudad de Inca (Baleares y del protocolo de los Sanjuanistas de Pollensa. Documentos y Noticias*, Palma de Mallorca, pàg. 10

b) Colegio San Vicente Ferrer

Apareix el 1885 en el carrer de les Coves. El maig d'aquest any ja s'anunciaven les seves classes¹⁰¹. Les matèries que s'impartien anaven clarament dirigides a joves o adults que volguessin adquirir coneixements comptables, així com també de disseny. El col·legi, que en un principi havia d'esser dirigit pel prevere Vicenç Serra, oferia classes de dibuix, càlcul mercantil, tenidoria de llibres, pintura, així com també assignatures del primer i segon ensenyament. Les classes començaren definitivament el setembre de 1885, però el director del col·legi ja havia canviat. Ara era un tal L. Llabrés. Quan s'inaugura el col·legi apareix un anunci a *Revista de Inca* en el qual es recorda la importància de l'educació entre els artesans:

“Colegio de San Vicente Ferrer. Calle de la Gloria 1.

*Quedan abiertas clases de primera y segunda enseñanza y siendo de todos conocido la gran importancia que tienen para el artesano el conocimiento, siquiera de la delineación del artefacto, importancia mucho más patente tienen el conocimiento del dibujo para la creación de verdaderas obras de arte. Quedarán abiertas clases de dibujo y pintura a cargo del joven artista Antonio Font y Fullana. Dibujo de figura. Dibujo de paisaje. Dibujo de adorno. Dibujo lineal”*¹⁰².

c) Colegio de Tenedores de Libros i altres acadèmies particulars

Quan es crea a Madrid el *Colegio de Tenedores de Libros* i una sucursal a Palma, el 1885, la *Revista de Inca* aprofita per fer un altre panegíric a favor de l'educació empresarial i dels artesans inquers:

¹⁰¹ *Revista de Inca*, 30 maig 1885.

¹⁰² *Revista de Inca*, 26 setembre 1885.

“Constituido en Madrid un Colegio de Tenedores de Libros, Palma cuenta ya con su correspondiente sucursal. Los señores que la componen, harto conocidos por todas las clases comerciales e industriales de Mallorca, hacen que sea una garantía para lograr el laudable fin que dicho colegio persigue. Si el pueblo de Inca comprendiera, como es su deber comprender, que su futuro desarrollo depende principalmente de la existencia de una juventud idónea e ilustrada para llevar con provecho las varias funciones que hace indispensables una buena contabilidad en el comercio, procuraría formar de entre sus hijos un plantel de jóvenes que en el porvenir podrían levantar a grandes alturas el comercio de esta localidad abandonando de una vez las rutinarias que en el estado actual distan mucho de responder a los intereses de las personas que tienen invertidos sus capitales”¹⁰³.

Pocs mesos després el *Colegio de Tenedores de Libros* creava delegacions a diversos pobles de Mallorca, i també a Inca, on el delegat era Baltasar Salvà; a Felanitx, Miquel Obrador; a Lluçmajor, Joan Ramis; a Manacor, Matias Antich; i a Sóller, Jordi Frontera.

Segurament aquests centres educatius tingueren una duració efímera. Es devien establir a Inca sense tenir una forta demanda. D'altres centres ens resten notes molt fragmentàries. Sabem que a finals del s.XIX, més en concret cap el 1898, funcionava una *Academia Científica Particular* que ofería classe a famílies inqueres de certa capacitat econòmica. Els seus professors eren el prevere Nadal Garau i Joan Mir¹⁰⁴. Cap a 1901 el *Heraldo de Inca* anunciava el *Colegio politécnico de Santa Maria la Mayor* que estava sota la direcció del prevere Antoni Palou.

¹⁰³ Revista de Inca, 28 febrer 1885.

¹⁰⁴ La informació d'aquest centre prové d'una carta que transcrivim a continuació. "ACADEMIA CIENTÍFICA PARTICULAR. Sra Francisca Sastre. Muy apreciable señora: los alumnos de esta Academia D. Antonio Amer y D. Pedro Amer han merecido de sus respectivos profesores el concepto de buen comportamiento y bastante aplicación. Lo que ponemos en su conocimiento para nuestra tranquilidad y satisfacción suya. Aprovechan esta ocasión... Juan Mir, Nadal Garau Pbro. Col·lecció Gabriel i Miquel Pieras.

COLEGIO DE INCA

D. *Castolman Amier* ha satis-
 fecho la cantidad de *cinco pes.*
 por el plazo de *un mes* del alumno D. *Pedro Amier*
 que vencerá día *29 febrero 1888*
 y por lo suministrado á dicho alumno.

Demostración.		Ptas.	Cts.
<i>Por el mes corriente y más de su reb.</i>		500	
<i>Por el D. 20. de Diciembre y más de su reb.</i>		500	
<i>Saldo</i>		1000	
<i>Agua</i>			
<i>1888</i>			
<i>Juan G. Amier</i>			

INSTITUTO DE LOS HERMANOS
 DE LAS ESCUELAS CRISTIANAS
**Colegio Comercial Hispano
 Francés**

BAJO LA ADVOCACIÓN DEL
 SAGRADO CORAZÓN Inca (Mallorca)

Cuenta de D. *Castolman Amier*

	Pesetas	Cts.
Mensualidad por adelantado . . .	5	
Papel, plumas y objetos clásicos . . .	0,50	
Libros y objetos de dibujo . . .	1	
Clase de vela o permanentes . . .		
Gastos de curso . . .		
<i>Guia</i>		
<i>Suma total</i>	6,50	

Inca *14* de *Noviembre* de 1916.

NOTA: Se recomienda la presentación de la factura
 al efectuar el pago.

També la presència a Inca d'un important contingent militar permetia l'existència de professionals ben preparats en el camp educatiu superior. Els coneixements tècnics i matemàtics dels militars facilitaren que es poguessin obrir aquests centres a Inca, acadèmies o col·legis de segon ensenyament¹⁰⁵. A la primera dècada del segle XX està en ple auge l' *Acadèmia Politècnica*, integrada per dos capitans del quarter d'Inca i que oferien tota mena d'ensenyament, des del més primari al més elevat¹⁰⁶. També s'ha de tenir en compte la tasca desenvolupada pel professor Miquel Riutort, que el 1892 va fundar una acadèmia d'ensenyament primari i secundari. Aquesta estava situada a la plaça de santa Maria la Major. S'hi feien classes de dibuix a càrrec de Joan Rosselló, així com també de les assignatures obligatòries i oficials. L'acadèmia disposava d'un museu d'història natural i d'un gimnàs¹⁰⁷. Pels anuncis que apareixen d'aquesta acadèmia en el *Heraldo de Inca* de l'estiu de 1901 sabem que Riutort preparava joves per accedir al batxillerat i a una carrera universitària, però també oferia classes de comptabilitat i caligrafia i

“la clase obrera puede adquirir durante las largas veladas de invierno una práctica instrucción en Aritmética, redacción de cartas, recibos, facturas, oficios, solicitudes, etc. Todo con buen carácter de letra y correcta ortografía”.

d) El col·legi de la Salle

A la primera dècada del segle XX, el 1908, es va establir a Inca una comunitat de frares de les Escoles Cristianes. A finals de 1907,

¹⁰⁵ Simón Gual Truyol (2000) *La milícia durant els 100 anys de ciutat, a Inca un segle ciutat 1900-2000*, Ed. Ajuntament d'Inca, pàg. 41

¹⁰⁶ Simón Gual Truyol (1986) *Un siglo en la historia de Inca a través de su guarnición militar (1879-1986)*, Palma de Mallorca, pàg. 77

¹⁰⁷ Jaume Lladó Ferragut (1951) *Catálogo de la sección histórica del Archivo Municipal de la ciudad de Inca (Baleares y del protocolo de los Sanjuanistas de Pollensa. Documentos y Noticias*, Palma de Mallorca, pàg. 9

COLEGIO DE INCA

PARTE del resultado obtenido por el alumno D. *Pedro Amer* en el mes de *Noviembre* de 1886

Asignaturas.	Calificaciones.	Aplicación.	Comportamiento.	Faltas de asistencia.	OBSERVACIONES.
<i>Doctrina y Religión</i>	<i>Sobresaliente</i>	<i>Aplicado</i>	<i>Buena</i>	<i>3</i>	<i>"</i>
<i>Gramática</i>	<i>Notable</i>				
<i>Ortografía</i>	<i>Notable</i>				
<i>Aritmética</i>	<i>Notable</i>				
<i>Historia</i>	<i>Notable</i>				
<i>Latín</i>	<i>Notable</i>				
<i>Escritura</i>	<i>Buena</i>				

Inca 1 de *Diciembre* de 1886

El Director,

Juan José

COLEGIO DE SANTO TOMÁS DE AQUINO

DE 1.ª Y 2.ª ENSEÑANZA

INCA

De los partes mensuales dados por los Sres. Profesores de este Colegio y que obran en la Secretaría del mismo, resulta que el alumno D. *Pedro Amer* durante el mes de *Octubre* de 1894. ha obtenido el siguiente resultado:

ASIGNATURAS.	Comportamiento.	Aplicación.	Aprovechamiento.	Faltas de asistencia.
<i>Religión</i>	<i>Buena</i>	<i>Notable</i>	<i>Notable</i>	
<i>Gramática</i>	<i>"</i>	<i>"</i>	<i>"</i>	
<i>Aritmética</i>	<i>"</i>	<i>Regular</i>	<i>Regular</i>	
<i>Ortografía</i>	<i>"</i>	<i>"</i>	<i>"</i>	

Inca 1 de *Noviembre* de 1894

El DIRECTOR.

en una sessió de la Junta Local d'Ensenyament, el prevere Bernadí Font demanva al batle que cedís un edifici municipal als frares per poder impartir classes. Font alabà la tasca dels frares, sobretot el seu vessant en educació mercantil:

*Los Sres. Padres pertenecientes a la Congregación de la Doctrina Cristiana, que tan buenos resultados han ofrecido no solamente en Palma, sino que en diferentes otros pueblos de la isla habiendo dado pruebas de una educación esmerada en la enseñanza mercantil y comercial, a parte de varios idiomas y aritmética.*¹⁰⁸

L'escola es va obrir el gener de 1908. Va començar el curs amb 28 alumnes i acabà amb 64. Ja ben prest es començaren a graduar les aules, és a dir, a dividir els alumnes segons edats i nivells. En aquest mateix any un frare oferia lliçons de francès a uns quants adults que ho havien sol·licitat¹⁰⁹. El nom oficial del centre *Colegio Comercial Hispano Francés* deixava ben clars quins eren els objectius principals de la institució. Entre les assignatures que s'impartien els primers anys hi havia dibuix, caligrafia (dirigida als futurs empleats d'oficines, bancs o tallers), comptabilitat, redacció castellana i francès.

e) El col·legi Beat Ramon Llull

El 1909 els frares franciscans del TOR s'establien a l'antic convent franciscà d'Inca. Al capdavant dels frares, s'hi trobava el pare Cerdà qui, el 1910, ja va obrir una escola infantil a les dependències del convent. L'escola va anar creixent i s'adaptà a les necessitats socials de la ciutat. Davant el creixement de la indústria i el comerç, el centre franciscà, cap el 1917, començà a impartir

¹⁰⁸ Acta de la Junta Local d'Ensenyament d'Inca de 2 de desembre de 1907. Citada per: Sebastián Rubi Darder (1983) *Colegio la Salle. Inca 1908-1958*, ed. La Salle-Baleares, pàg. 30.

¹⁰⁹ *Ibid*, pàg. 40.

classes de comptabilitat, tenidoria de llibres, pràctiques comercials, caligrafia i altres matèries¹¹⁰. En anys successius es va ampliar l'oferta educativa del centre i es va oferir, des de 1925, l'ensenyament secundari després de la unificació del Beat Ramon Llull amb l'*Acadèmia Tècnica* integrada per alguns professors militars.

Com queda demostrat, unes noves formes educatives es van imposar cap a la dècada dels 80 del segle XIX. Unes formes que segur influïren sobre la preparació dels obrers de la fàbrica de Fluxà i també sobre la seva filla Francisca Aina Fluxà Rayó.

4.2.2.- La formació de Francisca Aina Fluxà

Fins ara hem estat parlant d'una sèrie d'iniciatives que amb absoluta seguretat només anaven dirigides a homes i joves i que pogueren afectar els empleats de Fluxà. Les dones, molt sovint, quedaven fora d'aquesta preparació tan especialitzada i només participaven en l'ensenyament primari que a Inca era ofert en aquells anys per una escola pública de nines, per les monges Franciscanes i per les monges de la Caritat. No obstant això, hi havia excepcions.

Fluxà va tenir una filla l'any 1890. Va créixer dins el taller del carrer Major i estava acostumada a viure de prop la fàbrica. En una carta recorda amb el seu promès i veïnat d'infantesa aquells anys.

*De ti (Josep Noguera) recuerdo también los ratos que pasabas entre nuestros operarios, las muchas pendeceas que te hacían, pues hablando de ti varias veces con la tía Esperança (Fluxà Figuerola) me ha repetido ciertas tonterías que por la casualidad habida es bonito recordar*¹¹¹.

¹¹⁰ Miquel Miralles Gili (2002) *Col·legi Beat Ramon Llull. Educació, història i societat*, Inca, pàg. 34

¹¹¹ *Carta de Francisca Aina Fluxà a Josep Noguera*, Inca 10 de març de 1914. *Correspondència Família Noguera-Fluxà*.

Fins el 1907 Fluxà no va tenir el primer, fill mascle, Llorenç. Entre el naixement de Francisca Aina i el de Llorenç hi ha un període de temps prou ampli, 17 anys, com per decidir-se a formar la seva filla Francisca Aina en les tasques de la fàbrica i oferir-li uns coneixements que li permetran tenir el control de l'empresa. Quan Fluxà morí el 1918 tenia dos fills mascles, però encara eren uns infants, mentre que Francisca Aina ja en tenia 28 i, juntament amb el seu espòs, Josep Noguera, va gestionar la fàbrica fins que el seu germanastre Llorenç va ser major d'edat i es va poder fer càrrec de la gestió de l'empresa. Antoni Fluxà Figuerola va optar per educar la seva filla per conviure dins el món de l'empresa. Per aquest motiu Francisca Aina acudí durant alguns anys a les classes de Severa de Madariaga¹¹². Severa era membre destacada de l'associació Fomento del Civismo de Palma i esposa del tinent coronel Pere Ferrer, que fou batle d'Inca entre 1919 i 1922 i director d'un altre centre educatiu. L'escola de *Dona Severa* acollia les filles de famílies més riques i poderoses de la ciutat, però també joves inqueres de qualsevol condició que tenguessin bones capacitats per als estudis.

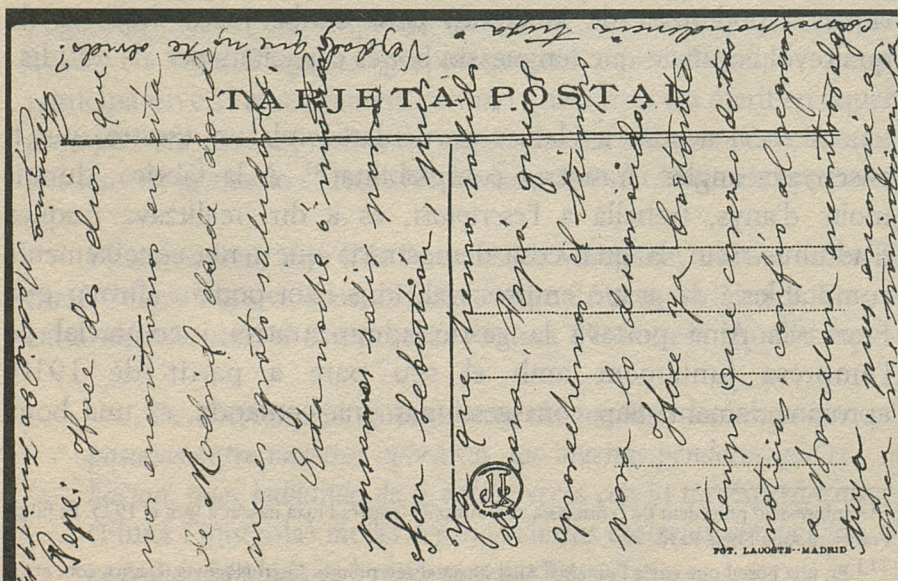
A més, acudia a classes particulars amb un mestre que li ensenyava anglès, francès i comptabilitat¹¹³. A la fàbrica, durant molts d'anys, treballà a l'*escriptori*, és a dir, realitzava tasques d'administració, la qual cosa demostraria que tenia coneixements comptables i de gestió empresarial. Fins i tot podem afirmar que Francisca Aina portava la gestió administrativa i comercial de l'empresa juntament amb el seu pare a partir de 1910, aproximadament. Sap com gestionar una comanda, és una bona

¹¹² Informació procedent de l'entrevista amb Antoni Noguera Fluxà nascut a Inca el 1925. És fill de Francisca Aina Fluxà Rayó.

¹¹³ En una postal que envia Francisca Aina Fluxà al seu promès Josep Noguera, explica com era la seva preparació professional:

"El profesor que me enseñó el francés y la contabilidad se ha cambiado cerca de casa, por las noches, tenía clase de Inglés, ésto agregado a lo que de día absorbe mi vida comercial, me ha producido un estado algo nervioso. El Terreno (Palma) 28 junio, 1913."

Correspondència Família Noguera-Fluxà.

Postal enviada per Francisca Aina Fluxà a Josep Noguera. (Gentilesa familia Noguera Fluxà).

mecanògrafa, és qui porta directament la comptabilitat de l'empresa ja que fa balanços, assentaments, inventaris..., es relaciona directament amb els representants, el seu pare confia plenament amb les seves decisions i no pot prescindir d'ella en la gestió de l'empresa. Aquestes afirmacions es poden comprovar si llegim les paraules de la mateixa Francisca Aina quan descriu la seva tasca diària a l'empresa:

*“Por mi parte no tendría inconveniente en aceptar su encargo... Sería lo mejor enviase Ud. La nota directamente a nombre de Antonio Fluxà y como generalmente recibo la correspondencia pondría su pedido en el lugar que les correspondiese entre los demás y con mucho gusto cuidaría de su realización y expedición”*¹¹⁴.

*“Tolera mi escritura pues estoy tan acostumbrada con la máquina que al coger la pluma no sé más que correr y me hago incomprensible”*¹¹⁵.

*“He pasado varios días en Inca para arreglar los asientos de los libros y la correspondencia, pues a pesar de haber dejado un sustituto, hay cosas que han de ser personales”*¹¹⁶.

*“Soy tan amante del comercio y aunque comprendo las múltiples privaciones que vienen consigo, no por eso, tiene uno que titubear en sus empresas”*¹¹⁷.

*“Tendré que dar término a la presente (carta) por estar muy atareada, pues he de arreglar mis asuntos del escritorio a fin de dejarlo todo preparado”*¹¹⁸.

¹¹⁴ Carta de Francisca Aina Fluxà a Josep Noguera, Inca 6 de maig de 1913. Correspondència Família Noguera-Fluxà.

¹¹⁵ Ibid. Inca 21 de juny de 1913. Correspondència Família Noguera-Fluxà.

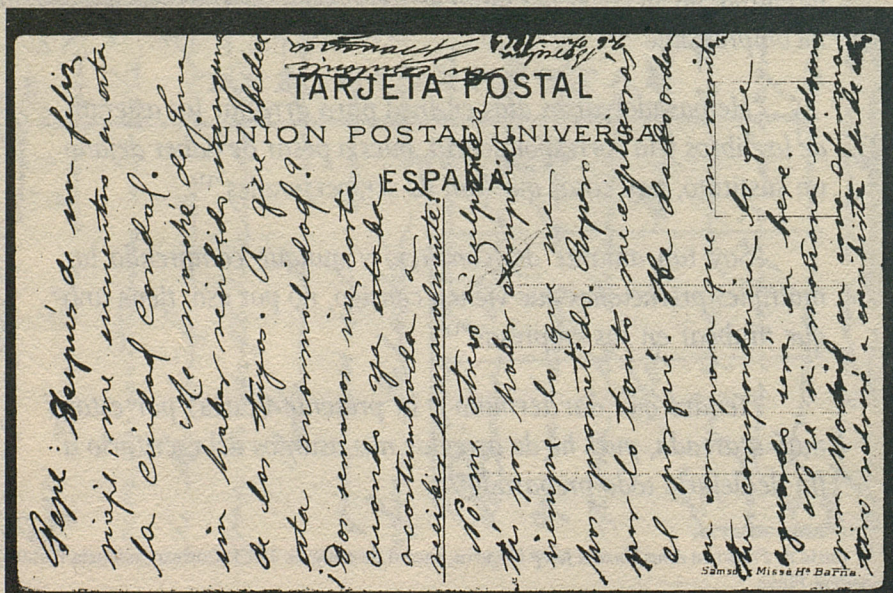
¹¹⁶ Ibid. El Terreno (Palma) 8 de juliol de 1913. Correspondència Família Noguera-Fluxà.

¹¹⁷ Ibid. Inca 16 de setembre de 1913. Correspondència Família Noguera-Fluxà.

¹¹⁸ Ibid. Inca 23 de juny de 1914. Correspondència Família Noguera-Fluxà.

12 BARCELONA
UNIVERSIDAD

Postal enviada per Francisca Aina Fluxà a Josep Noguera. (Gentilesa família Noguera Fluxà).

“Otra vez he entablado conversación con Papá (Antoni Fluxà) sobre el punto que más nos interesa (Francisca Aina es vol casar amb Josep Noguera i viatjar a l'Argentina). Insiste en lo primero, en no querer de ningún modo me ausentase, pues de ésto no puedo casi hablarle como yo tampoco pensarlo. Su intención ha sido siempre de que sirva a su lado”¹¹⁹.

“Desistimos de ir a San Sebastián (Fluxà i la seva filla eren de viatge) por la premura del tiempo, pues, dejando Papá y yo, se imponía ya en casa nuestra presencia y no te digo si ahora tendré que recompensar estos días de vacación, pero esto se arregla fácilmente”¹²⁰.

“En mis últimas cartas hacía referencia a la inauguración del teatro de Inca al que asistí varias noches, pero ahora ya se acabó todo ésto, pues cualquiera está luego para madrugar y máxime estando ya en época de empezar balances y nuevo inventario para ver de donde sacamos las pérdidas y ganancias y es preciso estar uno en lo que hace”¹²¹.

Però el seu pare no només li oferí uns coneixements teòrics a l'escola de Severa de Madariaga i amb altres professors particulars. L'empresari inquer la va utilitzar com a acompanyant en alguns dels seus viatges a la Península. En aquests viatges Fluxà anava visitant els seus representants i a la recerca de nous mercats. Sabem que el 1914 Francisca Aina va viatjar amb son pare a Barcelona i Madrid. En aquest viatge la filla de Fluxà enviava cartes al seu futur espòs on li contava els fets més importants del recorregut i es torna a demostrar la importància de Francisca Aina dins el negoci patern:

“Mañana Papá piensa salir para Barcelona, me insiste para que le acompañe, creo aceptaré su oferta, pues hace

¹¹⁹ Ibid. Inca 22 de maig de 1914. Correspondència Família Noguera-Fluxà.

¹²⁰ Ibid. Inca 7 de juliol de 1914. Correspondència Família Noguera-Fluxà.

¹²¹ Ibid. Inca 1 de desembre de 1914. Correspondència Família Noguera-Fluxà.

Rafel Ferragut, Esperança Fluxà i els seus fills. A l'esquerra hi veim el petit Marc Ferragut. (Gentilesia família Muñoz Lemaury).

*varios años que no he visitado la bonita Población y como en la misma tenemos muchos clientes además de las amistades particulares es fácil que permanezcamos unos 8 días*¹²².

*“Después de un feliz viaje me encuentro en esta la Ciudad Condal... No sé si mañana saldremos para Madrid. En caso afirmativo volveré a escribirte desde allí”*¹²³.

*“Hace dos días que nos encontramos en esta de Madrid donde me es grato saludarte. Esta noche o mañana pensamos salir por San Sebastián, pues ya que hemos salido de casa, Papá (Antoni Fluxà) quiere aprovechar el tiempo para lo desconocido”*¹²⁴.

¹²² Ibid. Inca 23 de juny de 1914. Correspondència Família Noguera-Fluxà.

¹²³ Ibid. Inca 26 de juny de 1914. Correspondència Família Noguera-Fluxà.

¹²⁴ Ibid. Madrid 30 de juny de 1914. Correspondència Família Noguera-Fluxà.

4.2.3.- La formació de Marc Ferragut Fluxà

Marc era fill de Rafel Ferragut, encarregat dels homes de la fàbrica i d'Esperança Fluxà Figuerola, encarregada de les dones i, per tant, nebot d'Antoni Fluxà. Marc havia nascut el 1901 i amb la resta de família compartia casa amb el seu oncle Antoni vora l'estació del ferrocarril. Sabem¹²⁵ que Marc va viure molt a prop del seu oncle mentre no tenia fills mascles o aquests eren molt petits. Molts de dies el jove Marc acompanya el seu oncle Antoni Fluxà a caçar. Marc va disposar, per indicacions del seu oncle Antoni, d'un preceptor particular de tendències liberals i anticlericals i que havia viscut a França¹²⁶. Gràcies a aquest professor Marc va aprendre a llegir i a parlar el francès. Com a llibres de text utilitzava obres dels enciclopedistes francesos i dels teòrics de la Revolució Francesa.

Amb aquesta formació Marc podia ésser utilitzat com un bon representant de Fluxà a terres franceses i obrir, encara més, els mercats. L'any en què el seu oncle va morir, el 1918 Marc és enviat a París amb l'objectiu de vendre sabates. Anys més tard, ja més major, Marc Ferragut va seguir la tradició empresarial del calçat seguint les pautes familiars. De totes formes la seva mare, Esperança Fluxà, intentava treure-li del cap la idea de crear una fàbrica del calçat ja que segons ella era font inesgotable de problemes econòmics. Esperança li proposava al seu fill que muntàs un forn, una confiteria (segurament aquí la seva mare recordava l'ofici de forner que havia exercit la seva família en el passat).

4.2.4.- La formació de Llorenç Fluxà Figuerola

Antoni Fluxà no va poder participar en la preparació

¹²⁵ Informació procedent de l'entrevista amb Rafel Ferragut Bonafè, actual propietari de l'Auditori de Palma

¹²⁶ Aquest preceptor podria ésser Ventura Maril, de nacionalitat francesa, professor de primer i segon ensenyament que residí a Inca les primeres dècades del segle XX. Va morir el desembre de 1918. *La Almudaina*, 24 desembre de 1918.

professional dels seus fills mascles que havia tengut amb la segona dona, Antònia Aina Figuerola. El 1918, quan ell mor, tots eren molt petits. Per tant, la seva formaió va dependre d'altres factors completament diferents als de la seva germanastra Francisca Aina o del seu cosí Marc. Per motius que desconeixem Llorenç Fluxà, el major dels fills d'Antoni Fluxà, no tenia accés a la fàbrica del seu difunt pare mentre fos menor d'edat. Aleshores l'empresa era gestionada per la germanastra i el seu espòs Josep Noguera. Això el privava d'un contacte directe amb el món professional del calçat.

Davant aquestes dificultats altres familiars de Llorenç Fluxà l'acolliren professionalment a les seves fàbriques. En concret sabem que va treballar alguns anys a la fàbrica d'Antoni Martorell Genestra¹²⁷. Martorell estava casat amb una cosina de Llorenç Fluxà, Antònia Ferragut Fluxà. A més Antoni Martorell havia estat un obrer important dins la fàbrica d'Antoni Fluxà. Per tant el jove Llorenç Fluxà entrava, a mitjans de la dècada dels anys 20 del segle passat, dins el món empresarial i dels negocis no des de la participació en una institució formal com podria esser un centre de formació amb vocació empresarial, sinó exclusivament dins l'àmbit d'una empresa familiar.

¹²⁷ Informació procedent de l'entrevista amb Feliu Martorell Ferragut d'Inca.

5.- Projectió pública d'Antoni Fluxà

Fluxà participà de la vida social d'Inca. Era un empresari que no quedava fora de la vida del poble i es comprometia amb la societat que l'envoltava. Entre d'altres formà part del Comitè de La Unión Republicana de Inca. Aquest partit es creà el 1896. Durant la dècada dels noranta del segle XIX, el Partit Republicà Progressista sofrí un lent procés de reunificació que finalitzà amb la creació de la *Unión Republicana*. Al 1897 aquest partit incorporà el darrer nucli republicà federal que en restava al marge¹²⁸. Antoni Fluxà era vocal del Comitè d'Inca, el president era Lluís Noguera Ferrer; el vicepresident, Miquel Beltran Prats; el secretari, Damià Vicens Corró; el vicesecretari, Miquel Escarrer Pol; la resta de vocals eren: Vicenç Caimari Alonso, Miquel Miró Segura, Antoni Llodrà Fiol i Antoni Ferrari Fuster.

Segons afirma l'historiador Antoni Marimon, al 1902 *La Unión Republicana* tenia representació en el Consistori inquer¹²⁹. Es fàcil imaginar que seguint la trajectòria política de l'Illa en aquell moment, el moviment republicà a Mallorca tenia una forta presència, a Palma i a municipis semblants d'Inca. El 1902 Antoni Fluxà i Miquel Beltran, membres de *La Unión Republicana*, devien ésser els regidors republicans integrats dintre del Consistori presidit pel liberal Jaume Armengol Pasqual.

¹²⁸ Antoni Marimón i Pere Fullana (1996) *Característiques Generals del republicanisme a Mallorca (1868 – 1923)* a *Lluc*, n. 794, pàg.20.

¹²⁹ Antoni Marimón (1996) *La participació electoral del republicanisme a Mallorca entre 1885 i 1901* a *Lluc*, n. 794, pàg. 37.

Acció del Teatro de Inca. (Gentilesa d'Antoni Fluxà Bestard).

El 1900 el president del Comitè Republicà d'Inca era Sixto Pers¹³⁰. Aleshores aquest Comitè duia a terme activitats de tipus polític com puguin esser mítings contra el caciquisme¹³¹ o de tipus cultural com per exemple l'actuació de l'Orfeó Republicà de Sóller¹³². El seu lloc de reunió estava situat al carrer de la Perla i s'havia inaugurat l'estiu de 1900¹³³. El pes del republicanisme dins la població d'Inca a principis del segle XX no era gens

¹³⁰ *Eco de Inca*, 31 de març 1900.

¹³¹ *Heraldo de Inca*, 16 de maig de 1901

¹³² *Ibid.* 22 d'agost de 1901

¹³³ *Eco de Inca*, 23 de juny de 1900

menyspreable; a les eleccions a diputats de 1901 el candidat republicà Pou obtingué 773 vots, és a dir, el 20'6 per cent del total.

Endemés d'haver lluitat a la Segona Guerra Carlista, la ideologia republicana d'Antoni Fluxà estava influenciada per l'entorn residencial. Vivia durant la dècada dels anys noranta del segle XIX en el carrer Major¹³⁴, ben a la vora de destacats membres del Comitè Republicà d'Inca com eren: l'escrivent Damià Vicenç Corró, Lluís Noguera Ferrer (futur consogre d'Antoni Fluxà, ja que anys després la seva filla Francisca Aina Fluxà es casà amb el jove José Noguera Llull) i Miquel Beltran Prats d'ofici boter (pare de Miquel Beltran Planas, que seria batle durant el període de la Segona República 1933 – 1936). Igualment, per tradició fins a finals segle XIX i principis del XX, la majoria de sabaters solien tenir idees republicanes, liberals i fins i tot anarquistes. En aquest sentit hem de dir que el primer batle inquer de la Segona República era un important fabricant de calçat: Mateu Pujadas Estrany.

Amb els anys Antoni Fluxà va anar modificant la seva postura ideològica. Del liberalisme i republicanisme inicial passà cap a uns postulats més conservadors. Això es va veure motivat per la pressió que exercia el naixent moviment obrer a Inca, i que ell ja era un important i representatiu empresari del calçat. No és estrany, doncs, que al 1915 fos un dels fundadors de l'associació patronal inquera juntament amb els conservadors Pere Cortès, Miquel Ferragut, Josep Balaguer, Vicenç Ensenyat, etc.¹³⁵ Malgrat tot, el dia de la seva mort, 18 de juliol de 1918, el diari *La Ultima Hora* recordava que: *"El obrero tuvo en Don Antonio Fluxà un amparo y un protector"*.

Fou regidor de l'Ajuntament d'Inca des de 1902 al 1904 i del 1910 al 1914, sota el govern dels batles liberals Jaume Armengol Pasqual, Domingo Alzina Jaume i Francesc Llabrés Fornés. Al 1902

¹³⁴ AHMI, estadística, **Padró habitants 1897**, Lligall PRV.

¹³⁵ *La Veu d'Inca*, 15 gener de 1915

Mag^{co} Sr.

D. Antonio Plaza y Trigueros, vecino de esta ciudad a V.S. atentamente expone:

Que poseyendo un solar en la calle de la litación y deseando edificarlo, con sujeción a los planos que acompañan con el debido respeto

Suplica que se le conceda el oportuno permiso para llevar a cabo dicha obra.

Gracia que se promete de la rectitud de V.S. y lo recibirá a favor.

Enca 5 Marzo 1910

El Propietario

Antonio Plaza

El Arquitecto

Guillermo Trigueros

també fou membre de la delegació de la Junta Permanent de Foment Naval¹³⁶ juntament amb les figures socials més representatives de la ciutat d'Inca. L'any 1904 va ser elegit vocal de la Societat de Socors Mutus la Constància, molt relacionada en els seus primers anys amb tot el moviment republicà inquer. També formà part d'aquesta associació Rafel Ferragut Moragues¹³⁷, cunyat de Fluxà i uns dels seus primers encarregats de la fàbrica. Al gener de 1915 va ser elegit membre adjunt al Jutjat Municipal d'Inca que presidia Jaume Armengol Pasqual¹³⁸

Antoni Fluxà era aficionat a la música. Segons Antònia Fluxà Rosselló el seu padrí tenia un gramòfon de trompa. Aquesta afició ha anat passant a les generacions futures i a alguns dels seus familiars. Antoni Fluxà va fer estudiar música a Marc Ferragut, i per això l'envià a París, on conegué la família Torrandell¹³⁹. El seu interès per a la música li va fer adquirir accions, per valor de 375 pessetes, del Teatre d'Inca ubicat on avui es troba el Teatre Principal. Un dels drets dels accionistes, era la possibilitat de disposar d'un lloc preferent; el seu seient era la tercera butaca de la quarta fila¹⁴⁰. El 14 de novembre de 1914, quan s'inaugurà el Teatre d'Inca, Fluxà i la seva filla Francisca Aina hi eren presents, així com també a les successives representacions que es feren després de la inauguració:

Està anunciada para mañana la inauguración de nuestro primer coliseo, pues en Inca carecíamos de este centro de expansión y por fin se decidieron, resultando una obra moderna (así lo afirman). Ha sido tomado por acciones y como Papá tiene algunas, ya ves, me obligan a ir. ¿Qué no lo hubieres tú aceptado?"¹⁴¹.

¹³⁶ La Almudaina, 23 agost de 1902.

¹³⁷ La Unión Republicana, 30 desembre de 1898

¹³⁸ La veu d'Inca 15 gener de 1915

¹³⁹ Entrevista a Antoni Fluxà Figuerola i a Rafel Ferragut Moragues

¹⁴⁰ Lista de subvencionistas que tienen derecho a Butaca de Patio. Teatro de Inca. Col·lecció Gabriel i Miquel Pieras

¹⁴¹ Carta de Francisca Aina Fluxà a Josep Noguera, Inca 13 de novembre de 1914. Correspondència Família Noguera-Fluxà.

La Unión Republicana de Inca A SU PUEBLO

Por segunda vez los derechos ciudadanos incas han sido despreciados. Se repite el caso de nombre Alcaide a nuestra ciudad sin consultar la opinión pública ni asenso del municipio. Nuestro primer ciudadano, así debe ser considerado un Alcaide, el que ha de ejercer el mando y distribuir la autoridad sobre todos nosotros lo es por imposición de quienes no cuentan con *opinión propia* ni gozan de popularidad en nuestra ciudad.

El pueblo de Inca consciente de sus derechos y cerciorado de tales atropellos, se apresta con ardor para ir a la lucha y sabe de antemano que quienes le imponen el alcaide, son sus mayores enemigos; quienes recalcaban que cayera la dictadura de Primo de Rivera y entrara la de Berenguer, *la raya*, para que en un plazo de meses desorganizaran nuestra ciudad, la desgobernaran malgastando el dinero del pueblo en banquetes, fiestas y compra de objetos que en nada resuelven el problema incas.

Estos llamados liberales que nacidos del pueblo y lo engañan han tenido la insolencia de permitir, cruzados de brazos, como la cultura de nuestra industrial ciudad desaparece, han consentido que toda una juventud estuviese sin escuelas y que un colegio - florón y orgullo incas de ayer - desapareciera y precisamente cuando ocupaba el cargo de Alcaide quien hoy detenta un número en el triunvirato caudillo.

Ellos han ayudado a que un solar adquirido con dinero del juego para edificación de una escuela graduada, se vea hoy convertido en campo de fútbol callejero, mientras infinitas poblaciones españolas sin disponer de presupuestos tan elevados como el de nuestro ayuntamiento, - de 300 a 250 mil pts. - ni tener solar para edificar, ven hoy con satisfacción como ediciones nuevas con material pedagógico moderno, albergan a sus niños, futuros luchadores del progreso y trabajo de un próximo mañana mas equitativo.

Estos son, en fin, quienes desde hace treinta años, veinte, diez años van prometiando a nuestra ciudad reformas que no llegan.

(Ciudadanos incas!), Vais a permitir que continúe tal estado de cosas y que los mismos de ayer como si siete años de sin ley no fuesen nada y su contubernio con la dictadura fuese digno, sigan gobernando nuestro pueblo?... ¡No os dejéis engañar! Los republicanos de Inca iremos a la lucha persuadidos de que llevemos un nuestro ideario político cuanto necesita nuestra ciudad. ¡Para dignificarla políticamente, solicitamos la ayuda de los hombres!

Somos jóvenes y nuevos; y puesta la esperanza en la juventud trabajadores incas por quien nos sacrificamos, ofrecemos la libertad y el trabajo, la educación y cultura que los políticos no han sabido darnos ¡Rechad todo contacto con quienes tienen toda una historia política de ineptitud e inmorality!

Con los que no han querido educarte porque solo entendieron de egoísmo y vanidad!

Cuantos políticos de estos, se digan tus defensores, deberías cruzarles la cara con el látigo de la verdad, porque después de años sin fin de lucha y motivos personales, acomodados después, para la crítica de una dictadura, hoy en la suya, desgobernaron y desorganizaron - permitiendo inmorality - a toda nuestra ciudad cual si en su alma no cupiese más que la intriga y la deshonestedad!

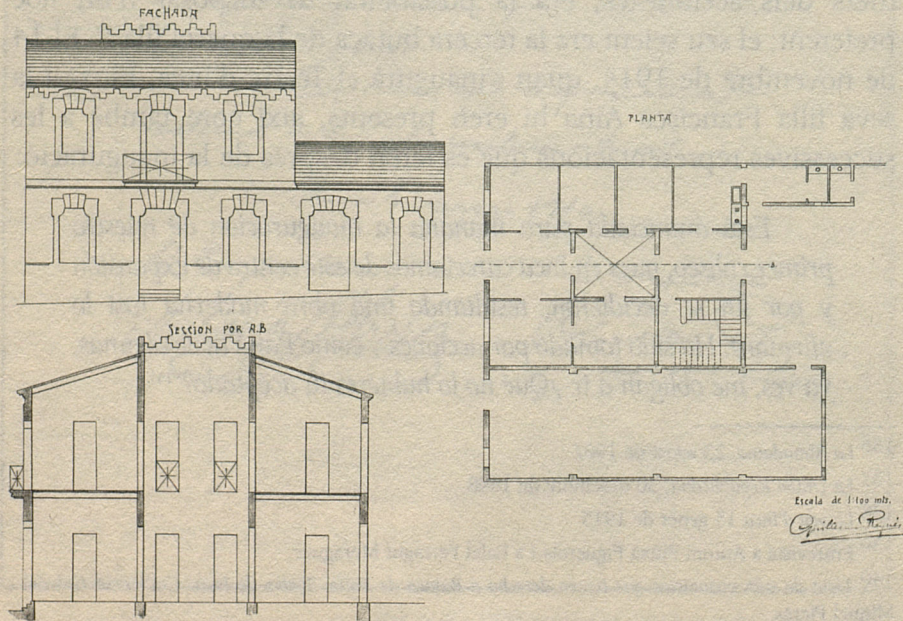
¡Ya llegada la hora de comenzar a exigir pulcritud y honradez, programa e ideario político a los hombres públicos!

Incas, no olvidéis que el triunfo está en nosotros, que la Unión Republicana Federal tiende a una nueva Inca, a una ciudad culta y bella!

Pa. Del. Inca

El Comité de la Unión Republicana Federal de Inca.

Cartell electoral republicà dels anys 30 del s. XX. (Col·lecció Gabel i Miquel Pieras).

Planta i alçat del taller de Fluxà (AHMI).

*“El nuevo Teatro de Inca lo estrenó una compañía de opereta italiana de bastante ajuste, he visto algunas representaciones, pues he querido aprovechar además de la propiedad el abono que había tomado Papá el que me ha acompañado todas las veces.”*¹⁴².

La sensibilitat artística de Fluxà no quedava reduïda al món de la música i del teatre. Dins el camp de l'arquitectura s'ha de valorar que el 1910 va encomanar a l'arquitecte modernista Guillem Reinés, autor del projecte del Teatre d'Inca i col·laborador dels arquitectes Antoni Gaudí i Joan Rubió, el disseny de la seva nova casa i fàbrica en el carrer que conduïa de la ciutat cap a l'Estació del Tren, actual Bisbe Llompart. L'historiador Pere Rayó descriu l'edifici explicant que cada un dels dos edificis, casa i fàbrica, té dues plantes. El destinat a habitatge és més simètric i té un balcó amb una barana de ferro forjat. Els edificis tenen detalls “Art Nouveau” que es veuen sobretot en la utilització de línies còncaves en els portals i finestres¹⁴³.

¹⁴² Ibid. Inca 24 de novembre de 1914. **Correspondència Família Noguera-Fluxà.**

¹⁴³ Per Rayó Bennassar (1993) **Itineraris urbans per la ciutat d'Inca**, ed. Ajuntament d'Inca, pàg. 32-33.

Bibliografia

- Arxiduc Lluís Salvador (1958) **Las Baleares por la palabra y el grabado**, ed. Impremta de Mossèn Alcover, Palma de Mallorca.
- Arxiduc Lluís Salvador (1985) **Las Baleares por la palabra y el grabado**, ed. Caixa de Balears Sa Nostra.
- Berkner, Lutz K. (1975) *The use and misuse of census data for the historical analysis of family structure* a **Journal of Interdisciplinary History**, vol. 4.
- Bibiloni, A i Pou, J. (2001) *El lento cambio organizativo en la industria del calzado mallorquín (1900-1960)* a Arenas, Florencio i Pons (eds.) **Trabajo y relaciones laborales en la España contemporánea**, Sevilla.
- Bibiloni, A. i Pou, J. (2000) **La indústria del calçat a Lloseta. 1900-1960. Organització i força de treball en el canvi de localitat agrícola a centre industrial**, Binissalem.
- Bibiloni, A i Pou, J (2002) **La fuerza de trabajo en la industria del calzado de Mallorca. 1900-1970**. Universidad de Sevilla. (edició en web)
- Campillo, Màxim i Santana, Manel (1996) *L'associacionisme catòlic a Inca (1923-1929)* a **II Jornades d'Estudis Locals**, ed. Ajuntament d'Inca.
- Campillo, Máximo (1997) *L'emigració dels inquers a Xile, 1880-1930*, a **III Jornades d'Estudis Locals d'Inca**, ed. Ajuntament d'Inca.
- Córcoles, Josep i Perelló, Baltasar (2001) **Antoni Mateu Ferrer 1901-1937. Un batle republicà**, ed. Ajuntament d'Inca.

-Duran, Llorenç Maria (1944) **Inca. Guia de la vida oficial industrial comercial y religiosa**, ed. Imprenta Duran, Inca.

-Escartín Bisbal, Joana Maria (1999) *El taller, base industrial de Mallorca*, a **Randa**, n.43, Ed. Curial, Barcelona.

-Escartín Bisbal, Joana Maria (2001) **La ciutat amuntegada : indústria del calçat desenvolupament urbà i condiciones de vida en la Palma contemporània (1840-1940)**, ed. Documenta Balear, Palma de Mallorca.

-Fernández Pérez, Paloma (2000) *Tolerance and Endogamy: Entrepreneurial Strategies in XVIIIth Century Spain* a **Journal of European Economic History**, 29, 2-3.

-Fernández Pérez, Paloma i Puig, Núria (2001) *Knowledge and Training in Family Firms of the European Periphery: Spain, 18th-20th centuries*, comunicació llegida a la reunió de la European Business History Association (Oslo, 31 agost-1 setembre 2001). En premsa (**Business History**)

-Fernández Pérez, P.; Colli, A.; Rose, M.B. (en premsa) *Northern-Southern Divide or National Determinants of Family Firm Development? Family Firms in Britain, Spain and Italy during the Nineteenth and Twentieth Centuries*, a **Enterprise and Society**.

-Fullana Puigserver, Pere (1996) *Crisi de subsistències i conflictivitat social a Inca durant el trienni bolxevic* a **II Jornades d'Estudis Locals**, ed. Ajuntament d'Inca.

-Gayoso Enrique, Pilar (1996) *Conjuntura crítica i activitat comercial a Mallorca, 1933-1939, L'economia a Mallorca en el primer terç del segle XX*, a **Institut d'Estudis Baleàrics**, n. 53, Palma de Mallorca.

-Gual Truyol, Simón (2000) *La milícia durant els 100 anys de ciutat*, a **Inca un segle ciutat 1900-2000**, Ed. Ajuntament d'Inca.

-Gual Truyol, Simón (1986) **Un siglo en la historia de Inca a través de su guarnición militar (1879-1986)**, Palma de Mallorca.

- Juan Vidal, Josep (1989) **El cens de Floridablanca a les Illes Balears**, Palma de Mallorca, ed. Miquel Font.
- Llabrés i Martorell, Pere J. (1982) *El gremi més antic de la part forana de Mallorca. Els sabaters d'Inca*, a **Dijous Bo 82, Inca**, ed. Ajuntament d'Inca.
- Llabrés, Joan i Vallespir, Jordi (1981) **Els nostres arts i oficis d'antany. Tom 2**, Palma de Mallorca.
- Lladó Ferragut, Jaime (1951) **Catálogo de la sección histórica del Archivo Municipal de la ciudad de Inca (Baleares y del protocolo de los Sanuanistas de Pollensa. Documentos y Noticias**, Palma de Mallorca.
- Manera, Carles i Petrus, Joana Maria (1991) *El sector industrial en el creixement econòmic de Mallorca, 1780-1885* a **Del taller a la fàbrica. El procés d'industrialització a Mallorca**, ed. Ajuntament de Palma, Quaderns Cultura Fi de Segle, n. 8.
- Marquès, Miquel i Pieras, Miquel (1993) *Dos pobles productors de sabates: Inca i Alaior, primeres comparacions*, a **Revista de Menorca**, primer semestre, Maó.
- Marquès Sintes, Miquel A. (1994) **Industrials i artesans de Menorca. El cas d'Alaior (1852-1936)**, ed. El Tall, Palma de Mallorca.
- Marimón, Antoni i Fullana, Pere (1996) *Característiques Generals del republicanisme a Mallorca (1868-1923)* a **Lluc** n. 794.
- Marimon, Antoni (1996) *La participació electoral del republicanisme a Mallorca entre 1895 i 1901* a **Lluc** n. 794.
- Miralles Gili, Miquel (2002) **Col·legi Beat Ramon Llull. Educació, història i societat**, Inca.
- Moll Blanes, Isabel (2000) *Historia de la familia: una reflexió historiogràfica* a **Ayer**, n. 40.

-Nadal, Jordi (1994) *La transición del zapato manual al zapato "mecánico" en España* a **La cara oculta de la industrialitzación española. La modernización de los sectores no líderes (siglos XIX y XX)**, Jordi Nadal i Jordi Catalán eds., Alianza Universidad.

-Pieras Salom, Gabriel (1978) *Els capítols dels sabaters d'Inca (1458) a Dijous Bo 78, Inca*, ed. Ajuntament d'Inca

-Pieras Salom, Gabriel (1995) **Inca, 1872**, ed. Ajuntament d'Inca.

-Pieras Salom, Gabriel i Pieras Villalonga, Miquel (2000) **Miquel Duran Saurina. Regionalisme, cultura i moviment catòlic. Inca 1866-1853**, ed. Ajuntament d'inca.

-Pieras Villalonga, Miquel (1994) *El procés d'industrialització i l'organització del temps en el treball*, a **I Jornades d'Estudis Locals d'Inca**, ed. Ajuntament d'Inca.

-Pieras Villalonga, Miquel (2001): *Fluxà, 125 anys d'indústria del calçat*, a **Revista d'Inca**, n. 78, juny 2001

-Rayó Bennàssar, Pere (1993) **Itineraris urbans per la ciutat d'Inca**, ed. Ajuntament d'Inca, pàg. 32-33.

-Rubí Darder, Sebastián (1983) **Colegio la Salle. Inca 1908-1958**, ed. La Salle-Baleares, Inca.

-Vidal, Nicolau (1992): *La fabricació de calçat de pell a Llucmajor. Factors de localització i de producció*, a **Estudis Baleàrics**, n. 43, Palma de Mallorca.

Índex

Presentacions	6
Pròleg	9
1.- Introducció	13
2.- Entorn i genealogia d'Antoni Fluxà	22
2.1.- Inca, de finals del segle XVIII a la meitat del segle XIX	22
2.2.- La genealogia d'Antoni Fluxà i l'àmbit familiar immediat	25
2.3.- Els germans d'Antoni Fluxà Figuerola	30
2.3.1.- Bartomeu	30
2.3.2.- Llorenç	32
2.3.3.- Antònia	33
2.3.4.- Esperança	34
2.3.5.- Pedrona	40
2.3.6.- Francisca Aina	47
2.4.- Els matrimonis d'Antoni Fluxà Figuerola	49
3.- Fluxà: empresa familiar, família empresarial	58
3.1.- Inicis en el món del calçat (1853-1882)	58
3.2.- La formació del taller (1882-1898)	63
3.3.- Cap a la fàbrica (1898-1918)	75
3.3.1.- Del Desastre del 98 a la consolidació de l'empresa	75
3.3.2.- Els obrers d'Antoni Fluxà	84
3.3.3.- El creixement del sector del calçat	86
3.3.4.- La mecanització del taller (1915)	90
3.3.5.- El naixement del moviment obrer	96
3.3.6.- La fàbrica a partir de 1918: una empresa familiar	102
4.- La formació empresarial i professional	

entorn de Fluxà i a Inca	105
4.1.- La formació dels artesans	105
4.2.- La formació empresarial i obrera en el taller i a la nova fàbrica	109
4.2.1.- Noves propostes educatives a Inca	111
a) El Colegio de Inca	113
b) Colegio San Vicente Ferrer	115
c) Colegio de Tenedores de Libros i altres acadèmies particulars	115
d) El col·legi de la Salle	118
e) El col·legi Beat Ramon Llull	120
4.2.2.- La formació de Francisca Aina Fluxà	122
4.2.3.- La formació de Marc Ferragut Fluxà	129
4.2.4.- La formació de Llorenç Fluxà Figuerola	129
5.- Projecte públic d'Antoni Fluxà	131
Bibliografia	138
Agraïments	146

Agraïments

Hi ha una sèrie de persones sense les quals aquest llibre no hauria estat allò que és. Sense la seva ajuda i col·laboració desinteressada els autors d'aquesta biografia haurien fet ben poca cosa. Volem agrair a Feliu Martorell el camí que ens va obrir amb les encertades informacions que des d'un principi ens va proporcionar. Ell va ser qui va fer encendre les primeres espises de la investigació.

També recordarem el dia que marcàrem un número de telèfon de Xile. A l'altre punt del món la veu d'un home que nomia Bartolomé Fluxà Moyà ens va ajudar a fer les primeres passes per encaminar-nos dins la història de la família Fluxà a Palma.

Tampoc oblidam els savis consells que des d'un principi ens oferiren dues professors universitàries: Isabel Moll i Paloma Fernández. Les bases d'aquest treball sorgiren de llargues converses amb Isabel Moll i d'intercanvi de correus electrònics amb Paloma Fernández.

Volem agrair a Gabriel Pieras que ens hagi obert les portes de l'arxiu històric municipal d'Inca i els seus comentaris sobre l'Inca de finals del segle XIX. I a la família Noguera-Fluxà per haver-nos confiat el seu fons documental format per un centenar de cartes. Gràcies a aquestes cartes hem rescatat breus retalls de la vida quotidiana d'Antoni Fluxà.

A la regidora de cultura de l'Ajuntament d'Inca, Joana Rosselló, volem agrair-li la confiança que ha posat en nosaltres per redactar aquesta biografia.

Finalment volem donar les gràcies a tots els familiars de l'empresari Antoni Fluxà Figuerola i a les persones que d'alguna manera han mantingut amb ell alguna relació professional o social per la seva col·laboració, una col·laboració que ha fet realitat aquest projecte.

Gràcies a tots.

MIQUEL PIERAS VILLALONGA neix a la ciutat d'Inca el 6 de desembre de 1970. És llicenciat en Geografia i Història per la Universitat de les Illes Balears. Actualment és professor del col·legi Sant Francesc d'Assís de sa Pobla. Els seus treballs d'investigació sempre s'han centrat en l'estudi de la història contemporània, sobretot en els seus aspectes econòmics i socials. Col·labora en el setmanari Dijous d'Inca i en Inca Revista. També ha treballat pels diaris Última Hora i Balears així com també per la **Gran Enciclopèdia de Mallorca**. Des de 1994 participa en les Jornades d'Estudis Locals. Juntament amb Francisca Vives va participar el 1996 a les jornades sobre la Transició a les illes Balears amb la comunicació **Canvis econòmics a Inca durant la Transició**. El 2000 publica amb Gabriel Pieras Salom la biografia **Miquel Duran Saurina. Regionalisme, cultura i moviment catòlic. Inca 1866-1952**. El mateix any participa en la publicació d' **Inca, un segle ciutat i Inca, imatges d'una ciutat, imatges d'un segle**. És coautor de **Guia dels Pobles de Mallorca: Inca (1999)**.

L'any 2000 l'Ajuntament d'Inca iniciava la publicació del primer volum de la col·lecció "Galeria de Fills Il·lustres". Aquest és el tercer volum i clou una trilogia que es va començar amb Miquel Duran Saurina i que continuà amb Antoni Mateu Ferrer. Amb la biografia d'aquests tres inquerers s'ha escrit part de la història del darrer terç del segle XIX i de la primera meitat del segle XX.

Amb aquest nou volum es descobreix la biografia d'un altre inquer. Antoni Fluxà Figuerola (1853-1918) va ser un precursor en el món de la indústria local del calçat. Però aquesta biografia no vol ésser tan sols una història del procés d'industrialització de la sabata a Inca. Els seus autors, Miquel Pieras i Baltasar Perelló, han intentat situar Antoni Fluxà en el centre de la societat que l'envoltava. És per això que en aquesta biografia s'hi troba història de la família, història de la formació empresarial, història política i història social.

Com a la resta de biografies d'aquest col·lecció s'han superat els tòpics que envoltaven la vida de cada un dels personatges estudiats. D'Antoni Fluxà s'ha descobert que era un empresari modern i actiu, republicà, interessat per l'art, preocupat per la formació empresarial. És per això que aquest llibre pot servir per comprendre millor el futur econòmic i social d'Inca i de Mallorca.